

Josep M. Espinàs

Imatges Comarcals

BANCA CATALANA
BANC INDUSTRIAL DE CATALUNYA
BANC DE BARCELONA
BANC DE GIRONA
BANC MERCANTIL DE MANRESA

CONSEJO
DE LA UN

 GENERALITAT DE CATALUNYA

Aquest és el text de l'audiovisual **COMARQUES DE CATALUNYA**. El número de l'esquerra de cada paràgraf correspon al d'una dispositiva. El número que figura entre parèntesis és el temps, expressat en segons, que cal esperar per canviar i passar a la següent diapositiva.

PRÒLEG

- 1 Us oferim unes imatges de les diverses comarques que formen Catalunya.
- 2 Les comarques són els territoris que tenen una unitat geogràfica, econòmica, històrica...
- 3 De la Vall d'Aran al Maresme, de l'Empordà a la Ribera d'Ebre, de la Cerdanya al Tarragonès, cada comarca té la seva personalitat, com la tenen les terres catalanes...
- 5 ... al nord del Pirineu, esteses al peu del Canigó. (3)
- 6 La varietat comarcal és tan gran, que només n'hem pogut recollir uns quants aspectes.
- 7 Estem segurs que us interessarà veure, potser per primera vegada, algunes de les estampes més representatives de la realitat catalana.
Obriu els ulls, doncs, a la primera comarca: l'Alt Camp.
- 8 Valls ha dedicat un monument als castellers que han donat tanta fama al nom de la ciutat: els xiquets de Valls.
- 9 La comarca de Valls és l'Alt Camp, i les cooperatives agrícoles, sobretot les del vi, hi tenen molta vitalitat.
- 10 El monestir de Santes Creus és una glòria de Catalunya, no solament per la seva bella sobrietat monumental, sinó també pels sepulcres reials i de l'antiga noblesa catalana.
- 11 El monestir de Sant Pere de Roda s'amaga en les altures més feréstegues de l'Alt Empordà.

- 21 Llàstima que molta gent no s'aturi a la Seu d'Urgell, quan fa el camí d'Andorra. Els seus carrers, amb cases i porxos, i la seva gran catedral del segle XI mereixen una visita amb calma.
- 22 Les muntanyes envolten l'Alt Urgell, i hi destaquen el Cadí i els boscos i les pistes d'esquí nòrdic a Sant Joan de l'Erm.
- 23 A l'Alt Urgell hi ha una subcomarca, l'Urgellet, que té com a activitat econòmica principal la ramaderia, els farratges i les centrals lleteres. (5)
- 24 El timbaler del Bruc vigila una de les portes d'entrada a l'Anoia, la comarca que encapçala la ciutat d'Igualada.
- 25 A Igualada hi ha una acreditada indústria de la pell, instal·lacions de gènere de punt i conegudes fàbriques de paper, una indústria tradicional ara modernitzada que també es troba a la Pobla de Claramunt, Carme i Capellades.
- 26
- 27 En la confluència del Llobregat i del Cardener, Manresa té totes les característiques històriques, d'emplaçament i de vitalitat, per a ser la capital de la Catalunya central.
- 28 L'inconfusible perfil de Montserrat, que per a la gent de la comarca del Bages és una muntanya profundament familiar.
- 29 Fa més de mil anys que en aquesta muntanya ja hi havia ermites, i el monestir actual és la culminació d'una llarguíssima història de pietat i de cultura.

- 30 En moments difícils per a Catalunya, Montserrat i el seu monestir han estat sempre l'indret on s'ha refugiat l'esperança i la voluntat, compartides per gent de tota mena, de mantenir-se fidel a la història col·lectiva.
- 31 El castell medieval de Cardona, prop de la famosa muntanya de la sal. La vall del Cardener, a la comarca del Bages, és molt rica en sals potàssiques. (5)
- 32 La plaça d'en Prim, centre representatiu de Reus, capital del Baix Camp i destacada plataforma d'activitats comercials, industrials, avícoles i culturals.
- 33 Tot el Baix Camp coneix la plaça porxada i la font de Prades, lloc enlairat a gairebé mil metres, en un paisatge molt pintoresc.
- 34 Al Baix Camp hi ha molts punts d'interès: el conjunt monumental d'Escornalbou, la plaça de Riudoms... i aquesta panoràmica des de les altures de Siurana, un poble pràcticament abandonat que aquests darrers anys ha vist arrelar-s'hi nova gent.
- 35 Tota la gràcia del món de la pesca es conserva a Cambrials, sobretot a l'hora ritual de la subhasta. Però no tot és peix, ran de mar...
- 36 ... En una punta del Baix Camp, un altre món contrasta amb els antics oficis: és la central nuclear de Vandellós. (4)
- 37 Els Escipions van fundar Tortosa, el segle III abans de Jesucrist, per oposar-la a la indígena d'Ibera que hi havia enfront. Tortosa, amb la

seva gran catedral, les runes del castell de la Suda i els palaus senyoriais, és la capital de l'Ebre.

- 38 Dominar el riu, i sobretot el seu Delta, ha estat la gran preocupació de l'home d'aquesta comarca. Ha construït canals i séquies i s'ha esforçat a treure'n un rendiment econòmic.
- 39 L'home del Baix Ebre ha aconseguit rescatar aiguamolls i treure profit de l'equilibri, sempre difícil, entre el riu, l'al·luvió i el mar.
- 40 Amenaçat per diversos perills, cal salvar el Delta de l'Ebre. La seva destrucció significaria un desastre ecològic i la desaparició d'un dels paisatges més extraordinaris i més desconeguts de Catalunya. (5)
- 41 La indústria del suro és una de les més típicament catalanes, i es concentra pràcticament al Baix Empordà: Palafrugell, Palamós, Sant Feliu de Guíxols...
- 42 La Bisbal, capital del Baix Empordà, és un centre d'activitat terrissaire molt conegut, i, a més de les grans manufactures, s'hi troben artesans i ceramistes de vàlua.
- 43 Al Baix Empordà hi ha nuclis històrics com Torroella de Montgrí, els castells de Vulpellac i Peratallada, la vila antiga de Pals, i fins i tot un poblat ibèric a Ullastret...
- 44 ... Però el seu litoral és avui dia la zona més concorreguda de la Costa Brava. Al nord hi ha les formes vives de la costa de l'Estartit i les illes Medes...

- 45 ... I després vindran indrets turístics de tanta anomenada com Begur, Tamariu, Llafranc, Cal·lella de Palafrugell —on es canten las havaneses—, Palamós, la Platja d'Aro, S'Agaró, Sant Feliu...
- 46 El Pont del Diable, a Martorell, evoca uns altres temps, i una comarca que era tradicionalment agrícola. El Baix Llobregat ha canviat molt en pocs anys.
- 47 La creixença del Prat, Cornellà, Sant Boi —on hi ha la tomba de Rafael Casanova, l'heroi de l'Onze de Setembre—, en gran part per la immigració, ha fet que aquesta comarca sigui la tercera en població de Catalunya.
- 48 Es conserven zones agrícoles i s'ha ampliat la zona residencial a Castelldefels, però l'evolució del Baix Llobregat és paral·lela a l'augment de la indústria, especialment metal·lúrgica, alimentària i química. (5)
- 49 Els garrofers, els ametllers, les oliveres i les vinyes dibuixen el paisatge del Baix Penedès, i la seva capital, el Vendrell, és un centre molt actiu, animat d'uns anys ençà per l'èxit de les platges properes.
- 50 Els turistes que es banyen a Cunit, Calafell, Segur, Sant Salvador o Comarruga deuen quedar molt desconcertats en veure, a l'Arboç, una fidel reproducció de La Giralda sevillana.
- 51 La casa-museu de Pau Casals, a Sant Salvador, ens ofereix una aproximació molt directa i emotiva a la vida i l'obra d'aquest català universal.

- 52 Una colla de petites indústries del Vendrell i de tota la comarca s'han afegit a les fàbriques de material de construcció, bòbiles i guixeres que s'instal·len a molts indrets del Baix Penedès.
- 53 Des del turó de Montgat fins al Llobregat, i de la serra de Collserola —on hi ha el Tibidabo— al mar, el Barcelonès és la comarca més densa de Catalunya, i una de les més denses del món. El Palau de la Generalitat, a la plaça de Sant Jaume de Barcelona.
- 54 L'Arc de Triomf, al passeig de Sant Joan, recorda la primera gran Exposició Internacional que es va fer a Barcelona, una ciutat que sempre ha estat a l'avançada del comerç i el progrés.
- 55 L'enorme creixement de Barcelona ha accentuat encara més el caràcter dels seus indrets més representatius, com la Rambla, popular arreu del món.
- 56 El gran moment arquitectònic de Barcelona és el modernisme, i Gaudí, Domènech i Montaner i d'altres arquitectes són els creadors d'obres tan importants i personals com la Sagrada Família, La Pedrera, el Parc Güell...
- 57 El port de Barcelona té avui un aire modern, però cal recordar que en aquest punt uns americans van trepitjar per primera vegada terra europea, quan Colom es presentà amb uns indígenes al Saló del Tinell. (5)

- 58 La part nord del Berguedà coincideix amb l'alta conca del riu Llobregat. Les Fonts del Llobregat es troben a Castellar de N'Hug. La capital de la comarca és Berga, i si no us espanten el petards us agradaria veure-hi les festes de La Patum.
- 59 La silueta del Pedraforca és coneguda per tots els excursionistes, que troben molts atractius en les muntanyes de l'Alt Berguedà.
- 60 Al Berguedà hi ha mines de carbó, però són més fàcils de veure els centres industrials —Cercs, Gironella, Puig-reig— i les colònies fabrils que s'han instal·lat al llarg del riu.
- 61 La capital de la Cerdanya és Puigcerdà, i a l'hivern el seu llac romàntic es disfressa amb neu. Una part de la Cerdanya forma part avui dia de l'Estat francès, però tota la comarca se sent molt unida.
- 62 La Cerdanya és una vall més lluminosa que d'altres del Pirineu, per una raó: no va de nord a sud, com la majoria, sinó d'est a oest, i això fa que el sol, que segueix el mateix camí, la il·lumini molt de temps.
- 63 La plana de la Cerdanya, tan acollidora, és envoltada per muntanyes molt altes, com el Puimoren, el Cadí i el Puigmal.
- 64 L'explotació de la fusta dels boscos, la producció de la llet i la cria de bestiar són les formes de vida tradicionals de la Cerdanya, a les quals s'ha afegit el turisme, especialment el d'hivern.

- 65 La Conca de Barberà és bàsicament agrícola, amb vinyes, ametllers i cereals, i la indústria també té molta relació amb l'agricultura: serradors, molins d'oli, pinsos, alcohol...
- 66 La capital és Montblanc, vila ducal, que conserva diversos monuments importants, però per damunt de tot destaca el recinte emmurallat, un dels més complets d'Europa.
- 67 A la Conca de Barberà hi ha el monestir de Poblet, prop de l'Espluga de Francolí. És un conjunt monumental extraordinari, i s'hi conserven les tombes dels monarques catalans. (5)
- 68 El Garraf és una comarca petita, constituïda per les Costes de Garraf i la plana que va de Sitges a Cubelles.
Sitges és un dels punts turístics més famosos de la costa catalana. Hi ha també museus importants, com el Cau Ferrat, i és popular la malvasia de Sitges.
- 69 Aquesta estreta comarca és industrialment molt aprofitada. Hi ha el port de Garraf, la fàbrica de ciment de Valldaró i fins i tot la capital de la comarca, Vilanova i la Geltrú, a més d'un centre de pesca és un nucli industrial. (5)
- 70 Els jardins, passeigs i estanys del Terrall són el gran atractiu de les Borges Blanques, la capital de la comarca de les Garrigues.
- 71 Les Garrigues, com la Segarra, pertanyen a la Catalunya eixuta. Gairebé tota l'agricultura és de secà: ametllers, vinyes i oliveres.

- 72 L'oli de les Garrigues és d'una gran qualitat, i són famoses les olives d'Arbeca, les arbequines. Però la producció d'oli ha anat experimentant una progressiva decadència.
- 73 Del centenar de molins d'oli que hi havia a començaments de segle, ara només en resten dos, però cal esperar que els nous esforços de la gent d'aquesta comarca trobin una compensació justa.
- 74 Besalú, a la comarca de la Garrotxa, és una de les poblacions més interessants de Catalunya des del punt de vista pintoresc, històric i monumental.
- 75 Una part de la Garrotxa és molt muntanyosa i amaga racons de gran bellesa natural, com aquest salt d'aigua a Sant Aniol.
- 76 A Olot no hi ha només boscos i fonts, sinó també diverses indústries, entre les quals destaquen les de teixits i filats.
- 77 El Firal és el passeig més popular i antic d'Olot, una ciutat que té notables edificis i una vida social i cultural molt activa.
- 78 La imatge de Girona, abocada al riu Onyar, no es pot confondre amb cap altra. La part antiga de la ciutat, amb la Catedral, Sant Feliu, edificis nobles i places amb porxos, és un conjunt d'un gran valor.
- 79 El Parc de la Devesa és molt extens i ha servit per a domesticar l'expansió del riu, però d'un temps ençà la salut de molts d'aquests arbres sembla precària.

- 80 Sarrià de Ter es fa present com a nucli industrial, que fa de contrapunt a les imatges culturals i turístiques del Gironès.
- 81 Quin contrast, per exemple, amb el llac de Banyoles, una de les meravelles naturals més suggestives de Catalunya.
- 82 El Far de Calella, enfilat en un dels pocs turons esquerps de la costa del Maresme, una comarca que es va convertint en una zona residencial de Barcelona.
- 83 Al Maresme el clima és suau, i tot plegat sembla molt proporcionat a les possibilitats humanes.
- 84 La capital del Maresme és Mataró, i al costat de la indústria del gènere de punt, el turisme influeix cada vegada més en la comarca. Una vista del port d'Arenys.
- 85 El Maresme rep gent, i a canvi envia flors. Els clavells del Maresme arriben a països molt llunyans, i el seu cultiu planteja rivalitats d'espai amb l'extensió de les urbanitzacions.
- 86 Els ponts sobre l'Ebre són, a Amposta i a la comarca del Montsià, bàsics per a la vida i el progrés.
- 87 El canal de l'Ebre és una imatge clàssica del Montsià, i una prova de la capacitat d'iniciativa que sempre ha tingut la gent d'Amposta i de la rodalia.

- 88 Aquesta és una cara de la plana del delta. L'altra cara és la que veu el passavolant a Sant Carles de la Ràpita, o a Alcanar, on s'atura a menjar els famosos llagostins.
- 89 Balaguer, la capital de la Noguera, és una ciutat molt activa, i la seva plaça és un espectacle ple de vida i de color els dies de mercat.
- 90 A la Noguera hi ha de tot: paisatge de pre-Pirineu, terres eixutes i, cap al sud, una extensió de regadiu gràcies al Canal d'Urgell.
- 91 A Balaguer s'han muntat indústries, sobretot alimentàries, però el que té més importància a la comarca, des d'aquest punt de vista, són les instal·lacions hidroelèctriques.
- 92 La central de Camarasa, amb un salt de 90 metres, va ser durant molts anys la més alta d'Europa, i es troba una mica més avall de la confluència del Segre i la Noguera Pallaresa.
- 93 Amb el nom d'Osona s'identifica una comarca per la qual passava la Via Ausa romana, camí del Pirineu. Inclou la Plana de Vic, un sector de les Guilleries i l'altiplà del Lluçanès.
- 94 Vic és una ciutat amb molt de caràcter, que té monuments arquitectònics importants, és un centre de cultura i satisfà el paladar amb els famosos embotits i el pa de pessic.
- 95 Les masies de la Plana de Vic són magnífiques, com aquesta prop de Tona. Altres poblacions destacades de la comarca són Manlleu, Roda de Ter i Centelles.

- 96 Un dels racons més pintorescos és Rupit, situat a més de 800 metres, a les Guïlleries, que conserva notables cases antigues, un pont penjat sobre el riu i ara és un centre d'estiueig i d'excursions.
- 97 L'embassament de Sau ha transformat el paisatge i ha fet emigrar els antics veïns del poblat. El pantà té 17 quilòmetres de llargada i arriba fins a Sant Pere de Casserres. (5)
- 98 Tremp, i la seva Conca, és el centre no tan sols del Pallars Jussà, sinó també el punt on conflueixen els camins de les comarques veïnes.
- 99 El riu Noguera Pallaresa és l'eix de la comarca, des de les serres del Boumort fins al Montsec. El segon riu és el que duu el bonic nom de Flamicell, i neix al cor de la vall de Cabdella.
- 100 Els monuments romànics de Boí, Taüll i Erill la Vall són les peces mestres de l'arquitectura catalana. Les pintures es poden veure al Museu d'Art de Catalunya, a Barcelona.
- 101 Al nord de la comarca s'hi troben paratges de gran bellesa, com el Parc d'Aigües Tortes, la ribera de Sant Nicolau, on els arbres i l'aigua comparteixen el silenci i la soledat. (3)
- 102 El congost de Collegats és la frontera entre el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà, i cal aprofitar el camí que al llarg dels segles ha obert en la roca l'aigua de la Noguera Pallaresa.
- 103 Cada població del Pallars Sobirà té el seu interès: Sort, la capital, Rialb, Llavorsí, Esterrí,

Espot... però aquestes salines només es poden veure a Gerri. A Gerri de la Sal, és clar.

- 104 Al Pallars Sobirà hi ha algunes valls laterals d'una gran bellesa, sovint ignorada. A la vall d'Assua, Llessui ha estat descobert gràcies a les instal·lacions per a la pràctica dels esports de neu.
- 105 El Port de la Bonaigua és la divisòria entre el Pallars Sobirà i la Vall d'Aran. Al Pallars Sobirà hi ha, precisament, el cim més alt de Catalunya: la Pica d'Estats, de 3.141 metres.
- 106 L'antic Priorat de Scala Dei avui és en runes. Es troba al peu de la serra del Montsant i ha donat nom a la comarca del Priorat.
- 107 El Priorat és famós pel seu vi, que té força graus. La vinya, però, demana molt d'esforç, que sovint és poc recompensat.
- 108 ...Per això la majoria dels pobles van quedant abandonats a poc a poc. Aquí veiem una agradable plaça de Falset, la capital del Priorat.
- 109 Flix és el centre industrial —electricitat i productes químics— de la Ribera d'Ebre. La capital, és Móra d'Ebre.
- 110 Els rius han estat, històricament, vies de comunicació, però avui dia l'Ebre ja no és navegable.
- 111 Als seus marges, però, es conserven les formes de vida tradicionals, com veiem ara prop d'Ascó, on són previstes, precisament, les polemiques centrals nuclears.

- 112 A la Ribera d'Ebre hi ha molts punts d'interès, com el poble vell de Miravet, que té uns terrissaires famosos enllà de la comarca.
- 113 El monestir de Ripoll és el bressol de la història de Catalunya a més d'un gran monument artístic d'estil romànic.
- 114 Una de les valls més solitàries del Ripollès és la vall de Núria, que ha vist créixer al voltant del santuari els hotels i les instal·lacions que atenen els excursionistes i els esquiadors.
- 115 Un altre centre històric i artístic del Ripollès és Sant Joan de les Abadesses. L'edifici de la col·legiata i el seu contingut té un gran valor.
- 116 Quin contrast amb Setcases! El nom ja diu que és un poble molt petit, però també és un dels més pintorescos racons del Ripollès.
- 118 La capital de la Segarra és Cervera, plena d'edificis notables, entre els quals una Universitat on van estudiar Milà i Fontanals, Jaume Balmes, Monturiol, el general Prim...
- 112 A la Segarra, la majoria de nuclis de població es troben enfilats dalt de turons, com Montfalcó Murallat, i recorden els temps que aquesta comarca va ser terra de lluites.
- 119 Si els pobles ocupen les altures, les planúries són aprofitades per al conreu, que en aquesta comarca és cada vegada més mecanitzat.
- 120 El blat i d'altres cereals són els protagonistes de la Segarra, una comarca representativa de la Catalunya àrida, de clima dur i escassa pluja.

- 121 La Seu Vella de Lleida presideix la comarca del Segrià, que modernament s'ha convertit en un dels centres productors de fruita més importants d'Europa.
- 122 Lleida és la capital de la Catalunya de terra endins, i la comarca del Segrià és una de les que, excepcionalment, ha progressat.
- 123 El monument a Indíbil i Mandoni, els cabdills ilergetes que lluitaren contra els romans, representa la voluntat lleidatana de defensar la seva personalitat. (2)
- 124 La fruita és avui dia un dels productes més importants del Segrià, i concretament del Pla de Lleida.
- Les peres, les pomes i d'altres varietats de fruita són el resultat de l'esforç col·lectiu que fan els lleidatans per treure partit de la seva terra. (5)
- 125 Hostalric, a la comarca de la Selva, domina el curs del riu Tordera, i la seva posició estratègica ha estat decisiva per a afavorir o impedir el pas dels exèrcits al llarg de la història.
- 126 La capital de la comarca de la Selva és Santa Coloma de Farners, una població en la qual l'agricultura, el comerç i la petita indústria s'equilibren còmodament.
- 127 Si la Selva vol dir indrets de molts arbres, no és estrany que l'home aprofiti aquesta incomparable riquesa natural.

- 128 Blanes, Lloret i Tossa són els balcons al mar de la comarca de la Selva, i precisament a Blanes comença l'anomenada Costa Brava.
- 129 Amb la Catedral, el palau del Bisbe, el museu arqueològic i nombrosos convents, muralles i portals, Solsona és una de les ciutats monumentals més interessants de Catalunya.
- 130 En general, però, el Solsonès és una comarca poc poblada, dominada pels boscos, i només a la part baixa hi ha conreus.
- 131 Els veïnats i nuclis escampats, com l'Hostalnou, són característics del Solsonès, i els historiadors hi veuen l'origen militar de la pagesia d'aquesta comarca.
- 132 El Santuari del Miracle és un punt de visita obligat en qualsevol itinerari per la comarca del Solsonès. (5)
- 133 L'Arc de Berà sembla el cartell anunciador del Tarragonès, una franja de terra vora el mar, acollidora i plena d'harmonia.
- 134 Al Tarragonès es troben, a cada pas, els testimonis de la importància que va tenir la presència romana en aquesta comarca.
- 135 L'home d'avui ha dissenyat una altra mena de construccions, com les complicades formes de les indústries petroquímiques.
- 136 En el seu temps, també l'aqüeducte va ser una audaç i útil creació de l'home sobre el paisatge tarragoní.

- 137 El teatre romà, vora el mar, ens evoca la Imperial Tarraco, convertida avui dia en una turística i pacífica capital mediterrània.
- 138 Un nom bonic i exacte per a una comarca: la Terra Alta. Potser perquè no queda a la vora dels gran camins, ha estat massa ignorada i abandonada.
- 139 La capital, Gandesa, que fa segles havia edificat nobles palaus, ara és el centre comarcal del vi de la Terra Alta.
- 140 L'elaboració del vi és una activitat que va lligada a la història de l'home, des dels temps llunyans...
- 141 ...i les premses, els cups i tot el cerimonial conserva a la Terra Alta un gran caràcter. (5)
- 142 Tàrraga és el centre dels camins de l'Urgell, però hi ha uns altres camins en aquesta comarca que són la seva vida: els camins de l'aigua.
- 143 El Canal d'Urgell ha permès el regadiu de molts camps, a través d'una xarxa de sèquies regides per la comunitat de regants.
- 144 La Vall d'Aran és l'única comarca catalana que es troba al vessant nord del Pirineu, i que no pertany a la conca del Mediterrani, sinó a la conca atlàntica. S'hi troben els grans pics, els boscos d'avets...
- 145 ...i darrerament s'ha convertit en un centre turístic, tant a l'estiu com a l'hivern, com ho

demostren aquestes construccions de Viella, la capital de la vall.

- 146 Amagat al cor de la industrial Terrassa, al Vallès Occidental, hi ha un recinte bellíssim i tranquil, on s'alcen tres magnífiques esglésies visigòtiques plenes d'encant.
- 147 Terrassa i Sabadell són les dues grans ciutats d'aquesta comarca, famoses per la indústria tèxtil i de confecció.
- 148 Caldes vol dir calentes, i Caldes de Montbui té fonts d'aigua d'aquesta mena, que ja havien conegut els romans i han tingut sempre prestigi medicinal. (5)
- 149 La capital del Vallès Oriental és Granollers, molt popular pel seu mercat tradicional, però és un nucli que modernament s'ha industrialitzat molt.
- 150 Una de les construccions més interessants de Granollers és la Porxada, antiga llotja de gra bastida el segle XVI.
- 151 El Montseny és una muntanya excepcional pel seu emplaçament i per la seva vegetació. Veritable parc natural...
- 152 ...els seus punts més enlairats, Matagalls, les Agudes, el Turó de l'home —on hi ha un observatori meteorològic— atreuen els excursionistes desitjosos de contemplar gairebé tot Catalunya des d'aquests cims... Ep, si no hi ha boira.

EPÍLEG

- 153 Bé, ja hem repassat totes les comarques de Catalunya, però abans d'acabar us hem de dir dues coses.
- 154 Primera, que un país és, per damunt de tot, la seva gent. Són els catalans, de totes les edats i totes les procedències,
- 155 els qui han de treballar amb entusiasme pel futur de cada comarca i de Catalunya en general.
- 156 Catalunya és un país molt bonic, ja ho hem vist, però som nosaltres els qui hem d'aconseguir que, a més, sigui un país on hi hagi justícia, llibertat i progrés.
- 157 I un consell final. Quan s'apagui el projector, començarà la vostra feina. Fins ara heu vist diapositives...
- 158 ...però ara cal que us dediqueu a descobrir Catalunya pel vostre compte.
- 160 Heu d'aprendre a mirar i a conèixer la terra on viviu, si voleu que sigui realment la vostra terra.

COMARQUES DE CATALUNYA

Autor: Josep M.ª Espinàs

Diapositives de:

P. Barceló

F. Bedmar

J.C. Cucurella

Escuela Superior de Tenerife (Igualada)

J. Rosell

SALMER (Barcelona)

X. Tarruella

A. Tècul

TEFESA (Igualada)

Amb les veus de:

M.ª Matilde Almendros

J. Borràs

JOSEP M. ESPINÀS

Imatges Comarcals

BANCA CATALANA
BANC INDUSTRIAL DE CATALUNYA
BANC DE BARCELONA
BANC DE GIRONA
BANC MERCANTIL DE MANRESA

1979

© CATALANA DE ESTUDIS ECONÒMICS, S. A.
Passeig de Gràcia, 84 - Barcelona
Imprès al Servei d'Offset de Banca Catalana
Dipòsit Legal: B. 29.745-1979
ISBN: 84-85344-02-2

Disseny portada
J. C. Cucurella

Us oferim el recull dels 40 articles escrits per en Josep M. Espinàs que, amb el títol «Imatges Comarcals», es publicaren al llarg de l'any 1978 i el gener de 1979 al diari LA VANGUARDIA de Barcelona, sota el patrocini de Banca Catalana.

Abans de començar

Cada setmana, en aquesta columna, parlarem de comarques de Catalunya.

La divisió comarcal de Catalunya és, en línies generals, un fet molt sòlid, que arrenca de la geografia, es dibuixa en la història i es fa viu en la política —entenen ara política en el sentit més ampli d'interrelacions humanes—. Però el mot «divisió» comarcal no m'agrada massa; crec que hauríem d'utilitzar «articulació» o «estructura» comarcal. En el concepte de divisió no puc deixar de veure-hi una intenció més o menys conscient de repartiment, d'insolidaritat. Ben al contrari, jo entenc les comarques catalanes com una xarxa, confeccionada amb malles totes diferents, però constituint un conjunt perfectament lligat.

Hi ha malles amples i malles estretes, malles rígides i malles una mica desfilades o no tan precises, malles fetes amb matèria rica i d'altres molt més pobres. Però la xarxa comarcal catalana és com un mosaic que només s'interpreta correctament des d'una visió de conjunt. No és una divisió, doncs, sinó una diversitat que manté una coherència global.

És curiós, i observable, que en la majoria de països la gent no s'acostuma a definir ella mateixa per una vinculació comarcal. Fent excepció de quan designen l'Estat, els europeus tendeixen a identificar-se d'una d'aquestes dues

maneres: manifestant la seva pertinença a un territori molt ampli —una regió o una nacionalitat: escocès, extremeny, sicilià, croata, andalús, alsacià— o a una ciutat important, encara que no hi hagin nascut, sinó en un poble més o menys veí: així es presenten com a granadins, vienesos, ginebrins, burgalesos...

Els catalans, en canvi, tot i pertànyer a un país físicament petit, tenen un instint de classificació més precís i més matisat. En un altre país, un home nascut en una població equivalent a Vilatenim, tocant a Figueres, diria que és figuerenc, però aquest català es diu empordanès; la gent de Canovelles no és de Granollers, sinó del Vallès; els d'Avinyonet no són de Vilafranca, sinó del Penedès; els de l'Aranyó no són cerverins, sinó segarrencs, i fins i tot els de Tremp són pallaresos i els de Mataró són del Maresme...

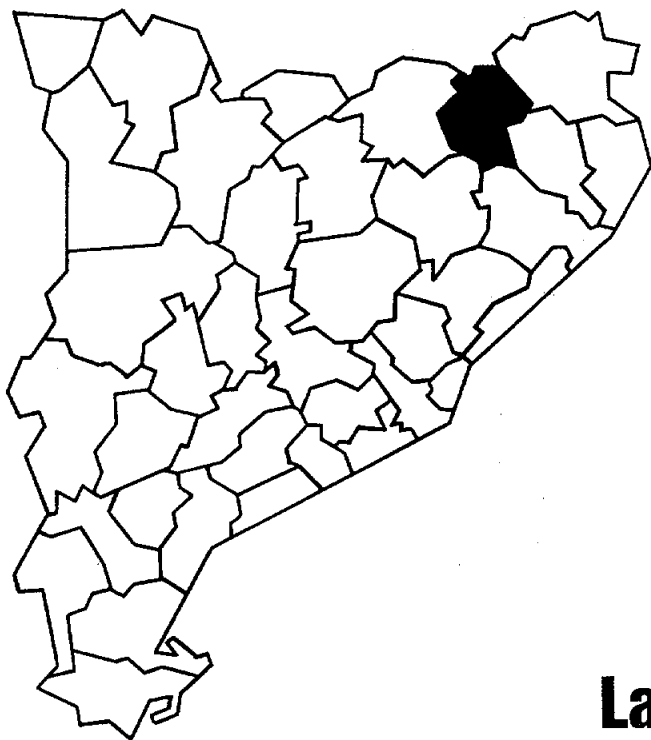
És a dir, la identificació comarcal és, en principi, la forma que tenim de sentir-nos catalans. És significatiu —us hi heu fixat?— que els partits i els sindicats, i molt principalment els qui tenen una base d'immigrants, s'organitzen en àmbits de denominació comarcal.

Aquesta consciència de comarcalitat és tan viva que a vegades provoca tensions, com és natural. Hi ha límits comarcals discutibles, per exemple; en uns casos, la divisió que establí la Generalitat, ben poc abans de la guerra, no va tenir temps de ser contrastada en la pràctica i, per tant, de ser totalment arrodonida; en d'altres casos, l'evolució de les comunicacions, dels centres d'atracció econòmica, etcétera, poden haver modificat les tradicionals unitats històrico-geogràfiques.

Cal dir desseguida que en els textos que presentarem cada setmana no tindrem la pretensió de dictar sentències. No solament ens manquen les ganes de fer-ho, sinó també els coneixements indispensables. No tenim cap autoritat històrica, geogràfica, política per a fer de jutge: si en algun cas hi ha criteris contradictoris, ens limitarem a exposar-los, i si arriba un moment que ens sembla obligat fer saber la nostra opinió —encertada o no— ho farem cordialment, amb el mateix dret que hi té qualsevol ciutadà o lector.

«Abans de començar» he de fer veure que aquesta col·laboració que em demana Banca Catalana té uns evidents límits d'espai. No es tracta, doncs, d'encabir en unes ratlles una guia o un inventari de cada comarca. Els admirables entusiastes de cada comarca hauran de resignar-se —com jo mateix— a veure que determinats aspectes, bàsics en una monografia, aquí no troben el seu lloc. Perquè no seria prudent oblidar que aquests textos es publiquen en un diari, i per tant han de ser llegívols: cal defugir, doncs, la temptació de l'atapeïment, i també la sistematització. Voldriem, senzillament, redactar uns textos amb una mica de vida, i triar per a cada comarca un punt de vista que pugui ser atractiu. Com que aquestes estampes només seran una aproximació lliure a la realitat comarcal, el lector ens farà contents si les accepta com una invitació a fer la seva pròpia i insubstituïble descoberta.

Josep M. ESPINAS

La Garrotxa

No sembla que sigui una entrada gaire amable retreure la definició que el diccionari fa de garrotxa: «terreny aspre, trencat, escabrós, de mala petja». Sense insultar, que deia aquell. I efectivament, no és dit pas amb ganes de ferir, sinó de precisar unes característiques. Per acabar-ho d'adobar, per a un visitant superficial aquestes característiques incòmodes i malcarades que expressa «garrotxa» no són gens visibles, de manera que el nom encara s'entén menys. Ben al contrari, la comarca té més aviat un aire plàcid, amable... si enç quedem prop d'Olot. Cal allunyar-se una mica dels paisatges i dels camins més a l'abast —que són de bona petja— per a comprendre que garrotxa no és pas una paraula emprada perquè sí.

Al capdavant, hi ha un fet que singularitza les terres de la Garrotxa: el volcanisme. Aquestes terres es pleguen, s'alcen, s'esfondren a l'època terciària, i d'aquell enrenou geològic en queden avui rastres perfectament visibles... i feliçment calmats. A la comarca d'Olot s'identifiquen uns quaranta volcans, que en part han estat víctimes d'un aprofitament especulatiu i que una comissió cívica s'esforça a protegir. El basalt nascut dels volcans és un element bàsic del subsòl de la Garrotxa, i fins i tot una característica del paisatge, perquè sovint aquest basalt s'ha convertit en paret visible, alçada; el cas més espectacular és l'espadat de Castellfollit de la Roca.

El camí principal i més fressat de la Garrotxa és el del riu Fluvià. El Fluvià —ajudat pel Ridaura— travessa la comarca de ponent a llevant, o sigui que posa en contacte la Garrotxa amb el Ripollès i amb l'Alt Empordà. Sobre aquesta línia incideixen, d'una manera més o menys perpendicular, les valls que segueixen una direcció nord-sud, i per això és suficient allunyar-se una mica del Fluvià per un d'aquests camins laterals per a descobrir que la Garrotxa és, efectivament, incòmoda al peu... però bellíssima a la mirada: dins aquesta estructura accidentada hi ha algun poblet amagat —Sant Aniol, Bassegoda, Ribelles, Oix, Beget— i una geografia solitària i aclaparadora.

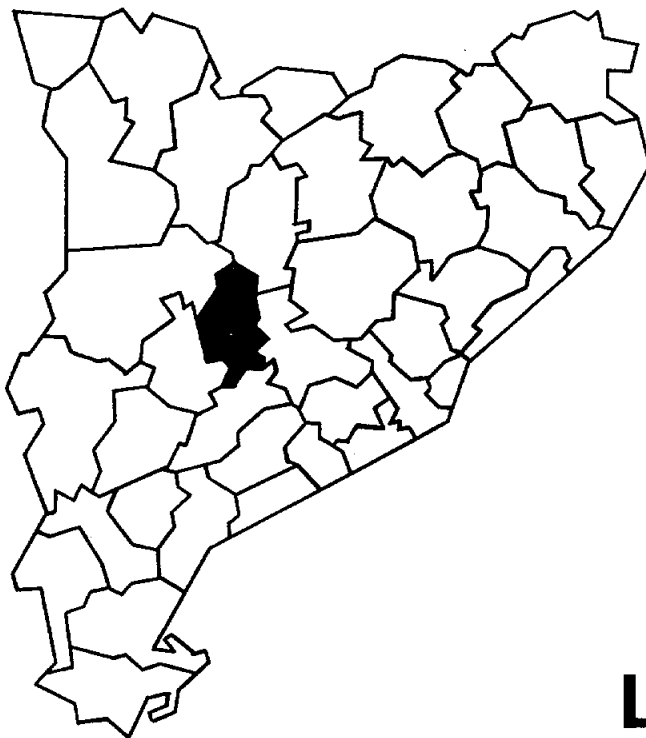
Olot és la clau de la porta que s'obre de la Garrotxa al Ripollès, i simètricament, a la banda de l'Alt Empordà, hi ha Besalú, que centra els camins de Figueres i de Girona.

Besalú, que fou capital de comtat, era antigament la població més important de la comarca. Avui dia, Besalú i el Fluvià tenen en comú que el riu ha perdut aigua, i la vila ha perdut influència. El riu és més aviat magre, i l'aigua tria altres camins; també la vitalitat comarcal ha triat d'altres punts per a manifestar-se, com a Olot, que comparat amb la històrica Besalú és un «poble nou». Però és clar que no tot és qüestió de volum, sinó també d'estil i de gràcia, i des d'aquest punt de vista el riu i la vila tornen a agermanar-se: el Fluvià dibuixa unes valls boniques i fresques, i Besalú alça unes pedres nobles i solemnes. Els «Amics de Besalú» s'esforcen a restaurar dignament basíliques, temples i col·legiates, i la monumentalitat del conjunt sorprèn els visitants.

Olot, capital de la Garrotxa —no farem ara distincions entre l'alta Garrotxa i la baixa Garrotxa—, comença a tenir realment força a partir del segle XVI, i no rep el títol de ciutat fins que comença aquest segle. Com si l'atorgament del títol fos un estímul, la gran creixença d'Olot es produeix des d'aleshores. És una evolució lligada —sembla— a l'explotació industrial, però sovint es tracta d'una indústria familiar, que s'amaga entre l'arbreda o dins les cases.

El Parc, o plaça de Clarà, i el Firal són els punts estratègics on l'Olot reposat, culte i sociable s'auto-afirma amb els aperitius, les passejades i les sardanes. Fa cent anys es fundà el Centre Artístic d'Olot i el Casino, i si Besalú representa la Garrotxa il·lustre i medieval, Olot és la dimensió burgesa, endreçada i creadora de la comarca.

També els voltants d'Olot estan «construïts» a l'estil de la pintura del segle passat, enamorada dels arbres i de l'aigua, de les fagedes i les fonts. Si alguns arbres han caigut destralejats, la Font Moixina, les Tries, les Feixes continuen fent la música líquida —una mica romàntica— de sempre. Els voltants d'Olot no han perdut la seva capacitat de convocatòria: per als pintors, per als menjadors pacífics de la xocolata acompanyada d'aigua fresca, per als partidaris del fuet i el porró... En aquest paisatge d'Olot es devia inventar la tornaboda.

La Segarra

La capital de la Segarra és Cervera. Jo penso que la persona que, acostant-se per primera vegada a Cervera, no s'ha aturat, no ha baixat del cotxe i no s'ha quedat una estona palplantat cara al fris allargadíssim de la ciutat, no ha «descobert». Cervera. Des de la finestreta d'un auto que s'hi acosta de pressa, les coses —les ciutats— ens poden fer «impressió», però no «s'expressen». No els donem temps de fer-ho. Cervera s'expressa si la mirem de certa distància estant, amb les mans i el cervell deslliurats de qualsevol altra feina. I aquesta parada és recomanable de fer-la abans d'entrar en contacte per primera vegada amb la ciutat. Després el descobriment ja no serà tan pur, ja en sabrem massa coses.

Els afegits moderns de Cervera no poden canviar la constitució bàsica de la ciutat; perquè és impossible canviar-ne el marc geogràfic, que l'ha dibuixada definitivament, i és igualment impossible —llevat d'un atac de bogeria col·lectiva— enderrocar-ne tot el gruix d'història petrificat.

Un cop enfilats a la ciutat, l'itinerari que seguirem té una característica ben singular: hom retrocedeix progressivament en el temps. Aquí hi ha l'església de sant Antoni, en part gòtica però amb una visible façana barroca del 1787. Una mica més enllà trobem la Universitat, construïda una mica abans, del

1718 al 1740. Avançant ja pel carrer Major hi ha la Casa de la Caritat, antic convent dels jesuïtes bastit el 1607. Aquí va estar-s'hi Balmes, i aquí, en unes dependències anteriors del monestir de Santes Creus, hi reuní el Parlament el príncep Ferran. Després del Museu i de l'Ajuntament ens acostem a l'església de Santa Maria, gòtica, dels segles XIII-XIV. I al capdavant, les runes del Castell, conquerit als musulmans l'any 1206. En arribar al final del passeig ja estem, curiosament, a l'origen de la ciutat.

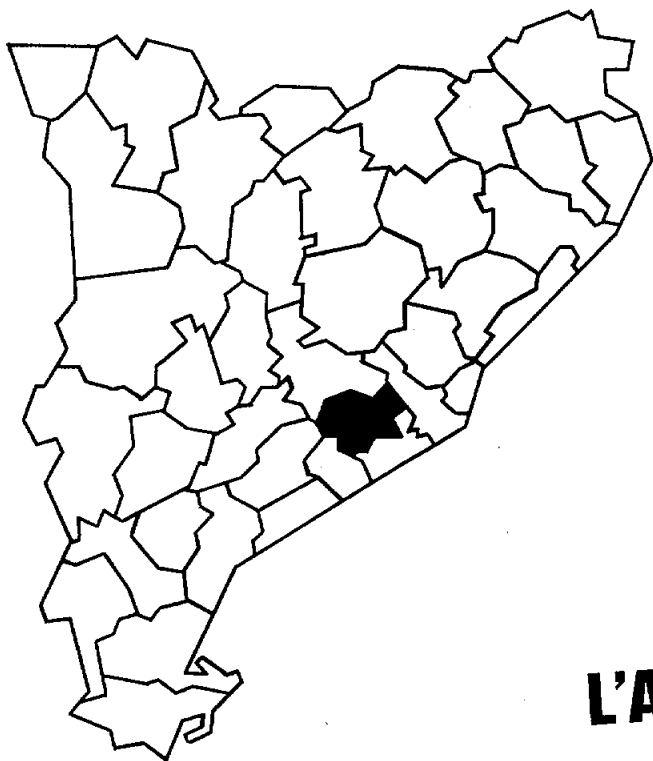
Tot aquest carrer Major és una delícia, amb la seva discreta corba, on els porxos, les cases nobles i les botigues conviuen harmònicament. No hi ha dubte que a Cervera conviuen una vila pagesa, un nucli senyorial i un centre eclesiàstic. És a dir, un acapital de comarca típica.

Aquesta comarca, zona de fricció entre cristians i mahometans, ha estat molt de temps «terra de ningú», animada només per la presència dels castells. El Comte de Barcelona cedia als seus partidaris les localitats que ocupava, amb l'obligació de bastir-hi un castell, poblar el lloc i conrear les terres. A la Segarra, els segles XI i XII foren de molta activitat constructiva, i al voltant dels castells i les esglésies es formaven les característiques viles medievals. Sanaüja, Biosca, Torà, Florejacs, Les Pallargues, Guissona —tan activa, que capitaleja tota una rodalia—, Ivorra, Tarroja, Les Oluges, Granyena, Vallfogona de Riucorb... Imatges vives, camins inoblidables fets a peu.

Fa impressió, aquí, pensar que els llocs habitats sempre han estat pràcticament els mateixos. En d'altres terres catalanes, al llarg dels segles s'han produït variacions sensibles de poblament, de la muntanya al pla, o de l'interior a la costa. A la Segarra, en canvi, les poblacions medievals se superposen als establiments romans, que sovint ja tenien un precedent ibèric. Quant al paisatge, hi ha uns versos que diuen:

En aquesta terra austera
d'horitzons esbalandrats,
de rostolls i guaretades
i poblets de murs torrats,
de cisternes i de basses
d'aigua bona i d'abeurar,
de coscolls i farigola
d'aspra fulla i ressecats,
de camins esmunyedissos
plens de pols i pedregam...

És exacte. Per aquests camins he resseguit la Segarra saltant de turó en turó, que vol dir de poble en poble, i esmorçant més d'un cop amb la colla d'homages que baten. I descansant, a ple sol, en els boscos minsos de pins i roures, i en els alzinars desguarnits. I buscant la companyia de les plantes i els matolls de l'altiplà: el fonoll, el romaní, l'espígol, que perfumen l'aire i tonifiquen la respiració pels camins de la Segarra.

L'Alt Penedès

Joan I, rei, va dir: «Nos amam Vilafranca entre les altes viles insignes de nostra senyoria». És una ciutat que té un nom clar i misteriós al mateix temps. Al costat del lluminós Vilafranca —durant massa anys entelat sota el «Vilafranca»—, el dubte del Penedès. Alguns erudits s'apunten a la teoria dels «penitents», i defensen l'existència d'establiments de penats o forçats. D'altres opinen que Penedès ve de «penya», criteri que sembla raonable, però que topa amb aquesta «d» inexplicable, per ara. De tota manera, potser no és casual que al costat de Penedès trobem noms i topònims com Penafel, Penyelles, Penyafort... En principi, el Penedès no sembla una terra adequada per a fer-hi penitència. És massa amable, i dona vi.

És un paisatge fet d'ondulacions suaus, còmode, com un immens matalàs lleugerament inclinat cap a mar; l'Alt Penedès no l'arriba a veure, però en rep una mica d'aire i de perfum. Aquesta superfície en la qual alternen les arrodonides panxes dels petits turons i les faldes, tan acollidores, de les valls i les planes, és un espectacle que dóna una serena sensació de benestar i d'equilibri. No es pot dir que sempre sigui igual, perquè canvia de color durant l'any —del verd al daurat—, però ni al ple de l'hivern no deixa d'encomanar una mena d'escalf. Potser perquè es tracta d'una terra molt treballada i trepitjada, domèstica de segles.

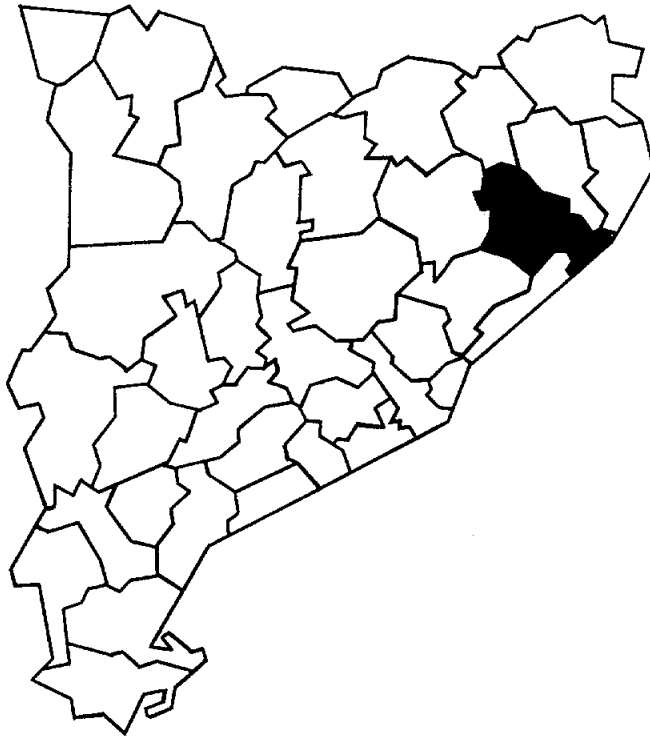
No és la primera vegada que ho plantejem així: «El Maresme és una comarca que va del riu Tordera a Montjuïc, i que té per capital Mataró. Entre d'altres nuclis habitats cal destacar Barcelona i Badalona». L'acudit planteja el problema del pes de la geografia en la definició comarcal. És un fet que el Pla de Barcelona ha estat considerat sempre amb independència de la resta de la llengua que s'estira entre el mar i la serralada litoral. La personalitat demogràfica de Barcelona s'ha superposat al medi físic, i la seva força absorbent ha arrossegat Badalona. I ara passa que la creixent densificació urbanística i humana del Maresme reduirà cada vegada més el pes de la geografia. Els turons seran cada vegada menys visibles, les distàncies es fondran a conseqüència dels mitjans de transport i, fins i tot des del punt de vista administratiu, la comarca tindrà una altra constitució. El dia que el Metro —o l'equivalent més modern— permeti d'anar de la plaça de Catalunya a Mataró, el Maresme serà una entitat més que una comarca, si abans no hem tingut l'encert —i els recursos— que permetran d'organitzar constructivament el territori català.

Jo em sento molt lligat al Maresme, perquè és allà on vaig començar a trobar, de petit, el contrapès de Barcelona. Durant molts anys, el Maresme ha estat el meu «camp». No un camp de casa de pagès, sinó un camp molt domesticat: el que queda a l'abast d'un estiuejant d'Argentina. Era una dosi adaptada a les característiques d'un nen de pis, o sigui molt prudent i assimilable. La naturalesa es reduïa pràcticament al bosc civilitzat on la mare vetllava les primeres experiències rurals dels fills, tot fent mitja o ganxet— el jersey per a l'hivern—. Descobríem la fantasia dels espiadimonis, de metàl·lics reflexos verds, blaus, vermells, o assistíem amb una actitud hipnòtica als treballats inacabables de les formigues. Empaitava les llagostes per fer-les saltar i poder veure —era com una juguesca amb mi mateix— de quin color tenien les ales. Mai no vaig ser capaç d'agafar-ne cap amb els dits. La meva aproximació a les bèsties del camp sempre ha estat estrictament visual.

El Maresme era també la font i els anissos, i contemplar aquell híbrid d'automòbil i barca que era una tartana, i aprendre a anar en bicicleta, i l'envelat, i les caramelles de Pasqua —que aquella nit van trigar tant a comparèixer davant de casa, i jo m'adormia, de manera que les veus i els llums han quedat en mi més com un somni que com un record.

Hi he tornat molts anys, al Maresme, i he après de mirar-me'l amb uns altres ulls, més reflexius; així, la meua illusió infantil no s'ha esvanit, sinó que ha madurat en descobrir la proporció, la gràcia acollidora de tants indrets —la riera d'Arenys...— dels pobles i les viles que resisteixen, en part, la pressió imperdonable dels gratacels vora mar.

Perquè el Maresme tradicional es refugia —com en «temps dels moros»— en els pobles de dalt, i el meu plaer és, situat en un punt de vista discretament enlairat, mirar la vall com rodola cap a l'aigua amb la falda pagesa puntejada de cases. I el mar prou lluny perquè —a l'hora del capvespre— s'hi puguin veure els velers que feien el camí de les Amèriques.

La Selva

La Selva, en diuen... Pensar que pels voltants de Santa Coloma de Farners ens pot sortir al pas un tigre és una pura illusió. A la Selva hi ha boscos, però selves... És un nom aberrant, doncs? No diria tant. Qui sap si en d'altres èpoques les taques de bosc, sovint disperses i en tot cas molt explorades, formaven una unitat prou vasta i compacta per a justificar la paraula. D'altra banda, la paraula és bonica, i quan una cosa és bella mai no pot ser totalment errònia.

En la meua opinió, un fet suggestiu és el bosc d'alzines sureres. Un bosc d'alzines sureres no és «agermanable» al bosc de pins, que ens hem acostumat a veure com un bosc casolà, «domèstic», apte per a berenades i festeigs. Per contrast, el bosc d'alzines sureres és més «selvatge», o per dir-ho amb una paraula més discreta, «silvestre». Resulta un bosc més barrejat.

La gent té l'opinió que l'alzina surera —el suro, que en diuen els selvatants— és un arbre lleig. Davant del pi, de l'altra alzina, del xiprer —que són arbres d'un disseny més precís i acabat—, el suro és considerat vulgaríssim i malforjat. Una vegada vaig voler plantar-ne un, prop d'una casa, i el jardiner em va dir, desaprovador: «No sé pas com li resultarà». Sembla que el suro té una creixença imprevisible, i que és probable que quedi escarransit o estrafet. Però pel meu gust és un arbre interessantíssim. Hi ha pins que semblen «de conserva»,

tan arrodonits i polidets com són. Un suro és una cosa molt més apassionant. Que sovint té un «cap» que és un catúfol i un fullam minso que fa pena, d'acord. Però en canvi té un «cos» treballadíssim, d'una qualitat tàctil i visual molt rica; no és un arbre-coixí per a descansar-hi l'esquena tot llegint o fent la becaina. No. Ignora la docilitat i no practica la caritat de fer ombra densa, pròpia dels arbres sociables. És rugós, cantellut, i sovint dispara les branques en un gest ridícul, com si volgués fer la caricatura dels arbres tocats i posats.

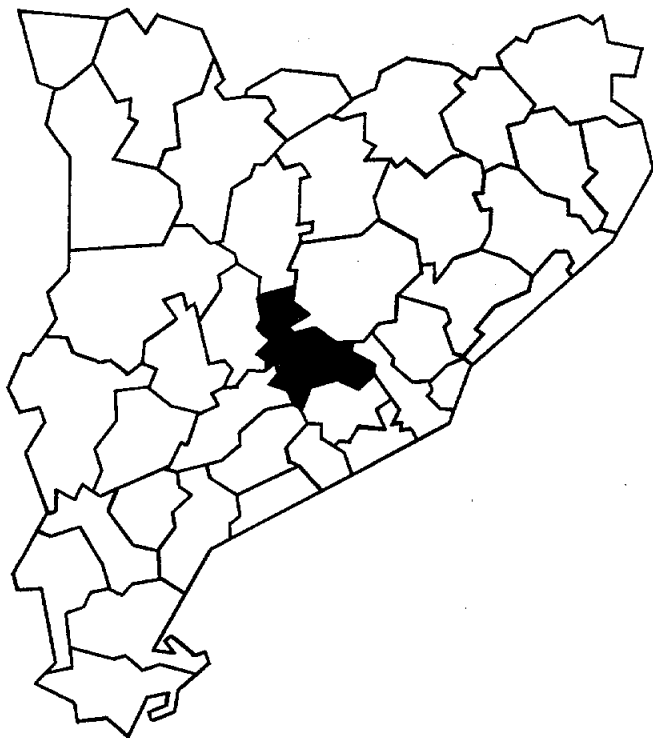
Un altre atractiu de les suredes selvatanes és que l'alzina conviu, normalment, amb un sotabosc molt variat, que als analfabets bosquetans ens produeix una sorpresa contínua: identifiquem el romaní, la farigola, la carrasca, el bruc, però hi trobem moltes altres espècies que són «descobriments». A ple sol, a l'estiu, els insectes hi posen una vibració gairebé elèctrica. I a més, el perfum: a l'estiu, la sureda és plena d'una flaire seca, una mica aspra, que seria ideal per a una colònia masculina; a l'hivern, la barreja d'aromes es fa més humida, un punt més dolça.

L'aprofitament del suro obliga aquests arbres tan soferts a fer un *strip-tease* lamentable. Ara digueu si un cop l'han humiliat arrencant-li l'escorça, una alzina surera pot ser un arbre gaire disposat a somriure i a fer bona cara. El suro viu amb una ganyota perpètua prou justificada. Poseu-li al costat un gos apallisat, i veureu com s'assemblen.

La comarca de la Selva és un espai molt i molt agradable, perquè té allò que en podríem dir «composició». Els boscos, els camps oberts, les magnífiques masies, els pobles i les viles, ben posats sobre el paisatge. Tot lliga. Emmarcada per les Guillerries, les Gavarres, el Montseny, la comarca és suaument ondulada —mai «accidentada»—; la Selva és elegant, i té alguna cosa de gran saló a l'aire lliure, parat amb gust.

Santa Coloma de Farners és una vila notarial, pacífica i hospitalària, amb el mercat, les ermites, les aigües medicinals i les «teules». Amb aquests ingredients es podria aconseguir un programa de vida molt tranquil, discretament animat per les converses de sempre —sobre els negocis, el temps, el paladar— que són les constantment noves, les que presenten més matisos. La comarca té una colla de poblacions suggestives, i sòlides. Anglès i Amer, cap al nord; Sant Hilari, Arbúcies i Viladrau, al Montseny; Breda, amb les seves terrisses i el castell de Montsoriu; Hostalric, talaia sobre el camí de la Tordera. Un «tour de La Selva» sense pressa i sense prejudicis —que són els enemics del plaer— és una delicada meravella.

I encara, aquest gran saló tan ben moblat que és la Selva té un balcó a mar. Cal treure-hi el cap quan no hi ha empentes. Heu vist mai Blanes, Lloret i Tossa a l'abril o al novembre?

Anoia

La comarca d'Anoia és una gran cubeta, una depressió molt marcada, ben fàcil de veure pels viatgers que la travessen en la direcció Barcelona-Lleida: per entrar a l'Anoia cal enfilar-se als Brucs, i per a sortir-ne cal pujar a la Panadella.

La dificultat de les comunicacions ha influït històricament sobre la comarca, i encara avui hi pesa, si tenim en compte que Igualada, capital de l'Anoia, està només a 61 quilòmetres de Barcelona. D'altres comarques també deficientment comunicades per carretera —el Bages, el Penedès— per culpa de les muntanyes, han tingut, almenys, aquesta via de penetració tan útil que és el ferrocarril. En canvi, Igualada no ha vist arribar el tren fins a les darreries del segle passat, i encara un tren d'enllaç local, no una línia general d'autèntica importància, que travessa la comarca pel seu límit superior, per Calaf. Aquesta manca ferroviària ha pesat negativament en uns moments crítics de la industrialització igualadina.

La situació de relatiu aïllament, unida a una autèntica funció de capitalitat comarcal, pot haver afavorit les manifestacions autònomes de la vida cultural, artística i cívica, que alguns grups i entitats d'Igualada han dut i duen a terme amb una notable activitat.

La comarca —que rep el nom del riu que hi neix— no sembla que sigui apta, tenint en compte les seves condicions naturals, per a treure'n massa partit des d'un punt de vista econòmic. Que Igualada presenta unes determinades formes d'evolució i de progrés és innegable, però en tot cas és un progrés aconseguit per l'home «contra» les característiques del seu país, en un esforç per a superar dificultats. L'agricultura dóna uns resultats modestos, i gairebé tota és de secà. És la indústria l'activitat que ha permès de mantenir un to comarcal, i aquesta indústria és conseqüència d'una tenacitat, d'un enginy i d'una capacitat de sacrifici que l'home de l'Anoia ha superposat —admirablement— a la mediocritat de la seva terra.

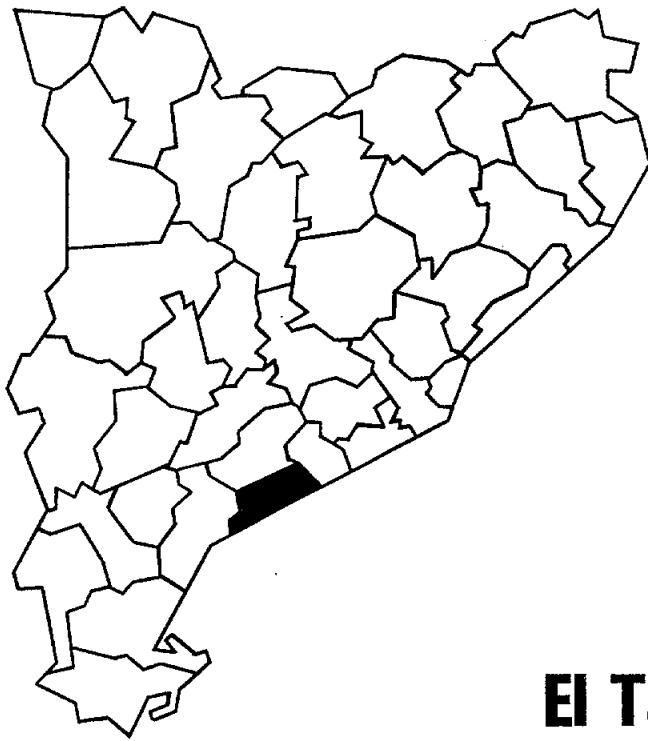
A l'Anoia hi ha indústria de molts segles endarrera, gràcies al riu. Si hem dit que l'agricultura de la comarca és de secà, ara podríem afegir, amb un punt de bon humor, que la indústria és de regadiu. Els molins antics han treballat moguts per l'aigua, i per damunt dels canvis i les tècniques, les tres indústries característiques del país, els teixits, les adoberies de pell i el paper, s'expliquen —sobretot inicialment— per l'aprofitament de l'aigua; i no es pot dir, d'altra banda, que sigui excessiva, a desgrat que Igualada vingui d'*Aqua lata*, aigua abundant o extensa.

La fabricació tèxtil sofrí una crisi greu fa una mica més de cent anys, pels problemes de la mecanització, però avui ha estat replantejada. L'adobament de pells —i tot el procés de la cuireteria en general— resistí, en canvi, les dificultats de l'època i es trobà en condicions de satisfer una demanda creixent. La majoria de les pells adobades del Principat surten d'aquí. El Museu de la Pell, que és un bon exemple de col·laboració ciutadana, és un dels tres —només— que hi ha al món.

L'altra producció de l'Anoia és el paper, que segons sembla fou introduït a Europa a través de les terres catalanes (de Ceuta a Xàtiva). La fabricació de paper demanava aigua clara i desnivells en el terreny, per a obtenir força motriu. Als acabaments del segle XVIII, a la conca de l'Anoia —Vilanoveta del Camí, la Pobla i la Torre de Claramunt, Carme, Capellades, Sant Quintí de Mediona, Sant Pere de Riudebitlles, Lavit, Terrassola i Torrelles, prop del Foix— hi havia una quarantena de molins.

Les noves tècniques del paper mecànic van modificar la situació: algunes velles manufactures es van desplaçar, d'altres molins s'han transformat en fàbriques. Però encara es pot veure la típica «arquitectura del paper», aquests edificis esglaonats per tal d'aprofitar el salt d'aigua, amb les finestres dels pisos alts —els assecadors— molt juntes i sense vidres perquè hi circuli l'aire.

L'aire i l'aigua. Vet aquí les dues forces vives que l'home de l'Anoia ha domesticat amb paciència i amb èxit. La fama de la pell i del paper en són la prova.

El Tarragonès

La via natural d'entrada al Tarragonès és el camí —via romana, carretera, autopista— que baixa vorejant el litoral. I bé, a la mateixa porta de la comarca us apareix, de cop, l'arc de Berà.

Confesso que em costa creure que fa dos mil anys que s'alça en aquest indret. Si tot acostant-nos al Tarragonès haguéssim anat trobant, de mica en mica, unes mostres d'arquitectura, una columna per aquí, un arc enrunat per allà, l'aparició de l'arc de Berà no ens hauria agafat tan de sobte, i potser ens ho hauríem arribat a creure, que «hi és de sempre». Però fa massa goig i està massa ben posat sobre el paisatge. La «meva» veritat és aquesta: algú ha triat el lloc i hi ha «penjat» l'arc romà. Penjat, dic, perquè l'arc de Berà no «puja» de terra cap amunt, com els arcs d'arreu del món. Quan passeu el coll i el veieu allà al davant, al fons i al mig de la recta, fixeu-vos-hi bé: l'arc està perfectament unit al cel que té al damunt.

Exacte: és un immens cartell publicitari. Un cartell extraordinàriament ben fet, incorporat al paisatge amb una tècnica subtil, que fa invisibles els fils que l'aguanten. El millor cartell publicitari, perquè no li calen lletres i, només de veure'l, tothom sap que anuncia el Tarragonès.

* * *

Al Tarragonès tot està molt ben lligat: els colors i les formes de l'interior, del paisatge agrícola; el perfil i la llum de la costa; la presència de la ciutat i, dins la ciutat, l'encaix de la història i de la vida.

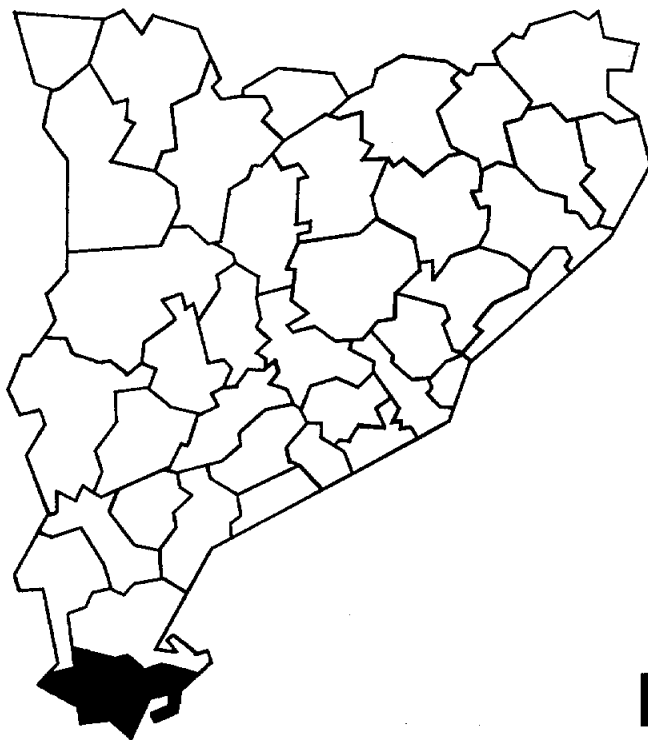
Tot i aquesta realitat tan ordenada, proporcionada i distingida per la seva naturalitat, els poetes tendeixen a exaltar-se, a escoltar «remors llunyanes», a sentir «el xoc de les llances pels camins» i a veure «arribar les altives legions». Per als poetes, les pedres deixen de ser pedres i es converteixen en miralls que reflecteixen el passat.

Jo no tinc aquesta capacitat imaginativa, i les pedres tarragonines m'apassionen per elles mateixes. El color i el tacte són una meravella real, com ho són el color i la llum i els turons i els camps treballats de la comarca. M'agrada l'ordre i la pau que ara hi ha en aquesta pedra —i en aquests camps— potser perquè sé que, en aquest mateix indret, unes altres collites i unes altres pedres han tingut una mala fi. Tarragona ja fou protagonista de catàstrofes abans de la dominació romana. La resplendor dels escuts de les legions de Roma sol enlluernar-nos quan imaginem el passat de la ciutat. Abans de la colonització fenícia, quan Tarragona no era Tarragona, sinó Cosse, no hi restà pedra sobre pedra ni ànima vivent. Els sicans foren els primers botxins, després els grecs focenses, més tard —i ja són tres les collites de ruïnes— els cartaginesos... Els bàrbars, abans d'acabar la tercera centúria de la nostra era, hi produïren estralls considerables, i els visigots d'Euric coronaren la feina fins al punt de polvoritzar tota l'obra romana —perquè el que avui admirem no és sinó una ombra d'aquella riquesa extraordinària.

Davant, doncs, d'aquesta fatalitat dramàtica a través de la història, el meu temperament em duu a enamorar-me de l'actualitat. Les pedres romanes del Tarragonès —el Médol, la torre dels Escipions, l'aqüeducte— m'agraden pel seu present, perquè estan tan ben posades en el paisatge, exactament com les oliveres, els pins o els garrofers. Un dels millors espectacles del Tarragonès és aturar-se a contemplar com canvia el color de les pedres al llarg del dia, que segons el sol i la llum passen del gris-rosa (punta de dia) al caramel diluït (capvespre), però entretenint-se força estona en els matisos del torrat. El color de la pedra lliga perfectament amb els productes de la comarca: l'ametlla i l'avellana.

La petulància i l'enfarfec, doncs, no són tarragonins, a desgrat de la història il·lustre. I gosaria dir que al «Passeig Arqueològic», que té una forma tan natural i tanta qualitat en tots els aspectes, no li escau un nom tan culte, sinó més senzill: camí del camp, camí de llevant, passeig de la muralla, etc. La passejada per aquest camí és una de les boniques que poden fer-se a Catalunya. I els monuments que té a tocar només són una de les seves gràcies. Hi compta molt el mar, enllà, i els camps, aquí. Una perspectiva veritablement arrodonida i, dins la seva grandesa, molt familiar.

Enfilat-se damunt les pedres mil·lenàries per a veure millor com va la collita de l'any, vet-aquí la senyora senzilla del Tarragonès.

El Montsià

Les dues comarques catalanes afectades directament per la presència del riu Ebre són la Ribera d'Ebre i la comarca de Tortosa, unides per l'estret embut muntanyós per on circula el riu.

He dit «comarca» de Tortosa d'una manera deliberada, tot i saber que, d'acord amb la divisió que va fer la Generalitat, la comarca de Tortosa no existeix. El territori final de l'Ebre —per la costa, aproximadament de l'Ametlla de Mar fins a Alcanar— es reparteix en dues comarques: el Baix Ebre, capital Tortosa, i el Montsià, capital Amposta. El delta del riu queda migpartit.

Evidentment, tot és el mateix paisatge, tot és baix Ebre. Per què, doncs, organitzar dins aquesta zona dues jurisdiccions? Cal admetre, però, que és una zona molt extensa i, sobretot, l'existència d'aquestes dues ciutats, Tortosa i Amposta, cadascuna amb la seva vitalitat pròpia. I encara, el respecte que la Generalitat volia mantenir envers els termes municipals: resulta que una part del delta correspon a Tortosa i l'altra, a Amposta; de fet, la frontera segueix un tros de riu. S'ha dit que a banda i banda d'un riu sol haver-hi unes formes de vida molt semblants, però també és cert que a vegades un riu —i més quan té una amplada considerable— és un límit natural no sempre fàcil de passar. És probable que el creixement d'Amposta, al marge dret de l'Ebre, pugui expli-

car-se en part pel fet que Tortosa està installada, originàriament, al marge esquerre. Al meu entendre, la coexistència d'aquests dos centres d'atracció fa que s'hagi volgut distingir entre el Baix Ebre i el Montsià, dues comarques bessones des de tants punts de vista.

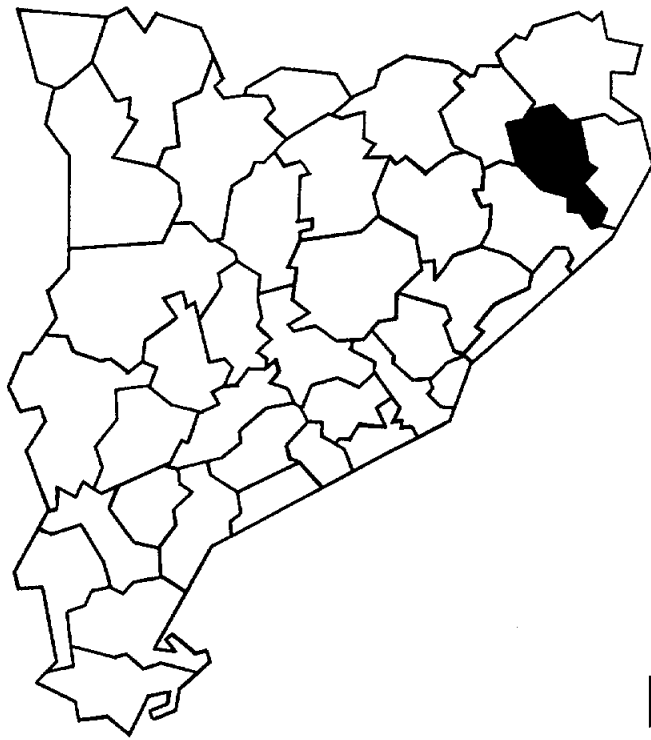
El nom de la comarca ha estat tret del Montsià, que és una muntanya que arrenca prop del mar, i això li dóna un volum molt marcat. Però val a dir que no és la muntanya, allò que caracteritza el Montsià, sinó la plana i el mar. I dic la plana i el mar, però hi ha un moment que no sabríeu dir si sou en mar o sou en terra. O potser —permeteu-me la frase— si trepitgeu el cel, perquè aquí la terra, el mar i el cel són tres enormes superfícies llises que sembla que tendeixin a superposar-se, a convertir-se en una sola realitat.

Almenys és la sensació que jo he tingut circulant per aquestes terres baixes en bicicleta. Muntant aquest vehicle elemental, dissenyat com un pur esquelet, em sentia absolutament insignificant en aquest infinit paisatge. Insignificants i, a més, perduts. No trobava punts de referència a l'horitzó, perquè l'horitzó, senzillament, no existia. Només veia camps, sèquies i camins, estretíssims i anònims, ordenats com en un laberint perfecte. Sobretot, aproximant-me a la zona dels Alfacs, allà on l'aigua desequilibra al seu favor la llarga lluita que ha mantingut amb la terra, i l'arròs deixa l'espai als peixos.

Els Alfacs és un gran port natural, presidit per Sant Carles de la Ràpita, que és una població que gairebé ningú no anomena així. Els uns, La Ràpita; els altres, Sant Carles. L'antiga Ràpita, modestíssim nucli de pescadors, fou transformada per la imaginació de Carles III en una gran ciutat; aquesta «visió» es posà en marxa, però no arribà al punt de realització final. Sant Carles queda modern, però una mica provisional, amb contrastos urbanístics. El que passa és que la vida ho salva tot, i a Sant Carles hi ha un batec humà de molta empenta.

El peix d'aquesta zona té molta fama, especialment els llagostins. A Sant Carles i a les Cases d'Alcanar, a la ratlla ja de les terres de Castelló. Anys endarrera, els barcelonins que anaven cap a València s'ho combinaven per tal d'aturar-se a dinar a cal Patórrat o en algun altre establiment, considerat el paradís del llagostí. Era gairebé un secret, el privilegi d'una minoria **bon vivant**. La situació ha canviat radicalment. El turisme ha fet una aparició espectacular en aquest Montsià litoral —l'interior és poc habitat i encara menys conegut—. Els restaurants i els hotels, que fa quinze anys eran escassíssims, s'han multiplicat. En aquesta zona s'ha produït el fenomen indescriptiblement confús que en diem l'Èxit.

Ara: aquest progrés del Montsià exigeix la companyia d'uns recursos públics que fins ara no s'han obtingut. Amposta és la capital de la comarca, però a la pràctica, en masses aspectes —ensenyament, hospitalització, etc.— és deficitària i ha d'acudir a Tortosa. I potser Tortosa tampoc no està prou dotada. El Montsià no hauria de veure's obligat a passar l'Ebre per a resoldre una pila de problemes. Però el Montsià —us ho diran a qualsevol finestreta burocràtica— no existeix.

El Gironès

Ens hem acostumat a identificar una comarca, cada comarca, amb una configuració geogràfica determinada, més o menys precisa, però sempre distingible. Les comarques, doncs, són conseqüència d'un relleu, d'unes muntanyes, i es concreten en una vall, o en una plana, o en una extensió de terreny que té uns límits visibles a nord i a sud, a llevant i a ponent.

Generalment és així. El Gironès és l'excepció.

Els límits del Gironès, en una bona part del perímetre, tenen una consistència poc apreciable, i sovint són inexistents. Insisteixo: els límits geogràfics, naturals. El Gironès, tal com queda definit d'acord amb la Divisió Territorial de Catalunya feta per la Conselleria d'Economia de la Generalitat —la Generalitat d'abans—, s'escampa per unes terres que difícilment podríem qualificar de «paisatge comarcal de Girona». De Serinyà a Banyoles, al nord, fins a la Teulera, ben a prop de Santa Cristina d'Aro, el nom de Gironès proclama una unitat que no és física.

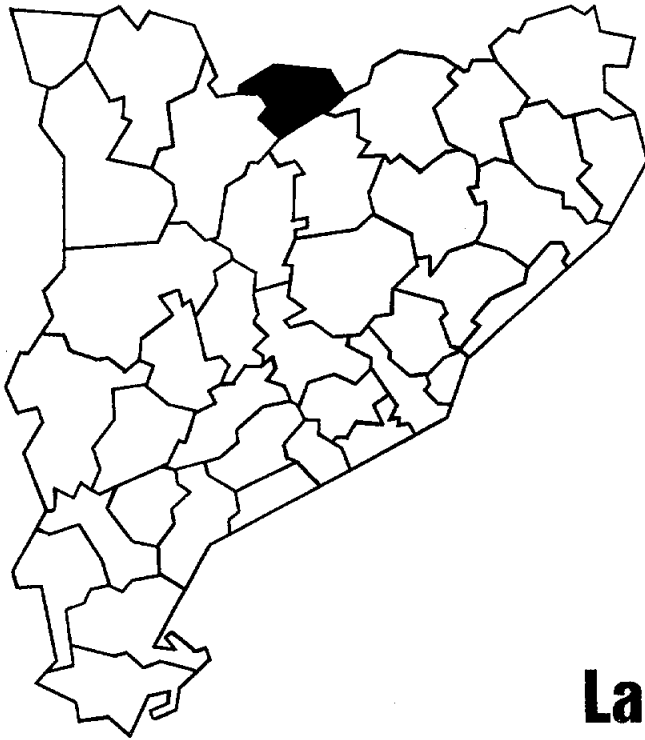
Aquest és el punt: si no hi ha una unitat física, hi ha una altra mena de coherència que justifiqui aquest Gironès tan estirat? És de suposar que la Conselleria d'Economia respondria que hi ha una raó econòmica. Naturalíssim.

Resulta que Girona, ben mirat, no és una típica capital de comarca. En el cas de Girona, la tensió ciutat-comarca no es produeix a la manera tradicional, i la ciutat, en comptes de consolidar-se històricament per concentració, només, juga decisivament el paper de lloc de pas, estratègic. No està dit amb ganegs de molestar ningú, sinó d'aclarir un fet: si Girona és «immortal», ho és per força. Una ciutat que ocupa el punt de pas inevitable de les invasions, una ciutat que és el pany de la porta franquejable del país, no té més remei que rebre'n les conseqüències. Girona, doncs, és una capital supra-comarcal, amb un radi propi d'influència humana, econòmica, administrativa. El Gironès, per tant, no és una superfície estricta de terra, sinó una creació diguem-ne social que tendeix a ocupar una part de les comarques geogràfiques veïnes.

Si la Generalitat considerà, ja fa quaranta-cinc anys, que els lligams econòmics justificaven la incorporació de tants pobles al Gironès, no cal dir que l'evolució del món fa que avui dia aquests lligams humans encara siguin més estrets, més diaris i més intensos. La facilitat de comunicacions fa que Girona sigui ara més a prop de Llagostera o de Bàscara que vint anys endarrera, i incomparablement més a prop que el 1933. (Girona mateix s'ha acostat a Barcelona...) Aquests lligams amb pobles relativament allunyats s'expliquen per qüestions econòmiques, mercantils, burocràtiques, sanitàries, escolars. És el mecanisme xuclador característic de la «capital».

Amb un matís considerable: que Girona no és una «capital de província» dictada per l'Administració, no és un pop artificial, inventat des d'un despatx, sinó una ciutat antiga, sòlida, que pesa per ella mateixa. Girona ha estirat la xarxa més enllà del geogràficament establert perquè aquesta xarxa —el Gironès— ha estat rebuda com un fet natural i lògic, generalment parlant. Al capdavant, quan reclamem que les comarques han de ser una realitat volem dir una realitat viva, i si les línies del paisatge són pràcticament immutables —ni les muntanyes canvien de lloc, ni les valls s'estiren i s'arronsen—, les línies de la relació humana, en canvi, es modifiquen amb els anys, i dibuixen a vegades unes noves formes de comunitat, la força de les quals seria absurd de negar.

En aquests comentaris, que són una ràpida mirada sobre les comarques, no podem aturar-nos en les ciutats, i a més Girona és massa ciutat per a un cop d'ull. Girona demana temps i profunditat, la Girona vella, és clar; l'altra Girona és l'excrecència ciutadana habitual en aquest país. Penso en el barri de la Catedral, i en els carrers que duen noms d'oficis: Ballesteries, Sabateries, Ferreries Velles, Calderers, Argenteria, i les places de noms curts i de pagès, com la del Vi, la de l'Oli, la del Gra, la de les Co's. Aquesta Girona antiga és la capital familiar del Gironès, el nucli, la concreció històrica que permet d'agermanar, en un moment determinat —la recerca d'uns papers al bisbat, per exemple—, no tan sols la gent de la comarca, sinó la gent d'Olot i de Santa Coloma, de Castelló d'Empúries i de Palafrugell, el que en podríem dir el «Gironès eclesiàstic», estructura indiscutible. Els porxos de la plaça del Vi —encara que no hi hagi ningú— abriguen idealment una multitud.

La Cerdanya

Per al viatger que hi arriba del sud, la Cerdanya és desconcertant. Si hi arriba a l'hivern, li xoca de veure la quantitat de sol que hi ha; si hi arriba a l'estiu, li estranya la fresca que hi fa.

La singularitat és que la Cerdanya no s'estira de nord a sud, com la majoria de les valls pirinenques. És més arrodonida, i posats a allargar-se ho fa de llevant a ponent, i això li dóna una quantitat màxima d'hores de sol. Aquesta orientació explica l'enlluernament que reben els forasters quan baixen cap a la vall per la carretera de Toses. És un enlluernament físic, acompanyat d'una mena d'exaltació respiratòria, i així la Cerdanya té una entrada tan alegre. Fa impressió pensar que a la mateixa hora totes les altres valls del Pirineu s'emboïren de grisos i d'ombres, i que sobre els riuets i torrents s'enganxa una tristesa humida.

La Cerdanya inclou la vall central a més de mil metres però curiosament plana, i les muntanyes que la volten i formen les parets de la cassola. El pla de la Cerdanya, amb les seves terrasses en discret pendent, les grans cases de camp, el bestiar, conviu dins la comarca amb les altres zones de configuració alpina, on el granit i les pissarres nues no tenen altra companyia que un vent desolat. És aquí, quan ve l'estiu, on creix l'herbei fresquíssim dels dos mil

metres i neixen les flors vives i fràgils que els excursionistes es posen al barret.

«Meitat de França, meitat d'Espanya / no hi ha altra terra com la Cerdanya», diuen que ha dit algú. La frase ha tingut un èxit immerescut, perquè el primer vers és absolutament fals. A ningú no li pot passar pel cap que mitja Cerdanya sigui d'Espanya i l'altra part de França. Es pot dir que, d'un temps ençà, pertanyen a França determinats pobles i determinades terres, i que d'altres terres i pobles estan sota la jurisdicció de l'Estat espanyol. Les fronteres administratives poden jugar amb els municipis, les regions i fins i tot amb les nacions, segons els signes del temps, les guerres i la política. Però és un joc que fa trampa a la naturalesa i a la història. França i Espanya s'han «repartit» una certa quantitat de quilòmetres quadrats, això sí, però és evident que no han aconseguit de «partir» la Cerdanya en dues meitats.

La unitat de la Cerdanya continua essent visible, i indiscutible. Tant si ens ho mirem des de Puigcerdà, com si ho fem des de Font Romeu. A la plaça de Puigcerdà, els catalans que no en són per decret, però sí per la història i la geografia que dèiem, s'hi troben com a casa. Hi compren, hi mengen i hi fan turisme que no és turisme, sinó «visita». Precisament la Cerdanya és una comarca que al llarg dels segles ha estat molt poc forçada: els romans hi van fer poca estada, i els musulmans, menys. No es pot dir que la Cerdanya sigui un espai massa públic, d'aire esbravat; ben al contrari, és una falda tancada i acollidora, i tota divisió artificial hi és més artificial que enlloc.

Maragall, a Puigcerdà, s'acostava a la «Balconada»:

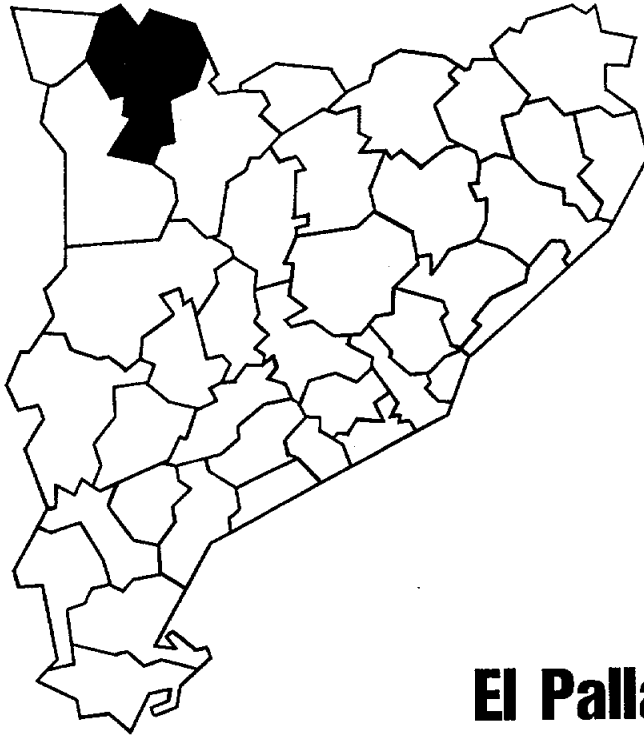
M'agrada el balcó gran de la muralla
quan la gent de la vila hi va a badar,
i amb ull ja quasi incommovible aguaita
el pas de la llunyana tempestat.

Des d'aquest mirador, Maragall va veure la tempestat sobre «els cims nusos» del Cadí. La visió de la plana, i el Cadí al fons, no ha canviat, i es repeteixen els matisos segons l'hora del dia i l'època de l'any: un Cadí hivernenc blanc i rosat, de neu i sol, com una immensa llaminadura, o un Cadí d'estiu, gris i blavós.

Després d'Isòbol la vall s'estreny, i resulta que ara ja no som a «Girona», sinó a «Lleida». Resulta que hem canviat de «província». Vaja, vaja. D'aquesta part de la comarca la gent del país en diu «la petita Cerdanya», amb un sentit comú innegable. La presideix la vila de Bellver.

Vindrà després Martinet, i el camí que ens enfilà al balneari de Sanillés. Aquí Maragall hi va escriure les «Pirinenques». Jo he pujat en aquest racó de la Cerdanya per a veure el paisatge del poeta, i m'he après els tres versos que tothom que passa per la comarca podria repetir, si tingués temps d'aturar-s'hi un moment:

Ben ajagut a terra, com me plau
el veure davant meu en costa suau
un prat ben verd sota d'un cel ben blau...

El Pallars Sobirà

El Pallars Sobirà comença a partir del pas de Collegats, una mica més amunt de la Poble de Segur, que pertany encara al Pallars Jussà, o inferior.

Des del Collegats, remuntant el riu Noguera Pallaresa, ens endinsarem pel Pallars Sobirà fins a arribar al Port de la Bonaigua, que és el punt de contacte més conegut amb la Vall d'Aran.

Fins fa pocs anys, la distinció entre Pallars Sobirà i Pallars Jussà, i Vall d'Aran i Ribagorça, ben clara per a la gent del país, era ignorada per la resta dels catalans. Els pallaresos, coneixedors dels seus congostos, dels seus rius, de les seves valls secundàries, veien encara la seva comarca articulada en subcomarques i racons diferenciats, com el batlliu de Sort —la capital—, la vall d'Assua, la vall Ferrera, la ribera de Cardós, la vall d'Aneu... De tot això, els barcelonins i els catalans en general no en tenien cap idea, perquè el Pallars el visitava molt poca gent.

El despertar turístic del Pirineu lleidatà ha canviat les coses. El circuit la Poble de Segur, Sort, Viella, Pont de Suert, La Poble de Segur és molt suggestiu, i la publicitat ha organitzat aquests viatges a base de destacar la Vall d'Aran, que és el punt més allunyat de l'excursió. La menció «Pallars» no ha

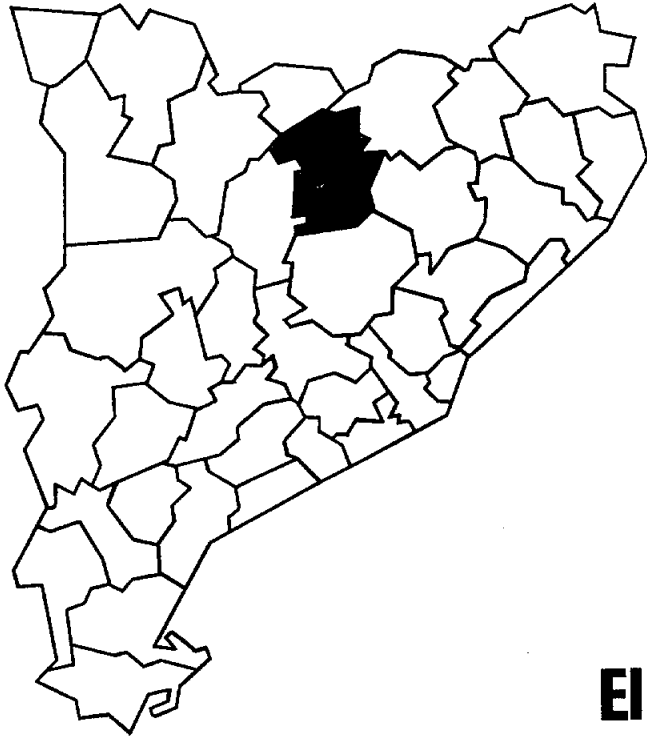
estat considerada «venedora», i «Vall d'Aran» sí. Des del punt de vista comercial em sembla encertat, però el predomini de l'etiqueta «Vall d'Aran» en un viatge que comprèn també d'altres comarques veïnes ha fomentat la confusió.

El turista ha dit «anem a la Vall d'Aran», i s'ha pensat que ja hi era així que ha començat a veure prats verds i campanars romànics. Sovint hem d'aclarir les coses als qui ens diuen, per exemple: «Espot és un dels llocs que més m'ha agradat de la Vall d'Aran». No, ni Espot, ni el famós llac de Sant Maurici, ni els Encantats, ni Sort, ni Lessui, ni Esterri, ni —en d'altres comarques veïnes— la Pobla de Segur, Pont de Suert, Boí, Taüll, etc., no són de la Vall d'Aran. És freqüent, doncs, que l'Aran s'endugui una fama i uns records que corresponen al Pallars Sobirà.

Per a la gent de la costa o del pla, per als catalans de les ciutats o dels camps de blat i d'oliveres, passar a l'altra banda del Collegats és entrar en una altra geografia. S'ha dit que més enllà d'aquest congost comença la fabricació intensiva del verd, i és cert. Al Pallars Sobirà el verd ja no és una taca —més o menys extensa— com a la Catalunya més meridional, sinó el color de fons del paisatge. La novetat té una suggestió evident. També es presenten aquí els campanars romànics i les teulades de pissarra, i els riuets de muntanya —amb l'aigua escabellada damunt les pedres blanques— i tot plegat configura una estampa que, des del punt de vista del foraster i els seus costums, és excepcional. A la Vall d'Aran aquests mateixos elements s'intensifiquen, però tant d'exotisme, tant de verd i tanta humitat són a vegades excessius per al meu temperament. Psicològicament, hi estic sempre de visita. Al Pallars Sobirà no he deixat de sentir-me a casa. És un país més solar, amb un aire ple de vibracions estimulants, que tan aviat duen l'evocació de les gestes històriques com us empenyen a seguir camins que us faran venir la gana del xolís o del formatge llenguat.

Sort és una vila antiga que d'un temps ençà s'ha modernitzat. Coses del turisme. Però si un es fica vila endins, el vell Sort es resisteix a desaparèixer. Cal veure també —a més de Llessui, si voleu esquiar— Rialb i Llavorsí, i una mica més amunt Escaló, punt on temps endarrera es formaven els «rais», els trens de troncs que feien baixar pel riu. «Só fill del Noguera / dins un rai nascut. / Ma esposa és raiera / raier vull morir.» I l'alta vall d'Espot, i la resplendent i arrodonida vall d'Aneu, amb Esterri, i la pujada cap al port de la Bonaigua... i Gerri de la Sal, amb el monestir consagrat l'any 1149, amb l'assistència d'una colla de bisbes i el comte del Pallars. Un d'aquests comtes, en perill de morir ofegat en un estany, cridà: «Santa Maria de Gerri!» i va fer una prometença si salvava la vida. Però un cop salvat s'hi repensà, i llançant el cavall a galop exclamà. «Aigua passada, Mare de Déu enganyada», i la Mare de Déu, que continuava escoltant-lo des de Gerri, el deixà cec.

És el pitjor càstig, efectivament, que es pot rebre al Pallars: no veure-hi. Que surti el sol, que brilli el riu, que s'illumini el verd dels prats, que tota la llum del Pallars ens entri als ulls; siguem amics de la Mare de Déu de Gerri.

El Berguedà

Si em preguntessin quin és el mitjà ideal per a moure's per l'Alt Berguedà no diria cap vehicle mecànic. Penso que el millor de tots seria un cavall.

Per raons físiques i per raons històriques. Ben mirat, una part considerable d'aquestes terres, prominents i ondulades, suggereix una orografia de gropes de cavall, i acostar-se a les altures cavalcant un d'aquests animals seria un esforç molt estimable d'identificació i de compenetració. D'altra banda, la potència tranquil·la del cavall ens marcaria el ritme just del viatge, que en automòbil resulta impertinent facilitat, i a peu, massa dur.

Però ja sabem que aquests ideals passen molt alts, més alts encara que els núvols del cel pirinenc. De cavalls, cada any en queden menys; el temps se'ls ha endut. I deia que també seria «ideal» cavalcar per aquestes terres perquè el cavall ens ajudaria a reviure millor la història del Berguedà, que és una història «muntada», protagonitzada per «cavallers» i poblada de castells. Entre tots els Peres de Berga i Guillems de Berguedà medievals, recordem el cas de Guillem de Berguedà, senyor feudal i trobador, posseït per una violència natural que només es calmava exercint l'art de mesurar els versos.

Tota aquesta història la imaginem, ara, com una llegendària i irrepetible representació escènica davant l'impressionant retaule del Cadí; aquets sòlid teló de fons és l'única cosa que en queda al capdavant dels segles. La força impe-

netrable del Cadí ha anat empenyent els homes cap al sud, per aquest anunciat camí de promissió que ha estat el Llobregat. El nord ha estat sempre pètriament prohibit, i l'exacte poeta geogràfic que fou Verdaguer ens explica:

És del Cadí la serralada enorme,
ciclòpic mur en forma de muntanya,
que serva el terraplè de la Cerdanya
per on lo Segre va enfondint son llit.

El projectat túnel del Cadí pot ser un fet decisiu en la transformació d'aquesta comarca. El «ciclòpic mur» verdaguerià tindrà, efectivament, un ull obert en la paret, i el nord serà abastable. Es podrà parlar seriosament de l'«Eix del Llobregat», convertit en l'eix de Catalunya; tota aquesta Catalunya central prepirinenca, tradicionalment aïllada, farà un paper absolutament nou en la vida conjunta del país. Augmentarà la comunitat d'interessos entre l'Alt Urgell, la Cerdanya, el Solsonès, el Berguedà i el Bages. La via nord-sud de la Catalunya central, que en d'altres temps només seguien, dificultosament, els traginers, ara serà reinventada amb més comoditat i freqüentada per la motorització general. Confiam que la gent no s'aconformi a passar de llarg pel Berguedà, que s'aturi a descobrir-ne les gràcies tant de temps amagades i que només coneixen, avui, els excursionistes i els enderiats escaladors del Pedraforca, peça bàsica en la col·lecció de cims del muntanyenc català.

En aquest Alt Berguedà, la geografia i la història han estat igualment aspres. I al llarg del temps, l'aspresa medieval s'ha convertit en records emotius, com aquesta meravellosa constel·lació de solemnes monestirs i ermites humils que s'escampen per la comarca, no sempre —la culpa de qui sigui— en l'estat de conservació desitjable. Són les notes ja imprecises, però bellíssimes, de l'antic i majestuós himne romànic.

I a més es conserva, del passat esvanit, aquest prodigi popular que és la Patum. La Patum de Berga. Jo penso que la Patum només podia néixer al peu del Cadí. La potència del tabal contra la fortalesa de la muntanya: una lluita implacable i màgica, en la qual l'home intenta, a cops de tabal, trencar la muralla del Cadí sense aconseguir-ho mai.

La Patum, festa de segles, antologia històrica i monument folklòric excepcional, té una sèrie d'elements significatius, entre els quals destaca l'Aliga coronada i la seva dansa elegant, la Mula Guita o Mulassa, animal fantàstic amb cap de drac i coll de girafa, que duu la boca carregada de coets i petards, i els Plens. Els Plens són diables que duen el cap i el cos ple d'explosius. Com que per tal de no cremar-se duen carota i vestit d'herbei, pràcticament no hi veuen i són duts del braç per uns acompanyants temeraris. En el recinte de la plaça de Berga produeixen un estrèpit i una fumera indescriptibles. El perfil de les cases es va difuminant, i arriba un moment que s'apaguen els llums. És el moment màgic, amb els darrers espetecs sobre aquest ser viu i multiforme que és la gentada en la foscor.

I començo a sospitar perquè el Cadí continua alçant al nord de Berga la seva enorme paret de pedra: perquè l'estrèpit de la Patum no espanti i faci fugir els cavalls que queden a l'altre costat, a la pacífica Cerdanya.

El Baix Empordà

En el conjunt de les comarques catalanes, el Baix Empordà és una de les francament petites. No és, però, una comarca simple, una d'aquelles zones dibuixades amb quatre elements fonamentals i clars. La seva veïna, l'Alt Empordà, és bàsicament una peça, mentre que el Baix Empordà té vocació de mostrar.

L'agricultura, per exemple, és més diversificada, conseqüència del poblament del camp. La terra és habitada en una gradació molt completa: ciutats, viles, poblets i masies. Tot això fa una xarxa molt lligada, molt estructurada. La Bisbal és la capital de la comarca. Una ciutat que recull tot el pes històric del bisbat gironí i dels senyors feudals, i que hi afegeix modernament una certa burocràcia. Aquest ingredient de prestigi s'ha superposat a l'ingredient vital expressat pel mercat. Referint-se al Jutjat, al Registre de la Propietat, a les Contribucions, a tots aquests serveis que afecten els pagesos, Baldri Ferrer diu que «una persona que es guanya la vida darrera una taula, escrivint papers, que parla bé i amb seguretat —molt sovint en castellà— és un ésser digne de consideració i gaudeix entre l'estament rural d'un prestigi sòlid, el prestigi immens que sempre han tingut en aquest país les persones que aparentment viuen sense treballar o treballant poc».

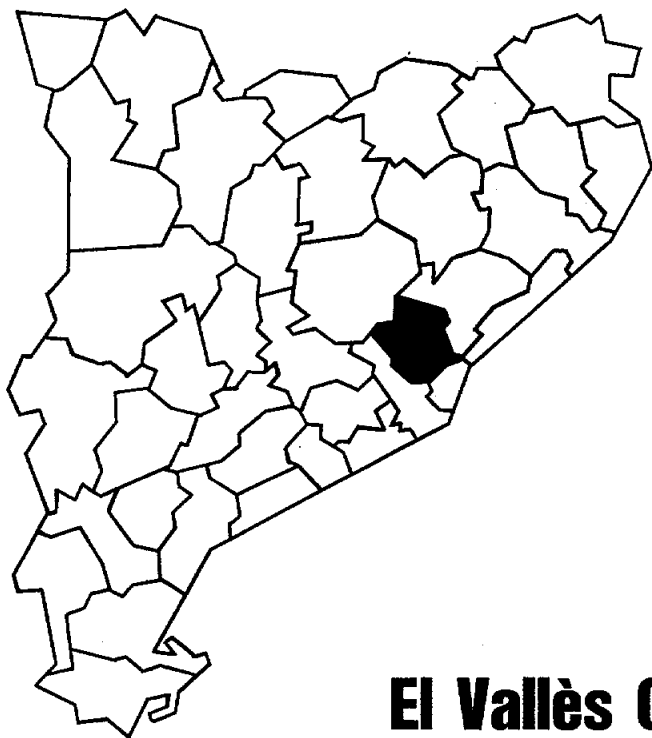
D'altra banda, ara fa un centenar d'anys que es produí a La Bisbal una florida

econòmica, social i cultural d'empenta, que coincideix amb la construcció de les Voltes (valorable com a passeig-escenari). Baldiri Ferrer parla de la missa de dotze, la dels rics, i «tothom es feia creus que a l'Empordà hi hagués senyors tan fins i mudats i senyoretes tan llangoroses, ciutadanes i blanques. Al cap-al-tard la badocada per a assistir, des de fora, naturalment, al ball de la Penya també era imponent; va ser l'últim i potser l'únic saló de l'Empordà petit on ballaren els rigodons... Hom comprèn que davant uns empordanesos que produïen unes inclinacions tan versallesques i unes passes de ball tan excelses els altres habitants de la comarca, pagesos, obrers del suro i pescadors, tots s'haguessin de treure el barret».

Al costat de la Bisbal, viles prou notables com Torroella, Palafrugell, Palamós, Sant Feliu de Guíxols... Entre les viles importants, els pobles més petits, i entre els pobles petits les cases de pagès... Un teixit humà proporcionat, agradable, que no dóna cap imatge d'improvisació, sinó d'una llarga i pacient possessió històrica.

És una imatge que no queda invalidada pel fet que, d'uns anys ençà, el turisme s'hagi presentat tan disbauxadament en una part de la comarca. Al llarg dels segles, el Baix Empordà ha rebut moltes sotragades, i això ha produït potser una mica d'escepticisme. Hi deu haver la sensació que les successives onades de forasters —pobladors antics, pirates, exèrcits mercenaris, etc.— sempre han fet una destrossa o altra, i que el que calia era defensar la supervivència. Resulta que el turisme també ha fet la seva destrossa, però a canvi, per primera vegada, de deixar uns quants diners. La novetat ha estat rebuda amb una sorpresa molt comprensible, i el país l'ha acceptada sense gaires escrúpols. Era natural. És fàcil de criticar el caos posat en marxa per l'ambició de la iniciativa privada, però potser també s'hauria de tenir en compte el caos precedent imposat a la comarca per la manca d'iniciativa pública. Tradicionalment, la gent del Baix Empordà està acostumada a espavilar-se pel seu compte, a saber que només el seu esforç li permetrà de salvar els camps, el talleret o la botiga. L'arribada del turisme fa que alguns d'aquests empordanesos es trobin de sobte amb unes noves armes a les mans. I les disparen, abans que vinguin a «reglamentar» el joc dels beneficis aquells qui no es van moure quan només hi havia mediocritat i gana.

Amb el turisme, el Baix Empordà encara s'arrodona més com a país complet. País que té megàlits i monuments prehistòrics; vestigis ibèrics tan notables com el poblat d'Ullastret, amb projeccions gregues i romanes; innombrables testimonis de l'època feudal (llarga competència de comtes i bisbes)... Al costat de la monumentalitat artística, la discreta presència de la pagesia repartida; un país amb mar, amb plana i amb muntanya; el contrast entre la platja de Pals i l'immediat Montgrí és una meravella, i cada vegada em sorprèn de veure que tan a prop de la gentada de la Platja d'Aro comencen les altes, solitàries —protegiu-les, si us plau!—, silencioses Gavarres. I Paratallada, Vulpellac, Pals i el seu món gòtic... a pocs minuts de les urbanitzacions i els càmtings.

El Vallès Occidental

Que se'm perdoni la confidència inicial: jo sóc un català que no ha intentat mai d'organitzar un negoci de teixits. No sé el que és la frisança de muntar una fabriqueta, ni d'associar-se amb un o dos amics per tal de comprar un «teleret» per començar. Tampoc no se m'ha acudit mai d'obrir una botiga de gènere de punt, ni he fet de viatjant. No he treballat mai —en qualsevol aspecte: com a advocat, gerent, escrivent o mosso de magatzem— per a una empresa tèxtil.

A la meva inexperiència personal en aquest camp cal sumar-hi la familiar: ni avis, ni pares, ni germans, ni cosins, ni cunyats, ni qualsevol mena de parent natural o sobrevingut no té res a veure, que jo sàpiga, amb la indústria típica catalana. Davant d'aquest panorama, és fàcil de comprendre que Terrassa i Sabadell —o Sabadell i Terrassa, evitem les susceptibilitats— han estat sempre per a mi un altre món, que he mirat amb un gran respecte i una gran ignorància.

L'evolució d'aquestes dues ciutats és esfereïdora. Proporcionalment, potser encara és més impressionant el creixement de Rubí. Terrassa, Sabadell i Rubí formen un triangle que avui pesa decisivament en el conjunt de la comarca —i de Catalunya— per la industrialització i la densitat demogràfica. Només hi faltaria la ciutat nova de Santa Maria de Gallecs!

Les fibres sintètiques, continuadores de l'empenta de la llana i l'estam, són l'última —per ara— manifestació d'una tradició que ve de molt lluny, perquè ja a les acaballes del segle XII els terrassencs venien draperia a Nàpols, Sicília, Esmirna i Alexandria, i el Gremi de Fabricants tenia al seu servei, al port de Barcelona, dues galeres que feien viatges continus a Grècia i Egipte.

Ara fa cent anys que es va crear l'Institut Industrial, que ha influït poderosament en la vida de Terrassa, tant culturalment com socialment; entre d'altres iniciatives, cal recordar la fundació del Museu Tèxtil Biosca, importantíssim, únic al món. A Sabadell es produeix un fenomen semblant, amb un Gremi de Fabricants també antiquíssim, la Fundació Bosch i Cardellach, la Institució Sallarès i Pla... No s'escau, en aquest escrit tan breu, de fer una fitxa minuciosa i indigerible de Terrassa i de Sabadell, i menys encara de donar xifres de telers, fusos i quilos o metres de producció, que resultarien tan feixugues com segurament falses. Tampoc no em fa peça d'annotar les possibles diferències entre les dues ciutats, perquè al meu entendre allò veritablement important, i significatiu, és el que tenen en comú. Son ciutats afectades per les mateixes circumstàncies, les edificacions respectives s'han acostat cada vegada més i sembla raonable admetre que al centre del Vallès Occidental, avui, hi ha una capital formada per dos nuclis bessons. La constitució, doncs, d'una Mancomunitat intermunicipal de Serveis de Sabadell i Terrassa és el fruit lògic d'una realitat indiscutible.

La creixent densificació del Vallès Occidental, produïda sota el signe de la indústria, no ha de fer-nos oblidar que la comarca continua conservant una dimensió cultural notable. A Sabadell i a Terrassa l'activitat artística i musical és digna d'esment, i al costat de les institucions formatives de què parlàvem cal tenir en compte, ara, la Universitat Autònoma, instal·lada al sud de la comarca, a tocar el gran nucli barceloní. Si és cert que en aquesta frontera el Vallès Occidental presenta el ciment de Montcada i les fàbriques de Ripollet i els seus voltants, també és veritat que s'hi alça el monestir de Sant Cugat. La importància històrica i monumental d'aquest conjunt és extraordinària; afegim-hi la moderna escola de tapisseria d'art com a focus d'inquietud. I encara, a l'altra punta comarcal, a Gallifa, el forn del ceramista Josep Llorens i Artigas, d'on han sortit, amb la col·laboració de Joan Miró, les peces que formen el gran plafó de ceràmica a l'ONU.

Però no cal cercar l'art en els racons perduts de la comarca. A Terrassa mateix, enmig del batibull ciudatà, hi ha el clos bell i tranquil que formen les esglésies de Sant Pere, Sant Miquel i Santa Maria, testimoni valuósíssim de la Catalunya visigòtica. A més de l'arquitectura, el que impressiona és l'ambient que s'ha conservat en aquest recinte, on l'arbre greu, la pedra amiga i l'aire quiet constitueixen un món a part dins la ciutat.

Les últimes paraules d'aquest comentari és de justícia dedicar-les al tren de Sarrià, que en arribar a Sabadell i a Terrassa enfortí tan decisivament els lligams entre Barcelona i el Vallès Occidental. Aquest tren elèctric, tan modern en la seva època, era una profecia sobre unes possibilitats de desenvolupament i urbanisme harmònic que, per desgràcia, no es van saber aprofitar. En tot cas, aquest tren ha transportat tantes il·lusions, tanta voluntat de treball, tants llibres d'estudis... I tantes lletres impagables, que cada seient podria explicar una novella sencera. La gran novella de la Catalunya industrial.

La Conca de Barberà

La Conca de Barberà és una comarca que, en principi, no ha de tenir problemes de límits: la paraula «conca» és prou explícita, perquè suposa l'existència d'una disposició geogràfica determinant.

A Josep Pla li estranya que a la Conca de Barberà no hi hagi el riu Barberà. Però el poble, quan diu Conca, no utilitza un llenguatge hidrogràfic, sinó que es refereix a un espai tancat per muntanyes que forma una mena d'olla o de gibrell: la Conca de Tremp, la Conca d'Òdena. Hi ha una població dita Barberà, en efecte; el que pot sorprendre és que la comarca dugui el nom d'aquest lloc tan modest si el comparem amb Montblanc.

La cassola o la Conca de Barberà té algunes parets tan notables com la Serra de Prades, que la separa del Priorat i del Baix Camp, i a l'altra banda la Serra de Queralt, que fa frontera a l'angle de la Segarra i l'Anoia. Són les parets mestres laterals, els costats més rígids del rectangle; al nord i al sud —aproximadament, és clar—, els límits allargats de la comarca són més practicables, i per aquí circula el camí natural entre Tarragona i Lleida. Així, Montblanc és el punt d'articulació, cap al sud, del ventall de camins que duen a Reus, Valls-Tarragona, el Vendrell; i cap al nord, dels que puguen a Lleida, Tàrrrega-Balaguer, Tàrrrega-Cervera-la Seu d'Urgell, Cervera-Solsona. Per Montblanc hauria de passar el gran eix vertical Tarragona-Pirineu, que seria una millora importantíssima.

Els pocs quilòmetres que van de Montblanc a Poblet, passant per l'Espluga de Francolí, constitueixen allò que se'n diu un itinerari turístic de primer ordre.

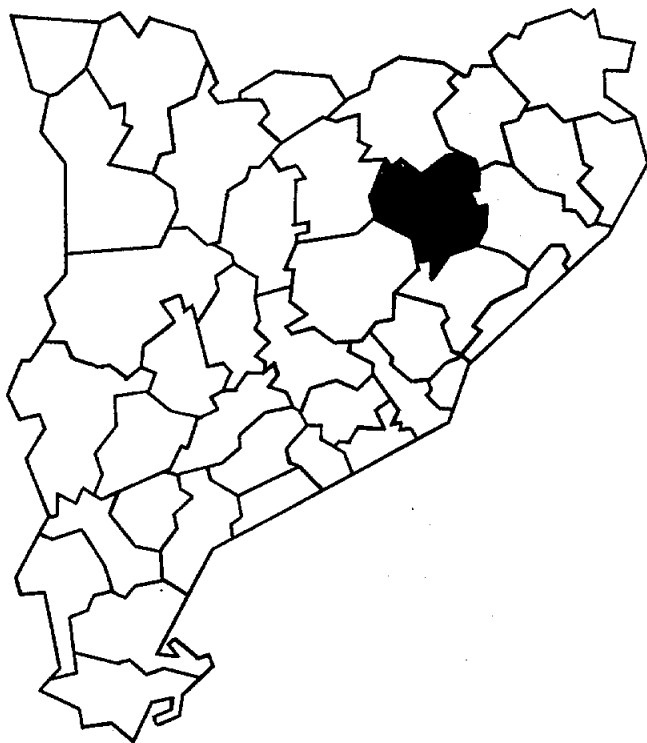
Montblanc, «la vila de més nobilitat de Catalunya, enlairada per prínceps i reis», continua essent un clos murallat. A Itàlia, o a Castella, les ciutats murallades han tingut més sort, en general. A Castella, potser perquè l'empenta vital de les ciutats no ha estat massa forta, i no ha calgut aprofitar la pedra existent per a una nova expansió. A Itàlia, perquè segurament hi ha hagut una sensibilitat més afinada. Entre nosaltres, l'empenta ha dominat damunt la sensibilitat, i més d'una vegada hem enderrocat les muralles, o les hem convertides en matèria digerible, o les hem amagades, senzillament, darrera les noves parets de maons.

El clos murallat de Montblanc fou construït del 1336 al 1372. Tenia trenta-quatre torres de setze metres d'altura, i se'n conserven la meitat. Si la realitat actual té un pes objectivament important, admirable, la imaginació del que seria un Montblanc íntegrament dempeus fa posar la pell de gallina. Seria una vila única a Catalunya i una de les ciutats monumentals més considerables d'Europa.

A Montblanc cal entrar-hi. És una afirmació, si voleu, grotesca, però ja sé el que em dic. La gent té una incomprendible tendència a mirar-se les ciutats murallades de fora estant. Com de passada. Amb una mentalitat de fotografia panoràmica o de postal. Però cal entrar i respirar l'aire de dins, i seguir els carrerons, i topar amb els monuments i els racons impensats. La llista de monuments montblanquins la trobareu en qualsevol guia. Però no us oblidéssiu de parar l'orella a la vibració del sol, o flairar el perfum que fa l'ombra al llarg de la pedra, o —com pot preveure-ho una guia?— sentir-hi el vent, si és dia de vent, o la calma, si és tarda de calma.

Jo us recomanaria de sortir de Montblanc tot menjant, a poc a poquet, una paperina de «montblanquins» o «merlets», fets amb la fina ametlla del país, bo i procurant que us durin fins a l'Espluga de Francolí. Aleshores, entreu al Casal de l'Espluga, passegeu per la vila i demaneu els típics carquinyolis. Doneu un cop d'ull a l'església de Sant Miquel, i a l'antic Hospital, i menjant menjant arribareu a Poblet, que és a tocar. Que em perdonin els espiritualistes radicals, però el que us proposo és que us impregneu una mica de pastisseria gòtica com a preparació per a assimilar millor aquesta enorme meravella històrica que és Poblet.

Jo no crec, modestament, que es pugui arribar a vuitanta per hora davant del portal del monestir i, amb una guia a la mà i el temps comptat, fer la visita amb un profit discret. A Poblet s'hi ha d'arribar com qui no vol arribar-hi, fent una mica de marrada, ara un pas ara l'altre, i mirant primer els camps que voltan el monestir, i pensant amb la caça, i millor encara bevent de la bóta si s'ha tingut la intel·ligència de dur-la al damunt. Amb el paladar lleugerament empastat de carquinyoli em penso que estareu en condicions d'entrar en contacte amb Poblet amb una mínima naturalitat, indispensable. El fet de Poblet és tan aclaparador, que a base d'erudició i de petulància observadora no en treurem més que incomprensió i fatiga. A Poblet us hi podríeu passar quinze dies activíssims. Si això no us és possible, mireu d'estar-vos-hi almenys uns minuts tranquils, i serà la manera que us en recordareu tota la vida.

Osona

Osona és un nom culte, històric i respectable. En llatí, Ausona, de la ciutat Ausa pre-romana, corresponent a l'actual Vic. Osona és un nom que, conservat en l'època medieval, ha arribat fins avui. Però hi ha arribat d'una manera molt discreta, gairebé confidencial, con aquelles donzelles gòtiques que no gosaven de treure el cap a la finestra, tement que no s'esbravés —almenys de cara a l'opinió pública— la seva puresa.

Algunes iniciatives culturals de la comarca han adoptat fins i tot el romà «Ausona» —Patronat d'Estudis, una revista, etc.—, però comparat amb la majoria dels noms de les comarques catalanes Osona queda poc natural. La gent diu «jo sóc empordanès», o «pallarès», o sóc del Maresme o de l'Urgell, però encara és l'hora que algú s'anuncii dient «jo sóc d'Osona» o «jo sóc osonenc». Si algun dia tenim un govern comarcalista, potser tot canviarà. Mentrestant, el punt de referència popular de la comarca no és la història ausetana, sinó l'existència de Vic. Per això, la gent parla de la Plana de Vic, denominació viva però poc satisfactòria si pretén de substituir Osona. Catalunya és un país tan muntanyós que així que trobem un indret en el qual podem estar-nos sense por de perdre l'equilibri, ja en diem Plana. La veritable Plana de Vic és molt petita, és el cul de la cassola que formen les muntanyes pròximes. Que Viladrau o

Rupit puguin ser de la Plana de Vic no és lògic. Es natural, doncs, que la terminologia comarcal sigui tan fragmentada, i dins Osona hi càpiga la Plana de Vic, el Cabrerès, el Lluçanès...

A moltes poblacions de Catalunya, un barceloní no s'hi troba mai foraster, sinó més aviat turista. Vic és una altra cosa. Vic encomana la vivíssima sensació que entrem «a casa d'un altre».

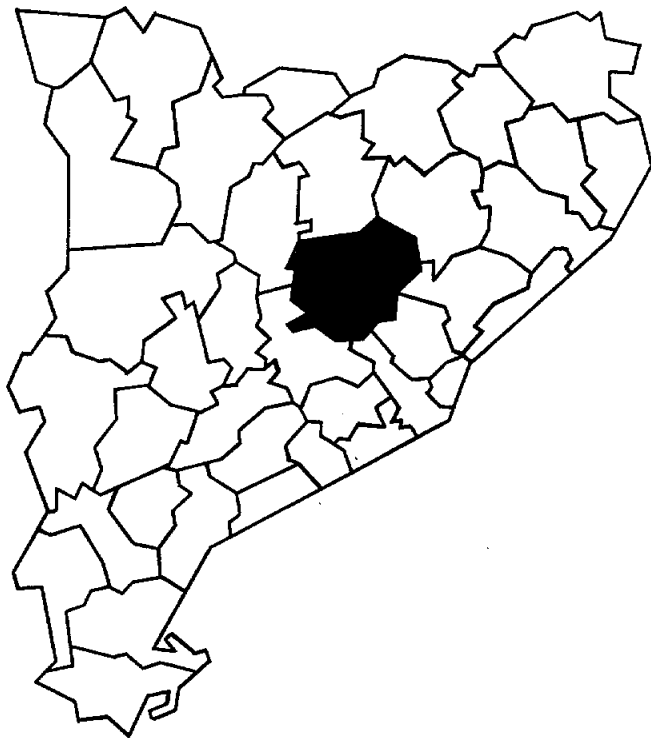
Sempre m'he resistit a sintetitzar d'una manera excessiva, i a emprar adjectius punxaguts i xocants que, cal reconèixer-ho, poden proporcionar amenitat a la lectura. Tampoc no em plau caure en la temptació d'agafar una part pel tot: la ciutat de la boira, la ciutat de la llonganissa, la ciutat dels bisbes. Muntar una teoria més o menys divertida que intenti d'explicar perquè Vic és com és a base del pa de pessic, per exemple, no sé si és gaire difícil, però confesso que no em sé prendre seriosament aquestes habilitats.

L'estricta Plana de Vic m'inquieta perquè guarda aquell punt de misteri que ens recorda —sempre— que els barcelonins «som de fora». Qui sap si, a desgrat del tòpic, la boira hi juga un paper de símptoma —i el clima, en general—. Quan anem del Vallès a la Plana de Vic fem una experiència molt important, encara que sovint no en som conscients: circulem per un corredor que ens allunya del Mediterrani. Quan entrem a la Plana —quan passem la porta de la Plana— ens fem en una altra Catalunya: la Catalunya humida. És un canvi decisiu. És una frontera que no haurem trobat abans, encara que vinguem travessant tot Catalunya des de Lleida o des de Tortosa. No és la boira, només. És també la pluja, la terra i el color de l'aire.

Per a un home de l'Europa nòrdica i humida, arribar al Mediterrani solar és l'excitació, l'engrescament. Modestament, si es vol, el mecanisme funciona a l'inrevés en el cas de la Plana de Vic. Venim d'una terra seca i d'aire lleuger, entrem en una terra flonja i d'aire més dens. Els turistes nòrdics davant el sol es «disparen», nosaltres, en deixar-nos caure a la cassola humida de la Plana, ens «concentrem».

Per això Vic i la Plana tenen tanta suggestió, resulten tan agradables —poèticament parlant— a l'hivern, quan el matí s'emboira o la tarda s'aigualeix. Jo he fet els camins de la Plana sota la pluja lenta, i el paisatge agafava un respir profund, els turons perdien el color trencat i semblava que els pujava a la pell un tebior reconfortant. La boira i la pluja comparteixen la mateixa habilitat: esborren les arestes, dissimulen els pegats, amanseixen la insolència dels extensos panorames. Les grans masies de la Plana de Vic no són per a ésser vistès sota el sol, sinó entre la pluja, en un aire agrisat que fa lluir les pedres antigues i encén la mel de les teules.

A ciutat, la boira és el coixí per on rodolen mandrosament les campanades, i l'aigua cau i repica sobre les pedres, els metalls i les fustes amb una vella confiança. Els qui venim del sud —de la duresa de «les coses clares», dels perfils descarats i les distàncies conegudes—, serem sempre a Vic uns forasters convidats al misteri.

Bages

Hi ha qui diu que Manresa, o Menresa, és un nom ibèric. D'altres asseguren que l'autèntic nom primitiu de la ciutat fou Rubricata Minorisa, que apareix datat simultàniament i indistintament amb Menresa als segles IX i X. L'explicació d'aquesta Minorisa seria la següent: fou anomenada Rubricata pel fet que era ciutat del Llobregat, però com que hi havia la ciutat de Barcelona, també pròxima al Llobregat, que adquirí més importància, per a designar Manresa s'afegí a Rubricata la paraula Minorisa, és a dir: la ciutat menor del Llobregat. D'acord amb aquesta hipòtesi, Manresa és la catalanització del llatí Minorisa.

Noms a part, i anant als fets, és indiscutible que per Manresa —i per tot el Bages— hi ha passat la història, des de la més remota a la contemporània. Hi ha passat i s'hi ha aturat: mireu-vos el castell de Cardona. Aquesta funció protagonista de Manresa —on es produí la històrica «crema del paper segellat» que fou el senyal de la resistència contra Napoleó— s'explica per la configuració de la comarca.

Bages és un immens embut que recull les aigües —i quan es recullen les aigües es recullen els camins i la vida— de la Catalunya central; tot aquest volum va a parar a Manresa, i el contingut de l'embut s'escola pel forat que fa el Llobregat camí de Barcelona. Bages és una mà amb cinc dits d'aigua

bàsica, que formen com un ventall: Rajadell, Cardener, Llobregat, Gavarresa i Calders. Al clot, al palmell d'aquesta mà hi ha Manresa.

D'aquests cinc camins d'aigua, el Cardener i el Llobregat marquen les línies fonamentals de Bages. Línies de comunicació, línies de comerç, línies de poblament. Les principals poblacions són a tocar aquests rius: Súria i Cardona sobre el Cardener, i Sallent, Balsareny, Sant Vicenç de Castellet, Monistrol, sobre el Llobregat.

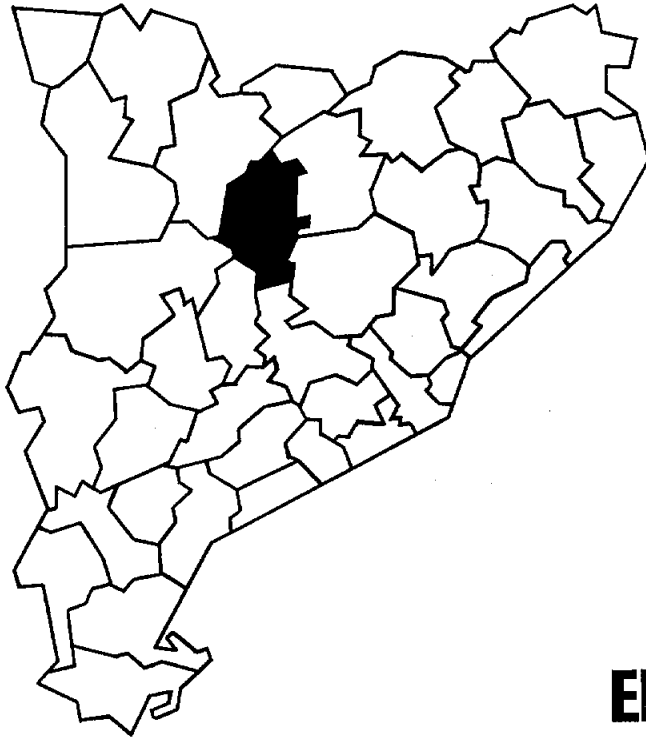
Aquestes vies d'aigua van fer possible, cent cinquanta anys endarrera, la industrialització de la comarca. Sembla que el primer teler mecànic de Catalunya fou instal·lat precisament a Sallent. És el moment de la multiplicació de les «colònies» fabrils, que arriben a constituir nous pobles més o menys apartats dels pobles vells, i en un moment determinat es concentra a Bages una quarta part dels fusos i telers de tot Catalunya. Encara que pujant pel Cardener o baixant pel Llobregat es pot veure una mica d'horta, una mica de vinya, una mica de pastura, l'element característic és la colònia fabril. Les noves tècniques i la crisi de la indústria cotonera poden fer que aquestes típiques construccions siguin aviat tan «històriques» com els castells. Tota una època de la vida i l'economia catalanes —el modern redreçament del país— va lligada amb l'aparició d'aquestes baluernes encaixades al fons de la vall.

A més de dur teixits cap a Manresa —i cap a Barcelona, per tant—, l'embut de Bages hi duu sal i potassa. Sense oblidar Fígols, també Llobregat amunt, al Berguedà, és innegable que Bages és la comarca minera de Catalunya. La Muntanya de la Sal, a Cardona, és famosa, però l'explotació de la potassa, menys espectacular, ha adquirit una importància molt més gran. El jaciment de Súria, Cardona, Sallent i Balsareny és enorme, però l'activitat passa inadvertida perquè és subterrània.

Jo he viscut un hivern a Manresa, vestit de soldat. He saltat barrancs i he pujat turons, i les plantes dels peus m'han convençut que el Pla de Bages no és tan pla com podria suposar-se. He vist, sobre els camps, unes sortides de sol pàl·lides, dins un aire que semblava cristallitzat, que passava sobre la pell una fulla de ganivet. He viscut les nits a ciutat, atapeïdes de boira; les pedres del carrer, humides i lluents, com si sempre fossin acabades de regar.

Durant aquell hivern, per a passar-me —illusòriament— el fred a l'hora d'anar a dormir, practicava cada nit el folklòric procediment d'omplir una palan-gana d'alcohol i deixar-hi caure un llumí encès. A base de pràctica, vaig aconseguir de treure'm tota la roba del damunt abans no s'encongís l'alta flama, espectacular però fugaç, que m'arribava fins al front. A Manresa hi he conegut també la vida de cuina, en una pensió —quatre estadants— de la menuda i sol·licita senyora Maria. Al voltant del fogó, alimentat amb clofolla d'ametlla, he conversat amb un estudiant, un mecànic i un aprenent d'impressor que havien arribat a Manresa de tres pobles diferents, per a «fer-se homes». A la cuina hi menjàvem, ens hi afaitàvem i hi jugàvem a dames.

Què se'n deu haver fet d'aquells xicots? És possible que pel forat de l'embut de Bages hagin caigut a Barcelona, i ara visquin al meu mateix carrer.

El Solsonès

La massa de gent, relativament considerable, que circula per Catalunya, que estiuueja, que fa excursions familiars, que surt de Barcelona els caps de setmana, en general no coneix el Solsonès.

No és un problema de distància, perquè molta gent que no ha trepitjat mai el Solsonès ha anat, en canvi, a fer el turista més lluny, a Puigcerdà o a la Vall d'Aran. D'altra banda, Solsona és una ciutat a la qual «no cal» anar pràcticament mai. La gent ha passat per Vic, per exemple, camí de la neu de Núria, i han tingut gana, o pipí, i a causa d'aquests inesperats i vulgars problemes físics hi ha qui ha tingut l'ocasió afortunada de veure la plaça vigatana, o una mica de romànic. Les mateixes exigències poden haver obligat a parar a Vilafranca —quan no hi havia autopista— els qui empaitaven el sol de les platges tarragonines. Però el Solsonès no és una comarca de pas. I és curiós que no sigui una comarca de pas, situada com està al centre de Catalunya.

Si mirem un mapa de Catalunya comprovarem que el país té una forma aproximada de triangle: la costa, Cap de Creus-Vall d'Aran i Vall d'Aran-Montsià, al sud de l'Ebre. Bé: si tirem una ratlla del Montsià (Amposta) a l'Alt Empordà (Figueres), el punt central d'aquesta base del triangle correspon a les portes de Barcelona, al Baix Llobregat; si des d'aquest punt tirem una altra ratlla que li

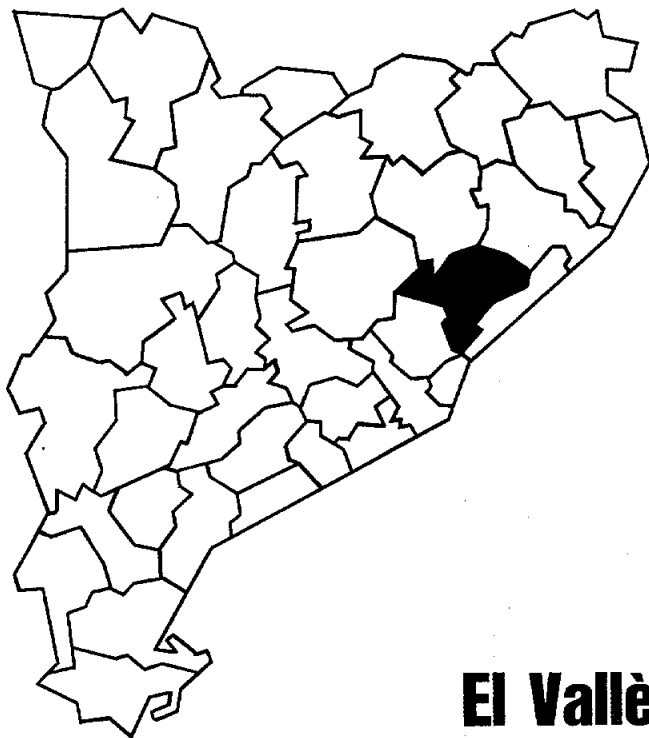
sigui perpendicular, cap amunt, cap al vèrtex de la Vall d'Aran, el punt mig d'aquest eix —que serà, per tant, el punt central del triangle català— cau dins el Solsonès. I més precisió encara: si prescindim de la Vall d'Aran, que geogràficament no és catalana, i considerem la línia Port de la Bonaigua-Castelldefels, el punt mig d'aquesta línia coincideix exactament amb Solsona.

Però a desgrat d'aquesta posició cèntrica, el Solsonès no s'ha convertit en el distribuïdor de camins que en teoria podia ser. El Cadí l'ha tancat per dalt, i la penetració pirinenca s'ha produït per d'altres vies, més a llevant o més a ponent de Solsona. El Solsonès és una mena de gep que els grans camins s'estimen més voltar. I tampoc, a causa de la configuració de Catalunya, les comunicacions est-oest resulten fàcils en aquest punt. És clar que Solsona és un centre de camins, però són camins d'interès comarcal o intercomarcal, de cap manera el sistema de travessar bona part de Catalunya «via Solsona», amb el mínim de rapidesa i de comoditat que demanen les actuals tendències. Aquest aïllament de Solsona, degut a estar enfilada en aquest gep geogràfic, ha marcat el caràcter de la ciutat, i ha influït en tota la comarca. Una comarca que agrícolament no pot donar gaire, que industrialment no té prou densitat, i que recolza, per tant, en allò que constitueix la seva pròpia entitat natural: el bosc. El Solsonès ha anat vivint d'aquesta forma d'autorregeneració que és el bosc.

El futur del Solsonès? El fet geogràfic continuarà pesant. És una de les poques comarques catalanes —i la més al sud— que no han sabut mai què és un tren. Aquesta històrica dificultat de penetració, és avui salvable? L'orografia del Solsonès, que ha estat un obstacle per a l'agricultura i la indústria, pot afavorir el turisme, com ho proven les pistes del Port del Comte, trenta quilòmetres al nord de Solsona, que són a l'abast de tota la Catalunya central i les més pròximes a Barcelona. La gent, doncs, ja comença a «anar expressament» al Solsonès, i cal esperar que hi descobreixi, a més de la neu, allò que fins ara només ha temptat una minoria: les muntanyes d'Odèn, la vall alta del Cardener, la pau i la gràcia de Sant Llorenç de Morunys —o dels Piteus— i, naturalment, la ciutat de Solsona.

Solsona és antiga, monumental i eclesiàstica, que ben mirat tot lliga. Ha sofert, i sovint ha protagonitzat, la història més sotraguejada, sobretot al segle XIII i al segle XIX. En canvi, avui s'hi respira una calma suggestiva, que no vol dir atonia, sinó vitalitat ordenada. Una ciutat limitada als cinc mil habitants però que té Catedral —amb la imatge romànica de la Mare de Déu del Claustre—, que té un importantíssim Museu, i que té bisbe, em penso que és un cas excepcional entre els nuclis humans de les seves mides.

Però si Solsona és una illa amable, no oblideu el mar que la volta: aquest Solsonès alterós i solitari, trencat en onades de verd espès i en crestes de roca nua, tan poc trepitjat que els camins del bosc semblen perfumats encara amb la pólvora dels antics trabucaires.

El Vallès Oriental

Una comarca trepitjada i domesticada per l'home pam a pam. S'hi mou amb una sensació de domini que li ve de lluny —de besavis, de segles— i avança pels camps i les vinyes com per una falda amable. Aquí, els boscos no fan ni una ombra de basarda ni amaguen misteris; els boscos només amaguen rovellons... en uns racons ja coneguts de sempre.

Sembla que temps enllà aquest Vallès era un gran llac d'aigües plàcides. Ara podríem dir que és un gran llac de terra, en el sentit que la placidesa s'hi ha conservat, consolidada en les formes suaument ondulades. Del llac en guarda, en tot cas, la forma. És com una panera entre les dues serralades que marquen la depressió prelitoral: part d'amunt, el Montseny, la serra de Bertí, la del Fai, les altures de Sant Feliu de Codines, Castellterçol i Gallifa, i Sant Llorenç del Munt; part de mar, Santa Creu d'Olió, i el Tibidabo, el Montnegre, el Corredor i el Montnegre.

Pel punt més baix d'aquesta vora muntanyenca, per Montcada, passa el Besòs, que s'enduu l'aigua de bona part de tot el Vallès Oriental. La comarca seria, doncs, una mena de paella que Barcelona té agafada pel mànec. En tots el sentits.

Es parla de l'home empordanès, de l'home vigatà, de l'home del Camp de

Tarragona... Però em penso que mai ningú no ha dit: «Ja es veu que és del Vallès, aquest». No sembla que hi hagi un tipus comarcal caracteritzat. En canvi, podem dir: «aquest paisatge és del Vallès, o sembla del Vallès». Es tracta, doncs, que el paisatge té aquí més caràcter que l'home? Em permeteu que intenti de matisar-ho una mica?

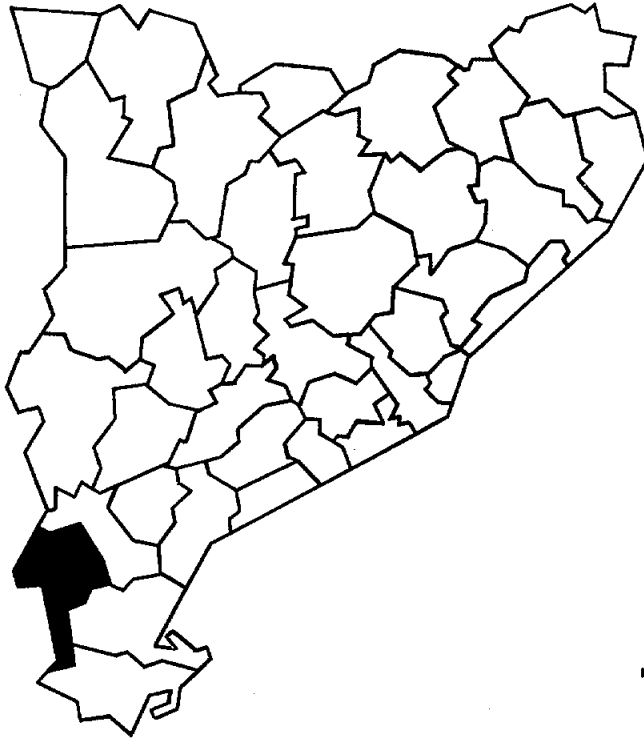
D'altres comarques catalanes tenen un paisatge que sembla més «decidit». Al Baix Ebre, al Priorat, al Pallars, al Pla de Lleida, a la Cerdanya, fins i tot al Penedès —antic germà lacustre del Vallès— hi trobem sovint un element unificador i autoritari: els prats, un tipus de conreu, la solemnitat dels boscos, la gràcia d'una lluminositat, la tònica d'un color. Són paisatges que tenen «carnet d'identitat» personal i intransferible.

El Vallès Oriental, aquest element dominant no el té—o jo no el sé veure—. El Baix Ebre de l'arròs, el Priorat de les vinyes, el Pallars dels prats, el Pla de Lleida de les hortes... i el Vallès de què? Què hi posaríem a la fitxa? Aquest és el cas: el Vallès no és reduïble a fitxa. Ni que sigui —com passa en d'altres comarques— una fitxa parcial, incompleta, però tanmateix representativa. Aleshores, com és que podem dir «és un paisatge típic del Vallès»? Perquè —i aquest és el seu caràcter— el paisatge del Vallès no es defineix per un mínim de coherència unitària, sinó per un màxim de fragmentació. El Vallès no és mai el paisatge «d'una cosa» bàsica, sinó «una suma de miques».

Des de qualsevol punt del Vallès, per petita que sigui la vall o la plana, el paisatge té l'aspecte d'un *puzzle*: una quartera de patates, un rec amb canyes, cinc arbres fruiters, una bassa i una figuera, dos pallers, quatre rengles de ceps, un petit escamot de pins a la carena... És un paisatge treballat per l'home d'una manera que sembla artesana, com si jugués a apedaçar la terra amb retalls de conreus. Aquesta «suma de miques» fa que el Vallès hagi estat copiosament pintat. Una pintura del Vallès és un quadre on hi ha de tot. S'hi pot posar una nota de verd, una mica d'ocre, una pinzellada de blau i una taca de vermell, un arbre prim i un arbre gros, un pal de telèfon i un parell de gallines. Aquesta és la gràcia del Vallès, la mateixa gràcia que tenen moltes vides: omplir-se a força de coses absolutament naturals i modestes.

El Vallès treballa cada dia, i el fruit d'aquest treball se'n va a mercat. Al Vallès Oriental, tots els camins duen a Granollers, que té tota la força d'una autèntica capital de comarca, amb una empenta que l'evolució dels temps no ha atenuat. És cert que Granollers ha canviat, que hi ha crescut la indústria i que, amb l'autopista, Barcelona ja és a quatre passes. La motorització pagesa ha modificat l'estil «d'anar a mercat». Vint anys endarrera, 24 línies d'autobusos comarcals estenien una sensible teranyina entorn de la ciutat. Aquells sorollosos autobusos eren una mena d'envelats mòbils, plens de xerrameca, de dones carregades amb cistells, d'aviram esmaperdut i de verdures molles encara de rosada.

Els forasters potser trobaran que el mercat ha perdut una mica de tipisme, però la gent del Vallès és més aviat partidària de la utilitat que del pintoresc —com la majoria de la gent del país—. Un «dos cavalls» fa el seu fet. Només cal tenir una mica de prudència en tornar a casa, després del dinar a la Fonda Europa.

Terra Alta

Pot haver-hi un nom més bonic per a una comarca? Terra Alta. Dues paraules clares i complementàries: «terra», una paraula sòlida, de base, amb dues erres que expressen la duresa de la realitat; «alta», una paraula lluminosa, amb aquesta ela que s'alça amb l'esveltesa dels somnis. Un nom bonic, i al mateix temps exacte. La comarca té, al sud, l'alterós tancat dels muntanyams de Pàndols, Cavalls i els Ports de Besait, i va baixant una mica cap al nord, cap a l'Ebre, que no arribarà a tocar. A ponent té les terres germanes del Mataranya, comarca catalana administrativament aragonesa, amb la qual hi ha més lligams que no separacions. Terra Alta, i més isolada del que caldria. Tota ella, com una immensa torre de guaita en una frontera. Oblidada en temps de pau, maltractada en temps de guerra.

Es la frontissa que, històricament, ha obert i tancat les portes entre Aragó, Catalunya i el País Valencià. Terra de poblament prehistòric, ibèric, romà, aràbic i feudal ha vist, gairebé sempre, més sang que diners, més lluites que benestar. La comarca no ha fruit dels avantatges de l'Ebre, però ha sofert els inconvenients de la seva proximitat: dominar la Terra Alta suposava dominar el pas del riu.

Terra Alta, abarrancada i solitària, sembla un escenari predestinat als

mites, a les llegendes..., a les guerres civils de la vella escola. N'és un exemple la guerra carlina, i la fama que en aquests Ports —i en les comarques veïnes— adquirí Ramon Cabrera, el «tigre». Després de conèixer una mica la història d'aquest personatge, i de veure la geografia on l'heroi-bandit provà la seva duresa, el que costa d'imaginar és que acabés casant-se amb una senyora anglesa i morís en el dolç paisatge del comtat de Surrey.

L'última guerra que ha sofert el país ha tornat a omplir de desolació la Terra Alta. Hauria de sonar aquí, ara, la veu esqueixada pel dolor de Teresa Rebull, cantant els versos de Gual i Llobera:

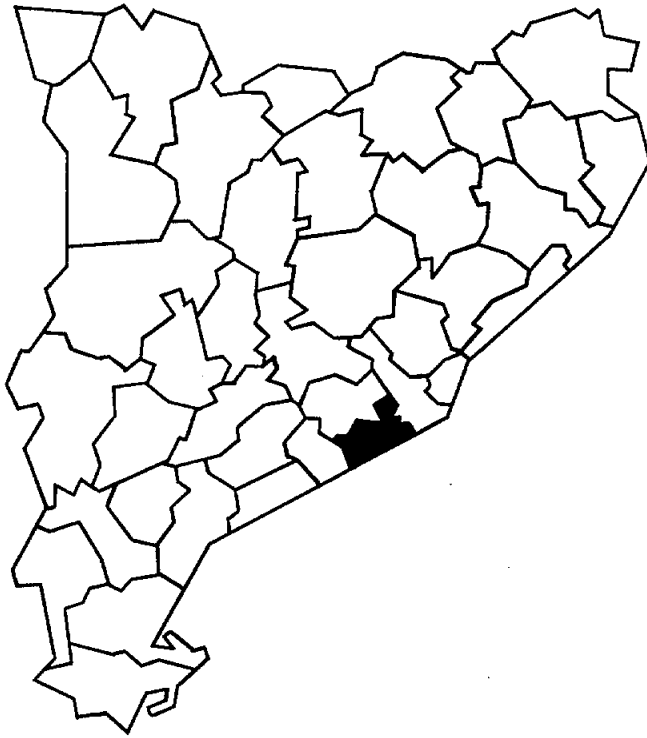
Avui he tornat
a la serra de Pàndols
i a la cova he trobat
les sabates d'en Jaume,
un forat a les soles,
una pinta de bales
dins un plat enfangat,
tres cascots de metralla.

Els records de la guerra són dolents, i els de la post-guerra no han estat, en aquesta comarca, gaire més bons. S'ha produït un despoblament vertiginós. De fet, ja fa dos-cents anys que Terra Alta s'ha endarrerit en el conjunt de l'evolució de Catalunya. L'entrada en els temps moderns provocà una automàtica discriminació entre les comarques que podien seguir el ritme del progrés i les que no podien... El que comptava eren les facilitats de comunicació, i la Terra Alta es trobava perduda en un racó i, a més, físicament, aïllada. Els ferrocarrils i les carreteres principals defugien els obstacles i buscaven el pla d'Amposta, al sud, o la comoditat del camí obert pel riu, al nord. L'única carretera d'importància, la de Móra d'Ebre, Gandesa, Alcanyís, no ha pogut evitar que el país s'empobrisi. I molta gent s'ha desanimat en passar els anys, i al capdavall ha fet les maletes.

Si Gandesa hagués pogut créixer, si el títol de ciutat que té s'hagués vist acompanyat per unes formes de vida més estimulants... A Terra Alta hi trobareu belles finestres gòtiques, com peces estranyament conservades d'un gran *puzzle* desaparegut. Per a satisfacció dels historiadors i dels fotògrafs. Però la història i l'estètica no mouen motors.

Ara es fa un esforç de redreçament. Cal evitar que Terra Alta sigui definitivament la Terra Buida. La gent del vi aconseguí una victòria: reconeixement de la denominació d'origen, comercialització de la marca Terra Alta. Tant de bo continuï aquest camí de cooperació, de treball en comú en benefici del comú.

Encara es veuen a Terra Alta les sínies que busquen sota terra una aigua que no sempre hi és, i les basses que esperen del cel una aigua que no sempre cau. Tot això és tan bell com inútil. Jo vull tornar a Terra Alta, d'aquí a uns anys, i trobar-hi canals i fàbriques, hospitals i clubs de joves; veure com l'home ha començat a posseir la seva terra, després de tants anys de suportar-la.

Garraf

Durant molts anys, les costes de Garraf han estat el «papu» dels automobilistes. A part les característiques de la carretera, sospito que el nom també hi ha col·laborat: les costes garrafones, per exemple, no haurien fet tanta impressió, però això de Garraf —que rima amb xafi!, patapafi! i d'altres expressions de patxada— resulta, vulguis no vulguis, innecessàriament dramàtic i escruixidor. D'altra banda, crec que el «papu» d'aquesta carretera és anterior a l'automobilisme: deu venir dels carros, per als quals les costes —les pujades, i les baixades— de Garraf foren indubtablement d'una terrible duresa.

La comarca és tancada al sud pel mar. El Baix Llobregat, l'Alt Penedès i el Baix Penedès la limiten —de llevant a ponent— per terra. L'autor de la comarca és el massís de Garraf, sense el qual aquestes terres de marina —Sitges, Vilanova— serien una extensió natural del Penedès. Garraf és, al sud de Barcelona, un equivalent del Maresme, que la serralada litoral separa del Vallès. Alguns geògrafs afirmen que Garraf no és pròpiament una comarca, sinó una subcomarca del Penedès. Tant se val. Ja sabem que el comarcalisme no pot ser una ciència exacta, ni un dogma. A més, l'evolució de les comunicacions —i per tant els canvis de mercats i dels nuclis integradors— modifica amb el temps l'esquema d'algunes comarques. En tot cas, Garraf és perfecta-

ment identificable. Quan de Vilafranca es vol anar al mar, cal obrir-se camí i passar una frontera muntanyosa molt visible. És més fàcil entrar a Garraf, tot i les costes, per la línia que segueix el litoral.

Les costes de Garraf fan una paret entre les platges de Castelldefels i les de Sitges, i una de les gràcies de Sitges és, precisament, que hi hagi les costes de Garraf. Si el litoral fos pla, Sitges seria un punt més, una platja més de la costa. En canvi, després de la duresa d'aquesta terra de ningú incòmoda que són les costes de Garraf, Sitges compareix com un contrast acollidor. Sense les costes, Castelldefels s'estiraria i es menjaria —físicament i psicològicament— Sitges, que ara és preservada pel massís com, d'una manera semblant, la serra de Roda preserva Cadaqués.

El cas de Sitges és curiós: sembla que sigui una invenció modernista, tan difícil és imaginar-nos un Sitges més reulat en el temps, un Sitges-poble deslligat de la influència barcelonina. Passem de la Subur romana a Rusiñol i el Cau Ferrat. D'altra banda, aquesta Subur no ha quedat gens aclarida, perquè si uns erudits sostenen que Sitges era la *suburbs* d'Olèrdola, d'altres afirmen que és precisament Olèrdola la població a la qual escau aquell Subur, en relació amb Tarragona. Aneu a saber. O potser no cal anar-hi, i no investigar massa això del «suburbi», perquè a Sitges ja li va bé aquest vague i turístic «blanca Subur». El bany i la vida social rutilen millor quan flota en l'aire un punt de misteri, i els únics textos que no plantegen problemes són els de la publicitat oficial: *Sitges is a town with a personality of its own. Its many beauties...* D'acord. Bellesa, pau, somni, platja, cel blau i sol brillant.

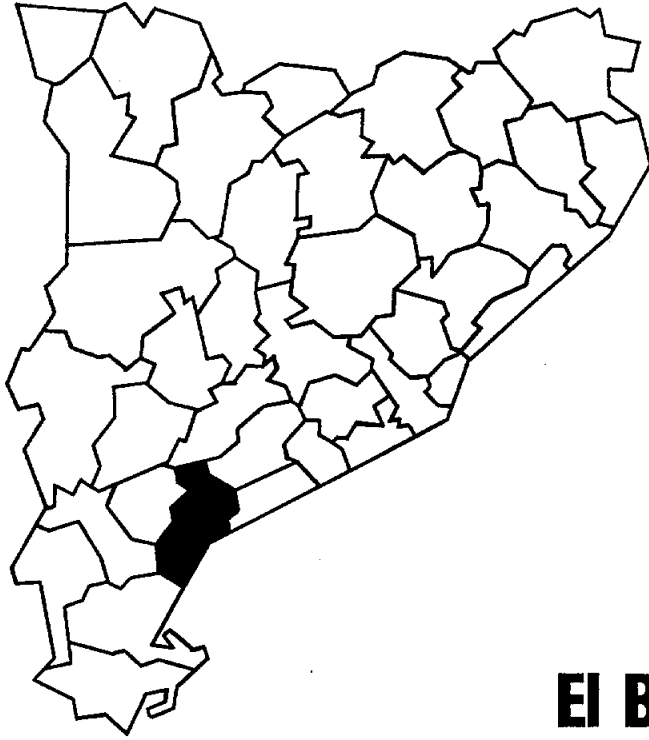
És clar que al costat d'aquest Sitges n'hi ha d'altres. El dels Museus. El dels Senyors, el de les cases discretament amagades dins la vila, on agonitza en la penombra fresca la generació que encara ha dut barret de palla. El Sitges de les torres amb piscina, el dels nous poderosos, i el Sitges que és «Siches». El Sitges d'aquesta dramàtica i bellíssima relíquia folklòrica que és la Moixiganga...

A Vilanova, una mica més enllà, tot es normalitza altra vegada —Sitges era la lògica explosió després de les costes penitencials—, com correspon a la capital de la comarca. La llum es tranquil·litza i el paisatge s'amanseix.

De Vilanova ja no surten els vaixells cap a les Amèriques, però encara s'hi respira el mar de debò i encara el peix hi té gust de collita pròpia.

Als estiuejants de Sitges, jo els donaria un consell: un dia que ploqui, oblideu la platja frustrada i aneu-vos-en a Vilanova. Entreu a la Biblioteca-Museu Balaguer i passeu l'estona entre els llibres i les pintures. I quan hagi escampat, arribeu-vos a La Geltrú, i passegeu amb calma pels carrers estrets, agradablement frescos, amb una serena sorpresa a cada cantonada i a cada porta. I no estaria de més que tafanegessiú el Castell.

A la Geltrú descobrireu el perfum de Garraf.

El Baix Camp

Al Baix Camp és possible de distingir fàcilment quatre aspectes: la ratlla muntanyenca, la zona plana, la costa i la ciutat de Reus.

Al nord, les muntanyes de Prades i la Mussara arriben a unes alçàries que depassen els mil metres; encara que minvant la seva empenta, la línia d'elevacions segueix fins a ben prop del mar, on la Serra de Balaguer —per contrast amb la superfície plana— sembla més alterosa que no és en realitat. Aquest perfil muntanyenc, protector, fa que el clima i la vida a la resta de la comarca siguin generalment agradables; a vegades, el vent resulta una mica fred i incòmode —no és estrany que nevi als punts alts de Prades—, però la temperatura és acollidora.

El pla està molt conreat, tot i que majoritàriament és de secà. Al Baix Camp no hi ha pròpiament rius, sinó rieres, amb el seu típic curs irregular; per tal d'aconseguir una estabilitat més gran i la seguretat del regatge es construí el pantà de Riudecanyes, i el cabal canalitzat pot augmentar gràcies al pantà que aprofita el riu Siurana. De tota manera, el conreu que domina és l'avellaner, la vinya, l'olivera i els cereals.

El litoral és la zona de la comarca que ha evolucionat més notablement, pel fet que el turisme hi ha incidit d'una forma espectacular. Jo recordo quan de

Cambrils a l'Hospitalet de l'Infant trobàvem un itinerari pràcticament desert. Les urbanitzacions han proliferat, i molts nuclis d'aquest rosari a la llarga acabaran connectats. Cal reconèixer que la platja del Baix Camp és singularment favorable a l'explotació turística: llarguíssima, ampla, còmoda. Aquí es concentra l'estiu de la comarca, el que ve —tradicionalment— de les zones de l'interior, fins i tot de les terres lleidatanes i aragoneses, i també els barcelonins i els estrangers, els quals, gràcies al millorament de les carreteres, poden observar amb més facilitat la llei universal de projectar-se cap al sud. Deixant de banda les noves aglomeracions, aquí hi ha un dels punts més suggestius de tota la costa catalana: Cambrils. El Cambrils mariner, estiuenc i gastronòmic no ens ha de fer oblidar, però, la gràcia del Cambrils rural que es conserva una mica més endins, amagant-se de la multitud.

Jo tinc una especial simpatia per Reus, la capital del Baix Camp, a desgrat que diversos disbarats urbanístics —al meu entendre— l'han espatllat inútilment. Però no som els barcelonins els qui ens trobem en condicions, precisament, de tirar la primera pedra... Centre industrial i capital avícola, Reus m'atreu bàsicament per la seva configuració comercial. És una ciutat vital, tensa, molt característicament nostra. Reus provoca una profunda atracció en les comarques veïnes; d'una banda, és un imant supracomarcal, i de l'altra, una plataforma d'exportació. I quan dic «nostra» no penso només en la seva creativitat negociant, sinó també en el seu batec cultural, que en alguns moments de la seva història ha tingut una dimensió notable. Amb els seus defectes i les seves virtuts, Reus té l'impuls de les ciutats que —com els homes— s'han fet elles mateixes, sense gangues ni privilegis.

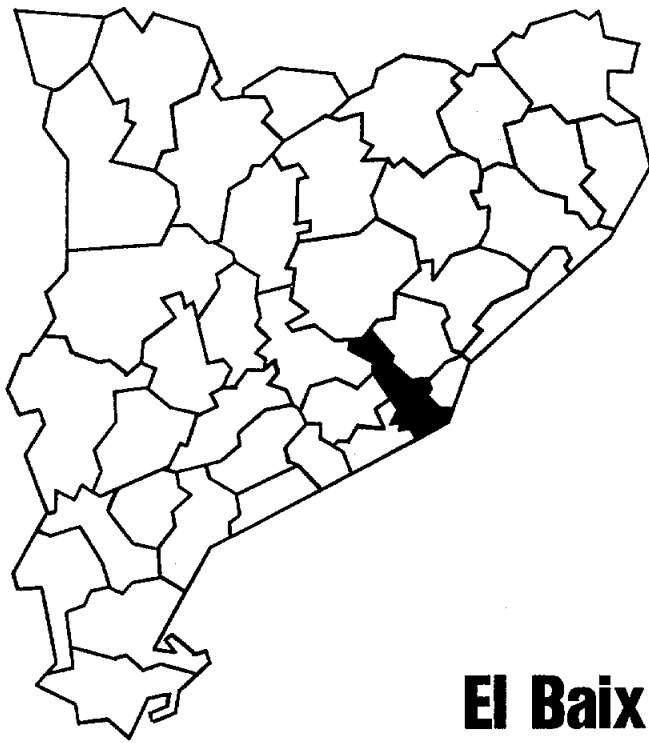
* * *

Fa anys vaig tenir l'oportunitat de conèixer tota la costa del Baix Camp del mar estant, gràcies a Tomàs Forteza i el seu «Vent de Dalt», un sis metres aparellat a l'antiga —sense motor— amb la major, la trinqueta, el floc, el floc volant i l'escandalosa. Al capdavant, el vent ens va dur, havent sortit de Tarragona, al golf de Sant Jordi, després de resseguir íntegrament el litoral de la comarca, que ja no tinc temps de descriure. Però la posta de sol...

Cap a ponent, l'aigua s'omple de cercles negres vorejats d'un intens perfil groc. Sembla que hi hagi llum sota la superfície. Cap al sud, la mar, més opaca i fina, és un enorme caramel desfet. A la nostra esquena el blau es barreja amb la llum vermellova i l'aigua es tenyeix d'un morat profund i misteriós, color de vella i adolorida sang de bèstia. La transformació és constant i subtil. La verdor de la costa es fa compacta; més lluny, les muntanyes es vesteixen d'un violeta gairebé transparent i, al capdamunt, l'explosió de llum.

Posem proa a Cambrils. Anem deixant endarrera els «galls» de les xarxes dels pescadors. El curricà d'estribor es tensa, recollim el fil i ens salta a les mans un verat que reflecteix en el seu ventre, abans de morir, l'última llum del dia.

La nit cau ràpidament i de popa ens arriba la primera salutació del far de Salou. No triga a encalçar-nos, també, el primer cop de tramuntana, que ens duu de terra la inesperada flaire dels pins i del romaní.

El Baix Llobregat

El Baix Llobregat és una comarca estreta i llarga. Té una forma que recorda una A molt estirada, amb el vèrtex al peu de Montserrat i la base al mar. És la disposició natural de les terres travessades per un riu que va respirant cada vegada amb més amplària.

Com a corredor, com a via humana, la importància del Baix Llobregat no té, probablement, rival a Catalunya. Renunciem aquí a les evocacions històriques. Només cal observar la realitat d'aquests últims anys per tal d'advertir la densíssima circulació que segueix la línia Barcelona-Sant Feliu-Martorell. Però, a més d'un lloc de pas, el Baix Llobregat és també un lloc —igualment dens— d'habitatge i de treball. En l'espai de cent anys la població de la comarca s'ha multiplicat per sis, i allò que és veritablement impressionant és l'acceleració produïda en el transcurs dels vint-i-cinc anys darrers.

Es evident que la massiva ocupació del sòl edificable s'explica per la proximitat de Barcelona, i de fet ja no hauríem de parlar de proximitat, sinó de contigüitat, de directe contacte físic. La frontera de la comarca deixa enfora l'Hospitalet de Llobregat, incorporat al Barcelonès, però avui aquesta mena de fronteres no tenen cap força per a impedir el transvasament humà. La bomba demogràfica que ha esclatat a Cornellà ha caigut rebotada de Barcelona, i

passa el mateix —potser en unes proporcions no tan escandaloses— a Sant Boi i a Sant Joan Despí— que ja s'estan soldant—, al Prat, a Gavà-Viladecans, a Sant Feliu-Molins de Rei.

Seria raonable opinar, doncs, que la part baixa de la comarca, la que tendeix a ser el delta del Llobregat —l'eixamplament de la A—, ha perdut en relació amb Barcelona la independència que defineix una entitat comarcal pròpia. La Gran Barcelona és un fet, tot i que no pugui ser qualificat de satisfactori. Els problemes urbanístics, culturals, assistencials i socials que presenta aquesta aglomeració són extraordinàriament greus.

D'altra banda, el procés d'ocupació no s'atura pas. La creació de l'autopista de Martorell ha facilitat —amb d'altres factors— el desplaçament industrial barceloní Llobregat amunt. És curiós: les primeres indústries tèxtils catalanes aprofitaven l'aigua que baixava; les noves empreses aprofiten ara la carretera que puja. Des de l'autopista, per exemple, poc abans de la bifurcació Tarragona-Lleida, l'espectacle que ofereix Martorell és sorprenent: aquí ha nascut un paisatge urbà i industrial de dimensions enormes, recentíssim. En aquest món en expansió, cercar el petit i llegendari Pont del Diable és exactament com voler trobar una agulla en un paller.

Davant aquesta empenta, el tradicional Baix Llobregat agrícola cedeix les seves posicions. Té un volum encara estimable, i Barcelona reclama aquestes hortalisses, els préssecs i les prunes, els melons i els albercocs del Llobregat. Però és un desig cada vegada més difícil de satisfer, i més car. Cal enfilar-se Llobregat amunt, o buscar racons apartats de la plana central, si es vol trobar un paisatge rural, i encara contrapuntat per les noves exigències. Quan la A es va aprimant, el panorama canvia. Els voltants de Collbató —hem pujat molts metres— no tenen res a veure amb la zona inferior del riu.

Aquí s'alça el fantasiós castell de pedra de Catalunya: Montserrat. Quan ens hi atansem es dibuixen amb tota la seva gràcia exacta els versos de Guasch:

Muntanya color de cendra
feixuga d'austeritat,
amb un xic de rosa tendra
i una mica de morat.

Montserrat és geologia, història, pietat, sentiment, cultura i cent coses més que fan impossible un intent de resum. Per a uns, Montserrat és un descobriment, i per a uns altres, un costum. Pot ser fe i oci, i sacrifici, i exhibició. Per a aquesta velleta, és l'única expansió de l'any; per a aquella família, un diumenge d'esbarjo ara que la platja encara no és acollidora; l'antic escolà hi retroba la infantesa, el turista hi frueix de l'«excursió facultativa». Per a molts, és la Salve anual, la fotografia anual, la penitència anual o el banquet anual. Hi ha qui hi despèn diners, i qui n'hi guanya. La Moreneta no és la Patrona dels pelegrins, sinó la Patrona de Catalunya, i Catalunya és això, i molt més, i és natural que a Montserrat hi hagi mescla i fins i tot contradicció.

El Pallars Jussà

La ponència de la Divisió Territorial de Catalunya fixà l'any 1933 una divisió comarcal que, per tal de no complicar les coses, hem mantingut en aquests textos. Cal advertir, però, que dins el Pallars Jussà s'inclouen terres i poblacions de l'Alta Ribagorça —segurament per raons polítiques d'aleshores— i també unes sub-unitats interiors marcadament visibles.

El que en podríem dir la base de la comarca és la Conca de Tremp. Tremp té totes les característiques d'una ciutat cap de partit, i fins ara aquestes característiques dominen sobre les turístiques, que de fet, només destaquen al nord de la Conca. Per la seva situació, el seu urbanisme i les seves formes de vida, Tremp té tot l'aire d'una clàssica capital de comarca agrícola, de centre comercial i administratiu.

El Pallars Jussà s'endinsa cap al nord fins que troba el pas de Collegats, que assenyala en aquest punt la frontera amb el Pallars Sobirà. Poc abans de Collegats hi ha la Pobla de Segur, la vitalitat de la qual s'explica en gran part perquè d'aquesta vila surten les dues carreteres més freqüentades per enfilarse al Pirineu lleidatà: la que duu a la Vall d'Aran per Port de la Bonaigua, i és l'accés obligat per anar a parar a Sort, Llessú, Espot, Sant Maurici, la Vall Ferrera, la Vall d'Aneu i d'altres punts turístics cada any més coneguts —si-

tuats al Pallars Sobirà— i la carretera que duu a l'Aran per Pont de Suert i permet d'arribar a Bof, Taüll, etc.

Dels contrastos comarcals, n'és un exemple la vall de Cabdella, que és una llança estreta ficada al cor del muntanyam més voluminós, clavada al peu mateix de l'Estany Gento. Pensar que aquest racó —on he passat a l'hivern hores de silenci humit, mirant sense veure'ls els boscos embolicats de boira, i on a l'estiu, en canvi, tot semblava acabat de dibuixar amb un llapis de punta afinadíssima— pot formar part de la mateixa comarca que la Conca de Tremp deixa molt desconcertat.

La mateixa sensació de frontera la tenim anant de la Pobla de Segur a Pont de Suert. El port de Perbes es fa dir sí senyor, i la baixada cap a Pont de Suert fa molt de respecte. Som a l'Alta Ribagorça. L'allunyament físic de Pont de Suert i de Tremp és considerable. Pont, gairebé a la ratlla d'Aragó, és una població antiga, però les obres hidroelèctriques ho han fet oblidar. Seguint amunt s'arriba a la boca sud del túnel de Viella, i a l'altra banda hi ha la Vall d'Aran. L'antic edifici anomenat Hospital de Viella era una visió consoladora per als qui, anys endarrera, s'aventuraven per aquestes impressionants muntanyes.

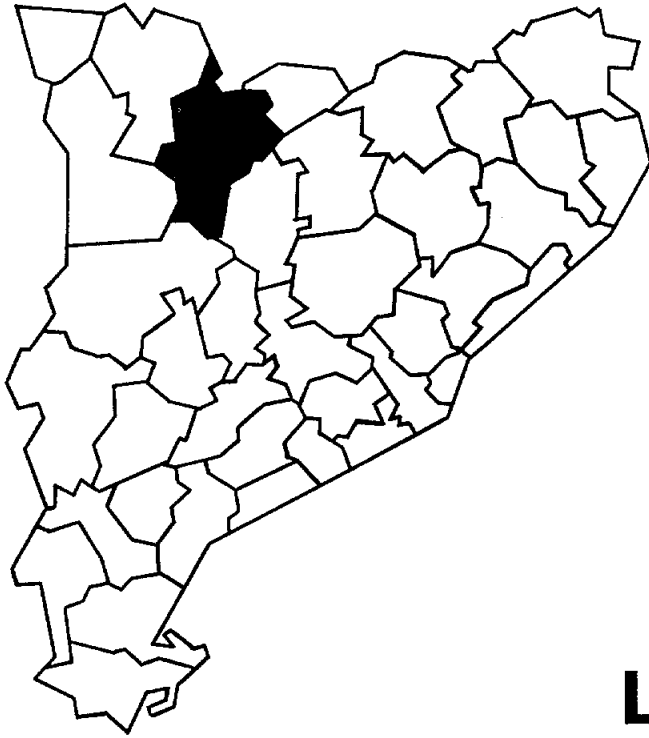
No gaire lluny de Pont de Suert hi ha el ramal de carretera que avança per la vall de Bof. Els carrers estrets i pedregosos d'Erill la Vall, Bof i Taüll no son gaire aptes per a la gent que ha triat el repòs del Balneari de Caldes de Bof, però pel fet d'anar-hi un dia a fer fotografies tampoc no passa res. Som al ròvell de l'ou del romànic català o sigui davant d'una manifestació incopiable de l'art arquitectònic universal. Les pintures són a Barcelona, però les pedres, els absis, els tres prodigiosos campanars hi resisteixen.

Una mica abans d'arribar al balneari es troba, a la dreta, un camí i un riu: és la vall de Sant Nicolau. El trajecte és una meravella. Es passa per l'estany Llebreta, i als 1.800 metres apareix Aigüestortes, paratge declarat Parc Nacional. El riu es desfila i es fragmenta juganerament, entre prats joves i arbres vells, i tot plegat té alguna cosa d'escenari, de paisatge encantat.

Més amunt, la verdor —fresca de neu— d'Aiguadasi. Hi he vist pasturar una família de cavalls esplèndids, de potes dures i àgils, la pell d'un marró intens i asolellat.

I encara es pot pujar més, per aquesta ribera de Sant Nicolau, apèndix extrem de l'Alta Ribagorça que és, al seu torn, apèndix del Pallars Jussà. Passarem boscos i ens aturarem a tocar l'aigua de l'estany Llong. Al davant, l'esquerra paret del Portarró d'Espot, i si un s'hi enfila comença a descobrir el secret dels llacs i les agulles més altes del Pirineu. En aquesta soledat, un cavall mort —ajagut prop d'un reguerol d'aigua— absurdament perfecte, que sembla dormir.

Aquí s'uneixen la Vall d'Aran, el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça. Cullo en el silenci unes petites flors vermelloses, que baixaré fins a Tremp com qui duu a la capital de la comarca els records d'un parent molt llunyà.

L'Alt Urgell

A l'Alt Urgell, que és una comarca geogràficament molt vigorosa, la història també hi ha tingut molta força; no ha estat únicament una història comarcal, sinó que ha influït decisivament en l'evolució de tot el Principat. Amb voluntat de resum, podem dir que la història de l'Alt Urgell és la història d'un comtat i la d'una diòcesi. Els precedents ibèrics i romans no tenen prou gruix al costat de la presència eclesiàstica i feudal.

Tant la diòcesi com el comtat sorprenen per la considerable expansió. Els bisbes d'Urgell tenien jurisdicció sobre el Ribagorça, el Solsonès, el Berguedà la Cerdanya i bona part de la Segarra. El gran moment de la Seu coincideix amb Sant Ermengol i Sant Ot, morts el 1035 i el 1122, respectivament. Encara avui el bisbat té una superfície molt dilatada, però el seu domini s'ha retallat. Del domini dels comtes, en canvi, ja no en queda res. Els comtes d'Urgell fan una cadena que inicià Borrell a les darreries del segle VIII i que es trencà l'any 1413.

Els comtes d'Urgell van anar tan lluny que se'ls troba fins i tot en la conquesta de Saragossa, Almeria —sí, Almeria, l'any 1147— i Lleida. Com que els bisbes participaven també, i amb molt de pes, en aquesta expansió medie-

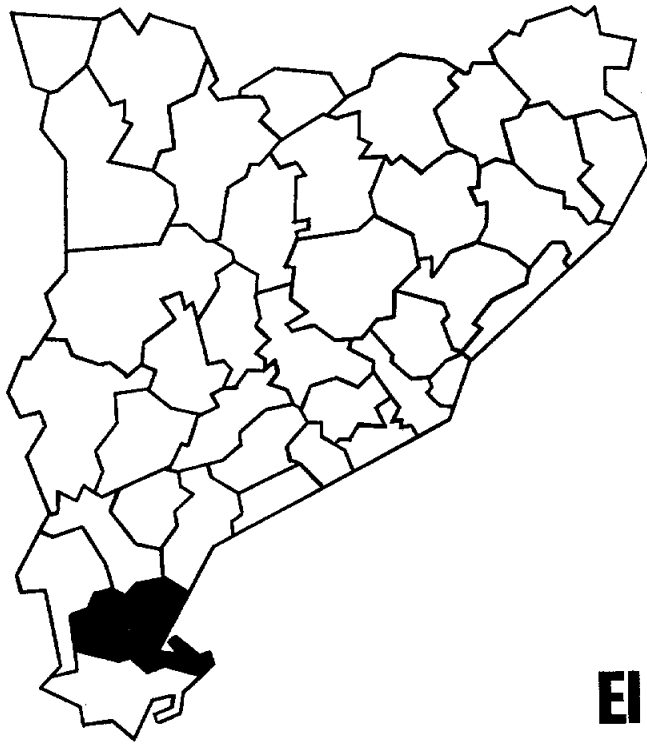
val, la història del comtat —i de la comarca que n'és la mare— és feta de lligams i controvèrsies entre els comtes i els bisbes.

D'altra banda, l'Urgellet —nom que sol aplicar-se a la part més nòrdica i muntanyosa— és una terra sotmesa a una doble característica: és un país geogràficament tancat i, alhora, un lloc de pas. Això havia de produir unes tensions molt vives.

El Pirineu, el Cadí, el Boumort, el muntanyam que encercla la comarca facilita la natural tendència al conservadurisme, que encaixa perfectament amb la tradició mil·lenària dels bisbes i els comtes. Però a l'Alt Urgell hi ha un riu: el Segre. Un riu que ve de llevant i se'n va cap al sud. Un riu sempre fa forat, un forat físic i un forat mental; un riu, sobretot, fa camí, i aquest camí és la porta oberta gràcies a la qual l'Urgellet no és una capsa tancada. Hi circula l'aire de la renovació, i a vegades l'aire de l'«escàndol»: la proximitat de la frontera, per exemple, provocà l'aparició d'un nucli partidari dels albigesos al segle XIII, i més tard la invasió de protestants hugonots. És probable que a les terres obertes les presències estranyes siguin rebudes amb una certa indiferència, precisament perquè són habituals, i que, en canvi, a les comarques de més difícil accés els ferments forasters hi agafin una virulència notable. Deu ser una qüestió de pressió: quan el camí és estret, qualsevol novetat fa més embús, i l'organisme comarcal reacciona.

Essent tan estratègica com és, no es pot dir que la comarca estigui ben comunicada. La naturalesa en té una part de culpa, i l'altra part cal atribuir-la a l'Administració. I parlant de camins, si el Segre és un camí d'aigua és curiós de comprovar que la xarxa de comunicacions de l'Urgellet ha millorat gràcies a un altre líquid: la llet. L'Alt Urgell és terra ramadera, sobretot de bestiar gros. L'existència de les vaques es traduí en la fundació de la Cooperativa del Cadí, l'any 1915. El 1923 es creaven les Lleteries de la Seu d'Urgell. Calia, doncs, que la llet arribés a la ciutat, i així foren oberts una gran quantitat de quilòmetres de pistes forestals. Pot semblar pintoresc afirmar que l'Urgellet ha passat de l'Edat Mitjana a la Moderna quan s'ha industrialitzat la llet i els seus derivats. A més, hi ha el fenomen del turisme, que sol tenir un defecte: no s'atura. La illusió d'Andorra ha fet passar per la Seu una riuada de ciutadans, però quan es circula amb els ulls entelats amb el somni de les olles a pressió o els magnetòfons és impossible de veure el paisatge, per bonic que sigui. I així ignoren la impressionant catedral de la Seu d'Urgell, única a Catalunya. Als claustres, s'hi presenta l'espectacle anomenat «Retaule de Sant Ermengol», que és una evocació de la història urgellenca dels anys mil.

Tot això demana una mica de temps, és clar. I també per donar un tomb pel carrer de Santa Maria o carrer dels canonges, que és un dels millors remeis que conec perquè al foraster li passi la pressa. Tot arribarà. La Seu d'Urgell encara està per descobrir. Però com que és una peça sòlida, no li ve de mil anys.

El Baix Ebre

La primera vegada que vaig entrar al Baix Ebre ho vaig fer per aquella perillosa carretera del Perelló; després vaig atansar-m'hi per mar, en una embarcació de sis metres, a la vela i aparellada a l'antiga. La tercera vegada vaig arribar al Baix Ebre seguint el riu, muntat en un ciclomotor que no funcionava... i que venia arrossegant des de Fontibre, Santander.

Per entrar a la comarca del Baix Ebre vaig haver de deixar-hi gairebé la pell: a les dotze d'un migdia em tocava pujar l'inesperat, llarg, duríssim —almenys pedalant una colla de quilos— port de Rasquera. Revolts i revolts, una rampa i una altra, i no hi vaig veure ningú. El sol reverberant, el zumzeig d'alguns insectes en passar, només. I a baix de tot, en la fondària de la vall, l'Ebre majestuós i esquerp, inaccessible.

Després la baixada cap a Benifallet, famós pel guix. Vaig beure molt de líquid per a compensar la deshidratació. Però si volia arribar a Tivenys encara havia d'escalar un altre port. El meu error havia estat creure que mai no faltarien senderons per a la bicicleta al llarg de l'Ebre; mai no havia imaginat que el riu es tancava tan hermèticament en els congosts.

Davant Tivenys, a l'altre marge, hi ha Xerta, que té un assut al mig del riu que millorava la navegació; d'aquest assut, construït el 1402 per Muça Alamí, en

surten dos canals, que reguen els arrossars del delta. Després de Bitem, ja al pla, el girar de les rodes de la meua bicicleta s'acompanyava amb les voltes lentes de les sinies àrabs, de fusta.

Tortosa, capital de la comarca, té antecedents molt remots, diuen que fins i tot íbers. Però la primera referència la trobem a Estrabó, que parla de Derkissa. Els romans van fundar la colònia calculant la importància estratègica —comercial i militar— de l'emplaçament. Amb els visigots, la ciutat conservà la condició jurídica que havia posseït durant l'Imperi, i no va perdre el seu caràcter independent, si tenim en compte que Leovigild la designà cap de Comtat. Sembla que la pressió dels àrabs també fou mínima, perquè a Tortosa hi havia un bisbe cristià. Ramon Berenguer IV fou qui aconseguí de conquerir Tortosa, amb l'ajut de les repúbliques de Gènova i Pisa, els Templers i la casa de Montcada.

La Catedral i la Suda, fortalesa monumental, proven la importància de la Tortosa antiga; és curiós, però, que aquesta importància no ha minvat a desgrat de la decadència de l'Ebre com a via navegable. Els primitius recursos econòmics han estat substituïts per la riquesa agrícola —sotmesa sovint a envestides econòmiques— i el valor estratègic s'ha conservat.

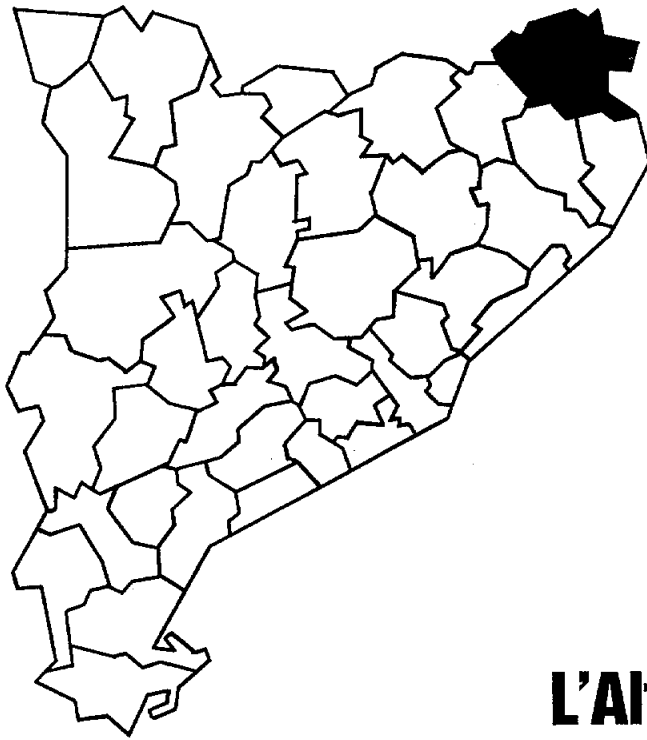
Cansat del viatge, quan queia la nit em vaig asseure a l'entrada del pont, a l'altra banda del riu. Era un observatori ideal. Al marge oposat, els edificis se submergien en una foscor cada cop més densa. Arribava la gent del camp, que passaven pel meu costat i se n'anaven pel pont o trencaven pel marge. Venia una família sencera dalt d'un carro; la mare duia als braços una criatura embolicada amb un mantó, sota la protecció de la vela. Era com si la nit petita i tancada del carro avancés enllà de la nit gran. Els camions de transports, les modestes bicicletes... Els homes que pedalaven duïen a l'esquena el barret de segador. Tots venien de ponent, i els seus ulls reflectien encara les hores de sol. En passar el pont, entraven definitivament en la nit.

He entrat al delta de l'Ebre per la carretera que duu d'Aldea a Jesús i Maria, i a la Cava. Aleshores he seguit un camí estret, paral·lel a un canal, fins a la punta de Buda, a vint-i-set quilòmetres, que és la progressió del delta sobre el mar.

Però de cop el camí queda tallat pel braç nord del riu. Cal passar-lo i arribar a l'illa de Buda. Ho demano a un barquer. La soledat és absoluta entre la terra plana i el cel llis. És la pàtria dels ànecs sedentaris i les aus migratòries. (Fins quan ho serà?) El temps sembla aturat. Intenten empènyer-lo, rítmicament, les granotes.

Quan ja creia que la recta era infinita, veig al fons la silueta metàl·lica del Far. Tot acostant-m'hi, passa una eternitat.

Fins que ja no puc avançar més. El camí s'ha fos en la sorra. Deixo la bicicleta i començo a caminar. Inesperadament, la cama se m'enfonsa un pam en la pantanosa trampa. Tinc al davant l'Ebre i el mar. No es mou res, no se sent res. Les onades trenquen contra el riu que baixa feixugament. No sé l'estona que he passat mirant la ratlla d'escuma que es forma i es desfà un cop i un altre cop.

L'Alt Empordà

Els empordanesos estan convençuts de la superioritat del seu país. No és que proclamïn que l'Empordà «és la millor terra del món», no, ni que us atabalin massa recordant-vos les seves gràcies. No són partidaris de la demostració patriòtica-comarcal, i això és un avantatge que us estalvia temps i aquelles contínues inclinacions de cap, cortesia obligada que acaba essent una tasca feixuga i incòmoda. No són partidaris de la demostració perquè creuen fermament que no cal. L'Empordà ha arribat a col·locar-se per damunt del bé i del mal. «Home, és que jo sóc de l'Empordà, saps?» Ah. Entesos. No hi ha explicacions. Si ho entens, bé, i si no, és que no tens remei.

Això de l'Empordà és com el jazz o la cuina xinesa. «S'hi entra» o no s'hi entra. Amb una diferència, però: a base d'afició, de pràctica i de curiositat, hom pot arribar a ser jazzòfil o gastrònom. Amb l'Empordà aquesta incorporació no és possible. Els empordanesos estan convençuts que el seu país és una mena de misteri que només poden entrellucar els iniciats. O sigui, ells mateixos. El món es divideix entre empordanesos i els altres. La doctrina imperant és que si no has nascut a l'Empordà és inútil que t'esforcis a conèixer l'intrínquil d'aquest país. Pots arribar a ser un foraster addicte, però mai deixaràs de ser un foraster.

I el curiós és que aquesta comarca tan autodefinida, amb tanta voluntat de límits, és una de les terres de Catalunya amb més experiència de forasters. Bona part d'aquests forasters són il·lustres i antiquíssims, com els grecs i els romans. Empúries n'és testimoni. En so de pau o en so de guerra, han arribat a l'Alt Empordà, hi han passat —i a vegades s'hi han quedat— gent de totes les races i banderes. Hi han entrat per terra i per mar. D'aquesta casa que és Catalunya, l'Empordà n'és el rebedor, permanentment obert. Aquesta obertura no sempre ha estat agradable per als empordanesos. La indefensió geogràfica, en la història passada, era tenir mala peça al teler. Calia emmurallar-se, encastrar-se com fos, i retirar-se de la costa.

El gran rebedor de l'Empordà, amb el temps, ha provocat el moviment oposat: la instal·lació a peu de carretera i l'acostament a les platges. Els forasters, ara, són d'una altra mena, i duen un diner que no cal sembrar ni pescar.

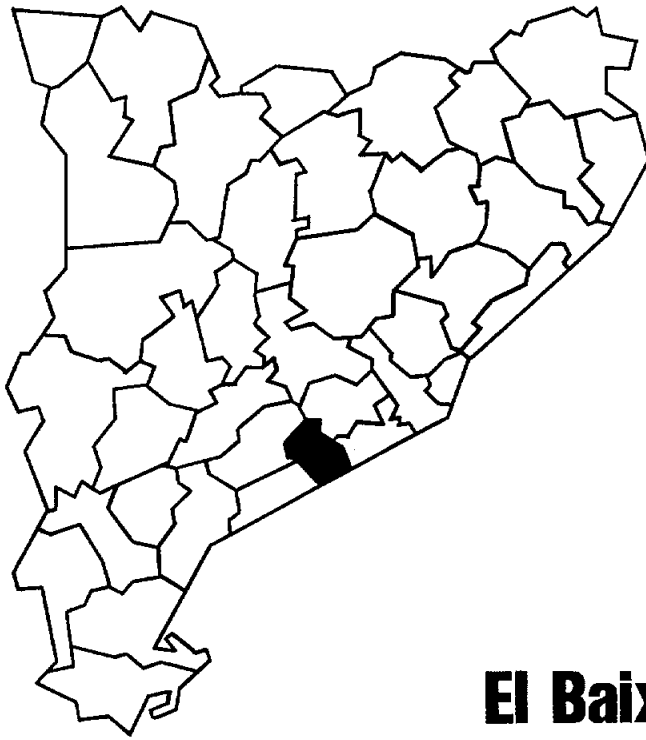
El triangle l'Escala-Figueres-Llançà-l'Escala (aquest tercer costat seguint el perfil de la costa) constitueix un paisatge que té una suggestió difícilment superable. Aquí hi ha de tot. Terres baixes i aiguoses, terres sòlidament treballades, engrescaments geològics, grans panorames, superfícies dures i pissarroses, cales petites, ondulacions suaus. El Port de la Selva, Sant Pere de Roda, Castelló d'Empúries, el Fluvià i la Muga, tot és tan variat que l'Alt Empordà no és pas una peça tan fàcilment classificable com se sol pensar. Les dues entitats més diferenciades —més evidents als ulls— són la zona del Cap de Creus i la plana que baixa de Figueres a Roses. Són dues parts que es complementen admirablement, com la inquietud i la serenitat.

A més de «sirenes» i «pastors» —com diu la sardana—, l'Alt Empordà té dues coses molt vives: una ciutat i un vent. Figueres i la tramuntana.

La capital de l'Alt Empordà té una Rambla i un ambient general molt agradable. Figueres és una ciutat molt local i alhora molt universalista —que ve a ésser la teoria literària de Josep Pla— i no cal dir que el Museu Dalí hi encaixa d'allò més bé. En tot cas, és una població acollidora, cosa que no es pot dir de la tramuntana. Al foraster, la tramuntana li ve de nou. Si bufa amb una mica d'empenta, se li fica al cap. La tramuntana és el gran enemic dels turistes, de la gent que vol suar lentament, profundament. La tramuntana grossa és una mena de tanc que fins i tot empeny cap a dins les cases la gent del país.

Però hi ha la tramuntana que en podríem dir «de la casa», sense excés de grau, fresca, que «passa» bé. Com un vinet que entona i ajuda a veure les coses més clares. Diuen, els entesos, que és un vent higiènic. És la tramuntaneta que s'enduu sense violència, però seguit seguit, el fum de la pipa.

Els rengles de xiprers que veureu a l'Alt Empordà —amb els quals els pagesos es defensen de la tramuntana— són l'únic monument que els homes, arreu del món, han alçat al vent.

El Baix Penedès

Des del punt de vista de la situació geogràfica, el Baix Penedès sempre m'ha fet pensar en un d'aquells països del golf de Guinea que s'esforcen a treure el cap al mar. Són països allargats, com fitxes de dòmino —a vegades més exageradament prims, com llapis— que tenen una estreta sortida a la costa. Comparem la configuració del Baix Penedès amb la de la majoria de les nostres comarques del litoral i veurem que la tendència és allargar-se precisament sobre el mar, és a dir: abunden les comarques «apaisades», i la comarca «vertical» és una excepció.

Si jo digués que del Baix Penedès m'agrada més l'interior que la costa no seria prou just. M'agrada, sí, l'interior absolut, els racons de vinya o d'avellaners que semblen tancats en l'aire propi, que fa com una capsa invisible; però també m'agrada el país en aquest punt delicat on s'uneix l'interior i la costa, aquests turons que semblen les frontisses entre la muntanya i el mar. Aquí es conserva tot el perfum de terra endins i, alhora, arriba la llum de mar enllà. Fa bo de mirar el mar ample sentint-se l'esquena guardada per una altura.

L'estricta cinta de la platja, en canvi, no em sembla que sigui especialment suggestiva, considerada com a paisatge. Però és evident que continuar considerant la platja com un paisatge és un atavisme, un esteticisme crònic, i en defini-

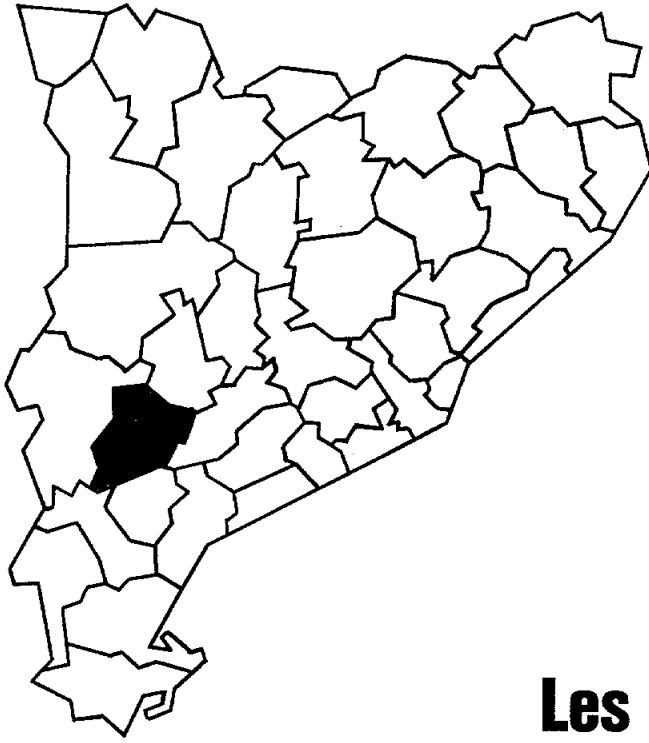
tiva ganes de filar prim i d'empipar. La platja és per a banyar-s'hi, vet-ho aquí. Tot el demés son contes de la vora del foc. I la prova que el Baix Penedès té una bona platja és el progressiu poblament de la línia Cunit-Calafell-Comarruga, ran de mar, i fins i tot a la part de dalt de la carretera.

Quan es produeix un poblament intensiu d'aquesta mena, al costat de la gent que és partidària d'observar unes exigències concretes belluga molta gent que té d'altres criteris o necessitats. Inevitablement apareix el desordre, la contradicció, la manca de suficient coherència en una zona determinada. El que passa és que, com que la platja és per a banyar-s'hi, tot això té una importància molt relativa. Entesos. I cal admetre que la turisticació litoral del Baix Penedès és un factor positiu per als pobles que hi estan en contacte, i per al Vendrell. Han aparegut noves formes de negoci al costat de les tradicionals agrícoles. De tota manera, la platja té això: hi ha turistes que no se'n mouen durant els quinze dies de vacances... i ara alguns establiments vendrellencs que confiaven en els banyistes comencen a pensar que potser en fan un gra massa, d'estar-se a la sorra.

La primera vegada que vaig passejar pel Vendrell amb calma vaig entrar en un estanc, i l'estanquera em va dir: «Avui presumim... Tenim l'electra». Les coses han canviat molt, però el Vendrell tranquil continua força amagat darrera la seva funció de desillorigador de camins: Vilafranca - Ordal - Molins de Rei - Barcelona; Vilanova - Sitges - Castelldefels - Barcelona; Tarragona - València i Valls - Montblanc, camí de Lleida. És curiós que aquesta plataforma de distribució estigui situada en una de les comarques més estretes de Catalunya.

El Vendrell conserva molt de caràcter, índex d'una capital de comarca de dimensions agradables i antiga tradició. «Els obradors sobreeixien de les cases, i com qui diu de cada portal sortia una indústria. Ací l'espardenyer escamarlat a la banqueta... allà el baster, sastre d'animals... i enllà el seu compare, el ferrer, calçant els animals amb ferradures a mida, ara picant el ferro, ara tallant i raspant el casc. I encara l'esperter assegut per terra... i aquells boters que feien rodolar de gairell les bótes ventrudes de la botiga al carrer i del carrer a la botiga, i pica que pica per encaixar ben bé els cercols... I els carreters, que havien de menester quasi tota l'amplada del carrer...» descriu Josep Miracle el Vendrell de fa cent anys, que era el Vendrell de Guimerà.

Alguna cosa en queda, de tota aquesta vida artesana, als carrers del Vendrell, vila en la qual conviuen encara amb naturalitat una mica de pagesia i una mica de comerç, una mica d'art i una mica d'indústria. El vi i les begudes carbòniques, les ametlles i els mosaics, «La Lira Vendrellenca» i el Velòdrom, la flaire de garrofes i els «bufats» del Vendrell, l'Escola Oficial de Dibuix i el record de Pau Casals... I els «Nens del Vendrell», els castellers que cada any semblen més ardits i duen unes bruses més enceses de vermell; quan alcen una torre ho fan amb la fe de qui planta una bandera, mentre la música estrident de les gralles, a migdia, sembla recollir la cridòria de tots els insectes del camp.

Les Garrigues

L'aigua ha estat —amb la seva presència o la seva absència— el fatal discriminador de les terres lleidatanes. Com que a les Garrigues gairebé no hi plou, l'existència d'un canal ha fet que un determinat espai de la comarca entrés a formar part d'un altre món. En el fons, de les Borges Blanques cap al nord —que des del punt de vista del pendent geogràfic és cap avall— la gent se sent vinculada amb l'Urgell, és a dir, amb les formes de vida lligades amb l'aprofitament del regadiu. Les altres Garrigues continuen patint la set de segles... a desgrat de projectes de canalització no menys seculars.

El paisatge és dur, doncs, i en general despoblat. El protagonista tradicional n'és l'olivera. Recordo, de la meua infantesa, el respecte que la meua mare tenia per «l'oli de les Borges». Era com una marca de qualitat, una garantia. A cavall del darrer canvi de segle es produí el gran moment en aquest ram, i el prestigi es va estendre a l'estranger; la comercialització de l'oli de les Borges agafà una empenta que semblava sòlida i durable, però darrerament les coses han evolucionat d'una altra manera.

No és que l'oli de les Garrigues hagi degenerat, perquè l'oliva de la comarca —l'arbequina, que duu un nom relacionat amb Arbeca— conserva totes les seves virtuts. L'oli que fan aquestes olives petites, fines i fosques és excel·lent.

El que passa és que collir olives és una operació inevitablement artesana, lenta —perquè l'arbre de les Garrigues demana de ser tractat amb molta delicadesa— i poc rendible, davant la competència d'olis d'un altre origen. D'altra banda, el progrés de les tècniques del refinatge ha permès que entressin en joc olis de qualitat inferior, i la bondat pròpia del de les Garrigues ha perdut significació econòmica. Hem arribat en un punt que l'oli d'oliva autèntic produiria en el paladar de la gent un xoc estrany com si assaboríssim un gelat fet veritablement amb llet, ous i suc de fruita.

El meu criteri sobre la puresa de l'oli és diferent del que mantinc sobre la puresa del vi. Aquest oli natural, una mica brutal, espès, em sembla millor que l'altre; s'ha acabat inventant uns olis d'una vaguetat excessiva, d'una pallidesa romàntica que no tenen ni suc ni bruc. Quan un oli es fa tan primet, tan distingit, ha perdut tota la seva força llatina, i gairebé diríem que és una traïció a la història mediterrània. El vi pur, el vi natural, el de la collita casolana, en canvi, no és mai un bon vi. Pot ser que no tingui trampa, però tampoc no té autèntica qualitat. El vi necessita una elaboració molt sàvia, sense la qual no hi haurà l'equilibri de cos, de *bouquet* i de perfum que fa que un vi sigui, a més d'un producte del camp, un producte de cultura.

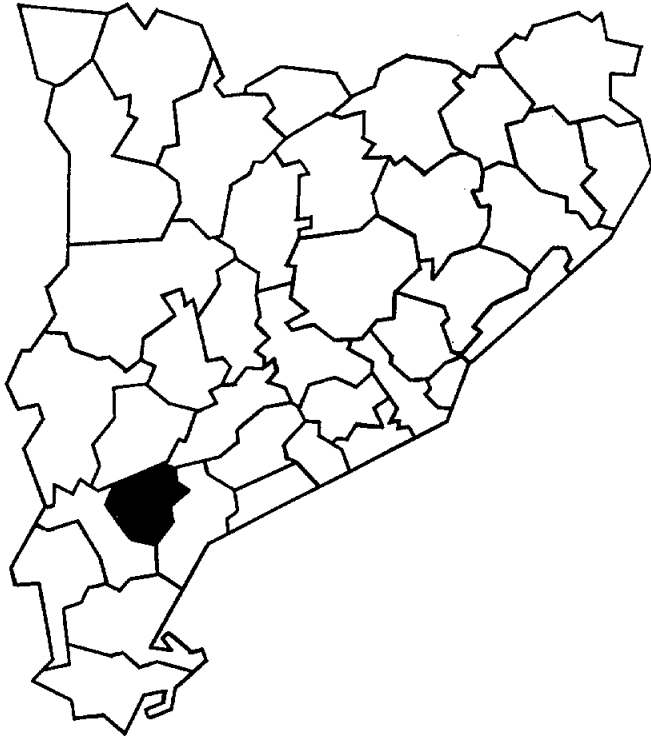
En fi, deixem les opinions personals. I els fets són que sense indústria prou important, l'home de les Garrigues eixutes forma amb les seves oliveres i les seves basses que esperen la pluja una estampa gairebé bíblica, i que els forasters no tenim cap dret a dir que això fa bonic o té «caràcter». En aquests camps s'hi ha suat massa desesperança.

La part d'Arbeca, Puiggròs, Juneda, Torregrossa, que és la urgellitxada, la regada, ha disfressat amb nous conreus la seva vella pell garriguenca. I com de costum, quan corre l'aigua també corre el diner. En terres de Lleida, les festes majors es poden dividir en dos grups: les de secà i les de regadiu. En aquesta mena de romboide que dibuixen Balaguer al nord, les Borges al sud, Tàrraga a l'est i Lleida a l'oest, que és el romboide de l'aigua, les festes majors són habitualment considerables.

No oblidaré mai la festa major d'Arbeca. Mentre passejava pel poble, les portes s'obrien l'una darrera l'altra, i de cada casa sortia una dona que duia un pollastre blanc. Semblava un ballet. Sospito que vaig ensopegar l'hora de matar els personatges gastronòmics de la festa.

El pollastre més gros que he vist mai és el que matà la dona d'en Sebastià Balcells, a l'entrada de casa seva, a la plaça de l'Abeurador. El fotògraf Forcano, que anava amb mí, demanà permís per a retratar-lo. Quan se li acabà el rodet marxà a buscar-ne un altre, i la dona esperà amb una pacient cordialitat una colla de minuts, aguantant l'animal que es dessagnava, mentre el marit mirava d'apartar el gat de la casa. Ens van convidar a dinar, però ens excusàrem. En canvi, vàrem acceptar de bon grat unes orelletes de pastisseria familiar i una copeta de menta.

A l'entrada de la casa hi havia una fresca molt agradable. A la plaça hi batia el sol de totes les Garrigues.

El Priorat

De totes les comarques de Catalunya, el Priorat és la que planteja més consideracions quant a nomenclatura i límits. Per a la definició del Priorat poden adoptar-se tres criteris.

Històric. El Priorat és una zona reduïda a l'antic domini de la Cartoixa de Scala Dei. Amb aquesta visió del problema, el Priorat fa referència a una entitat senyorial desapareguda que uní sis municipis: la Morera del Montsant, Poboleta, Porrera, Gratallops, Torroja, la Vilella Alta i part de Bellmunt. La personalitat d'aquest Priorat històric és indiscutible, i els «historicistes» es neguen encara avui a admetre que pertanyen al Priorat d'altres pobles que, a desgrat de trobar-se en la mateixa conca i produir el mateix vi, no van estar mai sotmesos al prior.

El segon criteri és geogràfic. Si la història ha passat, i d'aquell priorat no en queda res, la geografia, en canvi, persisteix, i pesa, i ordena. ¿Tenim aquí una comarca natural, que acostuma a ésser definida per una conca hidrogràfica? La conca del riu Siurana existeix, però no hi ha cap habitant d'aquest país que es consideri «de la Conca del Siurana». És una àrea natural, però no una «comarca», amb la significació que donem a aquest mot. Si el criteri històric no era vàlid per defecte, el geogràfic tampoc no és del tot satisfactori, però per

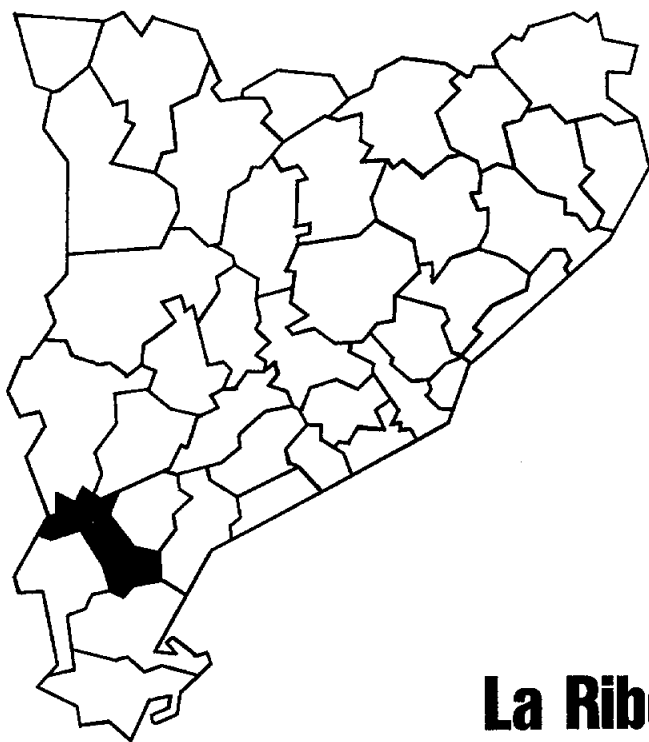
excés. Perquè encara que la «comarca» del Priorat coincideix força amb la conca del Siurana, hi ha zones en les quals ni tan sols es conrea la vinya.

Jo he viscut sobre el terreny la reacció dels prioratins davant aquests conflictes de nomenclatura. I és una reacció —doble— naturalíssima. Els habitants dels termes que foren patrimoni de la Cartoixa precisen: «El Priorat és això». Sí senyor. Però si «allò altre» no és el Priorat, què és? No hi ha cap nom viu i concret per a designar les altres terres de la comarca. Indefectiblement, doncs, «l'altre Priorat» serà un «altre», teòricament parlant, però en la pràctica serà «Priorat». En canvi, els habitants de la conca que no pertanyen al rovell de l'ou històric defensen, com cal suposar, la comunitat geogràfica. Recolzada, a més, en uns interessos econòmics.

I aquí es presenta el tercer criteri per a definir el Priorat: el vinícola. Avui, quan els catalans d'altres comarques senten parlar del Priorat no pensen en la Cartoixa ni s'imaginem la conca del Siurana. Pensen en el vi. L'origen nominal de la comarca pot ser històric, i el seu suport físic pot ser geogràfic, però la seva personalitat és vinícola. El Priorat seria la regió on es cull el vi que, per les seves característiques, és conegut amb el nom de priorat. Aquest plantejament té un interès singular, perquè constitueix una «comarca econòmica», una unitat de producció, i em penso que és un fet únic a Catalunya. L'Ordre de 23 de juliol de 1954 delimita el Priorat vinícola, que inclou la Morera del Montsant, amb l'agregat de Scala Dei, la Vilella Alta, Gratallops, Bellmunt, Porrera, Torroja, Poboleda, la Vilella Baixa, Lloà i part dels termes de Falsset i el Molar.

Davant els tres criteris, és possible de formular qualsevol sentència? Després de caminar una dotzena de dies pel Priorat, hi he renunciat. Perquè el problema que compareix davant els ulls és molt més dramàtic i urgent. La desproporció entre el prestigi del Priorat i la seva riquesa real és anguniosa; la decadència demogràfica és progressiva, i el conreu de la vinya no es pot dir que sigui fàcil. Jo confio, però, en la tenacitat dels prioratins que resisteixen. Tot el que hi ha en aquesta comarca és fruit de la voluntat humana, començant pel paisatge. Sí, el paisatge ha estat construït, pam a pam, per les mans de l'home, que amb una paciència i una fe infinites ha reformat el perfil dels turons per tal de bastir-hi uns marges i apuntalar-hi els rengles de ceps. La maquinària no ha servit de res en aquesta esquerpa geografia. No hi ha hagut —no hi ha— cap motor més eficaç que el braç de l'home i el braç de la dona. I el matxo.

Jo m'he acollit a l'hospitalitat de les cases del Priorat, i he esmorzat a les vinyes amb les famílies que feien la verema. «Érem mil i ja no arribem a tres-cents», em deia un home de Torroja, passant-me la carabassa del vi. I he begut a contra-sol, els ulls fets en la paret del Montsant, que al matí és rosat i al cap-vespre és blavós, una mica avergonyit de trobar que el Priorat és una terra bella.

La Ribera d'Ebre

Joan Santamaria dedicà a l'Ebre que entra a Catalunya unes paraules suggestives: «Allí hi ha un salt? Vinga el salt. Allí hi ha una resclosa? Vinga la resclosa. Que és cosa d'escampar-se per una clamor o una canal? Ala, doncs: som-hi! I vet-aquí que al cap d'una hora d'haver entrat a casa nostra ja és tan català, ja és tan francot i bon paràs que a tot s'amolla amb el cor esbatanat.» Però la veritat és que aquest Ebre català tan francot i bon paràs m'ha fet viure alguns moments esquerps, francament incòmodes. Quan es duu una flor literària i sentimental com a guia de viatge hom s'exposa a una colla de contra-temps inesperats.

Evoco aquí alguns records de la Ribera d'Ebre collits en un viatge que començà a Fontibre, Santander, i acabà al Mediterrani —tot l'Ebre— a cavall d'un ciclomotor llogat que quan hi havia una pujada no funcionava, i que vaig haver d'arrossegar quilòmetres i quilòmetres sota el sol d'agost. Vaig adonar-me aleshores que el pare Ebre era dur de pelar, perquè s'endinsava en uns barrancs considerables i jo no tenia més remei que seguir el camí que s'enfilava fent ziga-zagues, muntanyes amunt, per a passar els ports.

Recordo, abans d'arribar a Faió —que pertany a la «província» de Saragossa, però s'hi parla català— una tarda suau, pintada de color d'albercoc; avanço per un camí a la vora del riu, estret, ondulat; entreveig, entre pujada i baixada, entre

salt i frenada, instal·lacions mineres abandonades, amb els carrils i els embarcadors de les barcasses. M'aturo a contemplar el riu, que dibuixa unes voltes llargues i lentes, a través de les oliveres. Tot, en aquest moment de la tarda, sembla lubricat amb oli: no hi ha res que grinyoli, no hi ha a la naturalesa cap esforç visible. Una família que treballa a l'ombra em convida a seure amb ells. Estan «barruntant ametlles», és a dir, treient-ne la pell. El vi que m'ofereixen és una delícia per a la meua llengua arrebossada amb pols de camí.

Faió és —era llavors, ara tot ha canviat— un poble-poble. Un poble que es presenta sense afectació i s'estira de cara al riu, que es passa amb un transbordador. En aquesta hora quieta, quan la llum es desmaia, hi ha una dotzena de dones que renten i set vells de gorra negra que, asseguts l'un al costat de l'altre, vetllen el capvespre.

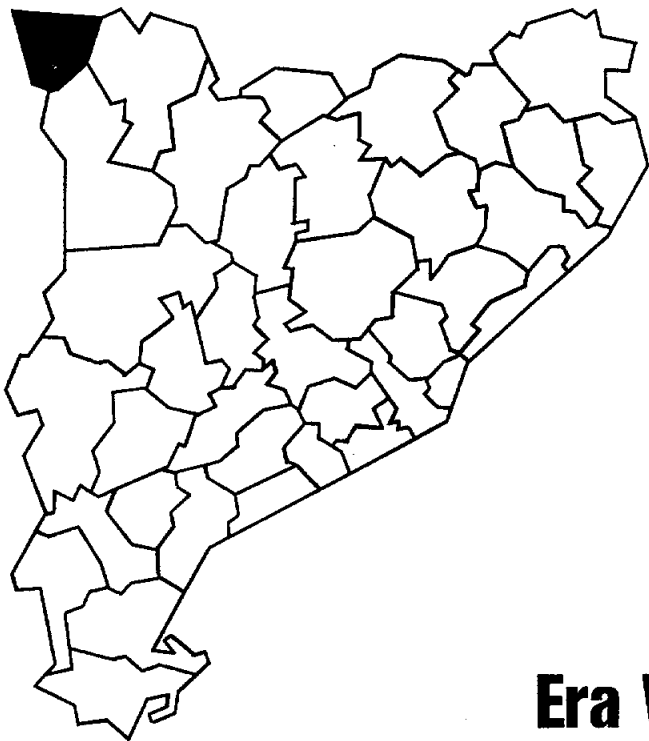
En arribar a Riba-roja, el nom del poble queda justificat. Les cases s'estan en un roquissar rogenc, sobretot ara, que rep el sol baix de la posta. Els reflexos solars sobre el riu fan que l'aigua es diversifiqui en fils i punts de diversos colors, com si sota la fina superfície hi hagués un enorme rosetó gòtic. Els verds, els blaus, els violetes es destrien i es fonen contínuament.

Arribo a Flix quan ja és de nit, i les estructures del nucli industrial s'alcen en una soledat fantasmal. Cerco la companyia de la gent i la trobo en un carrer estret, porxat en part. Els nois i les noies hi passegen aplicadament, amb una llarga experiència, però mai formant parelles mixtes, llevat de les ja compromeses públicament. (No parlo pas de l'any de la picor...) Celebro aquest ritual del passeig, perquè si hom arriba en un poble on la gent està assegurada, el visitant se sent més foraster. En canvi, si arribem en un poble els habitants del qual es dediquen a esperar el sopar tot passejant, l'amistat s'accelera. Al cap d'un quart d'hora de ser a Flix, jo coneixia de vista —d'haver-les vist ja sis o set vegades— mig centenar de persones. Fins i tot em venia la temptació de saludar-les.

L'endemà passo per Ascó, Vinebre i Garcia, on el terreny s'eixampla i planeja. El Priorat a l'esquerra, Terra Alta a la dreta, l'Ebre s'esmuny entre les dues comarques que produeixen els vins més poderosos de Catalunya.

Móra d'Ebre és una població important, amb una expansió comercial i industrial, que ha segregat un nucli independent, Móra la Nova, afavorit per l'estació de ferrocarril. Les dues Móres formen avui un conglomerat amb un gran poder d'atracció. Però a mi em reclama el camí, i segueixo Ebre avall, triant el marge de l'esquerra; prou que me'n penediré. Fins a Ginestar no trobo inconvenients. A l'altra banda queda Miravet, que té el nucli antic sobre el roquissar i imposa al riu la presència del seu formidable castell musulmà; aquí resistiren els Templaris quan el 1308 s'ordenà la dissolució de l'Ordre.

Començo a pujar l'inesperat, llarg i costerut port de Rasquera. Una travessa impressionant per les altes soledats, bellíssima si la podia fer amb calma, però no apta per a la suor d'un ciclista fatigat. Al meu davant, les serres de Pàndols i de Cavalls. Faig revolts i més revolts, pujades i baixades, i mai no trobo ningú. Només el sol que crema, la salutació crepitant d'algun insecte que passa. I allà baix, en la fondària de la vall, l'Ebre majestuós i esquerp, inaccessible.

Era Val d'Aran

«Acrò ei era Val d'Aran... Pro ei ta amagada, ta lueny, ta lueny que Espanya nu la hi sab!...» va escriure un mossèn aranès, i els versos proclamaven una veritat més alta que el Montarto. L'estranyesa —és a dir, la no familiaritat— de la Vall ja comença pel nom, aquest Aran que no ens arriba pel tronc llatí: diuen que «aran» significa, en basc, vall o ribera. En dir «la vall d'Aran», doncs, demostrem que hem oblidat —o no hem sabut mai— què vol dir el nom d'aquest país. Com si diguéssim «la selva de la Selva».

A l'Aran s'hi parla una llengua que no és catalana, s'hi desplega una geografia exòtica i s'hi ha viscut una història que, en una bona part, no és la de Catalunya. D'altra banda, és l'única comarca catalana a la qual, durant mig any seguit, no es podia entrar. Quan el Port de la Bonaigua s'omplia de neu, l'Aran quedava a l'altra banda, inabastable, realment «lueny», incomunicat fins a la primavera. Això passava fins fa pocs anys, fins que s'obrí el túnel de Viella. No costa gaire d'imaginar l'emoció «històrica», repetida cada any, que acompanyava l'aparició del primer pallarès a Salardú, o del primer aranès a Estèrri d'Aneu.

De fet, en passar el port no solament es canvia de comarca, de geografia i d'idioma: es canvia de mar. L'Aran és l'única comarca del Principat que dona

l'esquena al Mediterrani, i les seves aigües corren cap a l'Atlàntic. El Garona —en aranès era «Garuna», segons que sembla, derivat de «Waruna», i de «wari», que significa aigua en sànscrit— anirà a parar a Bordeus, convertit en un riu molt important que no recorda gens aquest rierol que baixa per la vall de Ruda. Per cert que els poetes i el poble prefereixen de creure que el Garona inicial és el fil d'aigua que brolla de sota una pedra al Pla de Beret, ben a prop de la Noguera Pallaresa. És la suggestió d'imaginar que dos rius que es distansen en direccions tan oposades neixen a tocar. Els arguments dels experts topen amb la gràcia dels versos populars:

Se'n va la Noguera per Alús
tot duç,
Garona per Aran
bramant.

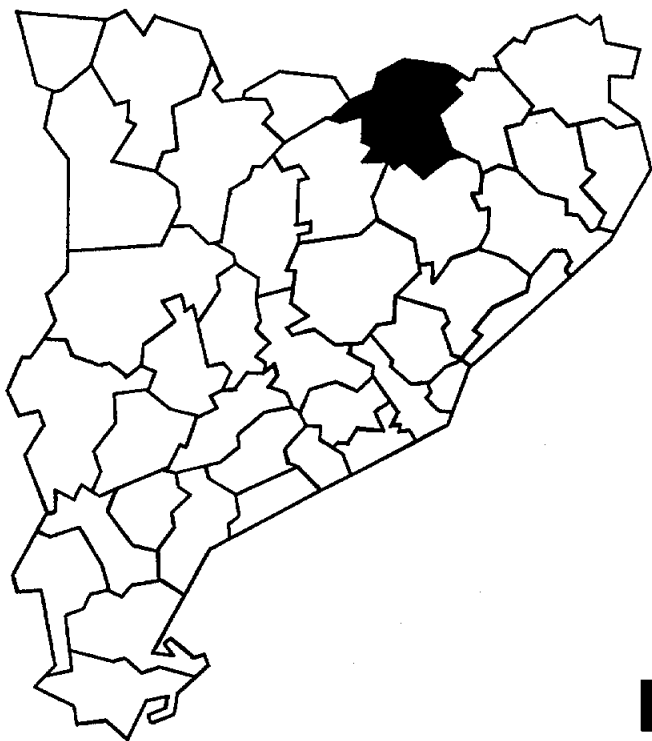
Jo he fet la Vall d'Aran a peu, de punta a punta —del Port de la Bonaigua a la ratlla de França— quan encara no es podia parlar de presència turística, almenys d'una presència prou visible perquè arribés a modificar perceptiblement un paisatge i uns costums de segles. Hi he caminat al pic de l'agost, i la circulació era escassa, les fondes antigues i els forasters gairebé sempre negociants modestos, pescadors i excursionistes. Només Viella, la capital, tenia un cert aire discretament posat al dia, i Bossost i Lés, prop de la frontera, vivien l'animació —mesurada— pròpia d'un punt de contacte amb els francesos i la duana.

Ara no gosaria pas de posar-me a caminar per la mateixa carretera. A l'estiu, els automòbils s'empaiten, s'han alçat nous hotels i s'han refet els vells. La Vall d'Aran s'ha convertit en un país turístic, i les agències hi organitzen viatges i estades. Un nou públic, els esquiadors, ha descobert també l'Aran, d'ençà que s'han obert les pistes de Baqueira, prop de Salardú.

La Vall d'Aran ja no és el símbol del «racó de món». Continua essent, això sí, una terra sorprenent per als catalans mediterranis —tan verda, tan humida, tan de postal austríaca o suïssa— i l'amiga dels muntanyecs, que hi troben encara valls majestuoses i solitàries, llacs i pics bellíssims que fan frontera entre la realitat i el somni.

Com a comarca, l'Aran és un exemple típic i perfecte de la comarca natural de base hidrogràfica: la conca d'un riu. Algunes comarques del Principat presenten uns límits dubtosos, perquè tenen una base històrica, econòmica o geogràfica a la qual s'han superposat, amb el temps, d'altres fenòmens. La delimitació de l'Aran és netíssima: la vall alta del riu Garona.

La personalitat històrica, lingüística i estructural de la Vall d'Aran exigirà que, en una Catalunya reorganitzada, aquest país trobi l'atenció, el respecte i l'ajut que no ha trobat en el centralisme estatal. Només hi ha una cosa que m'angoixa de la Vall d'Aran. Cada vegada que hi sóc, i m'adono que és una terra geogràficament francesa, penso en el tractat dels Pirineus que l'any 1659 salvà l'Aran de passar a França, mentre que d'altres comarques, històricament i profundament catalanes, quedaven absurdament separades de nosaltres. Però d'aquesta contradicció, l'Aran no en té cap culpa.

El Ripollès

Agafeu, si us plau, un mapa de Catalunya, i feu la prova següent: a partir de Barcelona, traceu una ratlla exactament cap al nord. Passarà per damunt de Caldes de Montbui, després entre Moià i Vic, i més amunt us adonareu que coincideix, molt precisament, amb Ripoll. Barcelona i Ripoll són els extrems significatius d'aquest eix.

I tan significatius! Barcelona és el resum i la plataforma de la Catalunya actual; Ripoll és el resum i la plataforma de la Catalunya primera. Aquesta línia recta és el claríssim símbol gràfic d'un procés històric, gloriós i lamentable, singularment difícil: el procés de construcció d'un país que, malgrat tot, és una realitat encara tangible i identificable al cap de mil cent anys.

La cèdula d'identificació del que en diem Catalunya és Ripoll. Si Catalunya fos una persona física, sotmesa a l'habitual paperassa que afecta la vida dels ciutadans, cada vegada que algú li hagués demanat d'acreditar la seva personalitat hauria hagut d'acudir a Ripoll, que és la nostra partida col·lectiva de naixement. El «registre» d'aquesta identitat és el monestir benedictí de Santa Maria de Ripoll, niu d'una cultura i d'una política i, encara avui, dramàtic exemple de les incidències d'una política i d'una cultura. Fou fundat pel comte Guifré l'any 888, el mateix Guifré el Pilós iniciador de la dinastia catalana. Després fou re-

format i ampliat —que és el mateix que va fer el país—. I després, en gran part destruït... I mil anys després (1888), restaurat. Resulta, doncs, que el monestir de Ripoll és un exemple de la nostra capacitat de fer, de desfer i de refer.

Del campanar estant es veu una mica del Ripollès, el punt d'unió de les conques del Ter i el Freser. És l'única superfície plana de la comarca, on descansa la vila de Ripoll. Cap al nord, la comarca fa constantment pujada i el Pirineu s'imposa a cada passa amb més força, i fins i tot amb duresa quan només hi ha la muntanya nua i aspra. Les arbredes, però, són bellíssimes, i caben en un glop d'ulls —és la terra dels refrescants glops de verd, d'aire i d'aigua de les fonts.

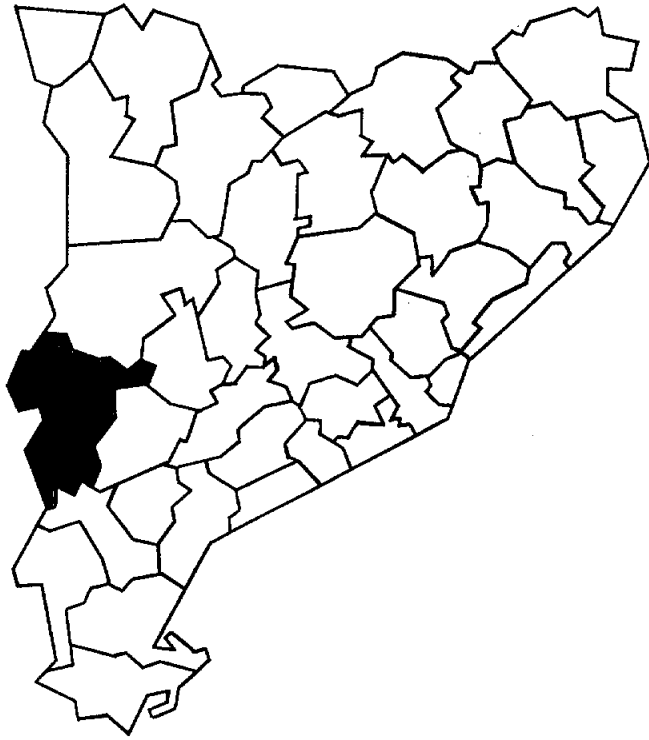
Ripoll és un centre distribuïdor de camins: Vic i Berga al sud, la Pobla de Lillet a ponent, Ribes cap al nord —amb ramals a Núria i Puigcerdà—, Sant Joan de les Abadesses, Camprodon i Olot a llevant.

La Vall de Ribes, tot i les modificacions modernes, és una vall de pastors, i la seva prolongació és la vall de Núria, un dels punts del Pirineu de més antiga tradició turística. A començaments de segle, la majoria de la gent no hi anava pas a esquiar; trepitjaven la neu i feien excursions, però l'explicació de l'èxit de Núria no s'acaba aquí. Hi compta el ferrocarril —que representava la comoditat en relació amb els mitjans de l'època— i l'existència del Santuari. Enfrontar-se amb l'alta muntanya sota la protecció de la Mare de Déu era molt més animador. Els «Goigs de la Mare de Déu de Núria», tan bonics i suggeridors, que va escriure Maragall, van acabar de prestigiar —ara en diríem «promoure»— l'interès per Núria.

Sant Joan de les Abadesses és l'altra vila històrica i monumental que fa companyia a Ripoll en aquesta comarca. També aquí hi ha un monestir importantíssim, igualment restaurat. El nucli antic de Sant Joan, a més d'un caràcter medieval, té una gràcia viva i a estones pagesa que fa un contrapunt molt agradable a les pedres nobles.

Carretera amunt s'arriba a Camprodon. Núria era l'excursió i Camprodon l'estada estiuenca de la gent distingida. La postal de Camprodon és el pont, tan retratat i tan pintat, però la població ha superat la barrera del pintoresquisme i, sense menysprear-lo, s'ha dedicat a ordenar la convivència humana i l'aspecte de les cases i els carrers. La confortabilitat és un valor que a Camprodon compta.

A la sortida de Camprodon teniu dues opcions: seguir cap a Setcases o cap a Molló. Seguir cap a Setcases vol dir ficar-se al fons del sac de la vall de Camprodon, o sigui a l'últim racó del Ripollès, i paladejar l'últim glop de soledat i de silenci —sota el Pic de l'Infern i el Puig del Gegant, que ranegen els mil nou-cents metres; seguir cap a Molló, i passar el Coll d'Ares, vol dir duana i entrar al Vallespir, i, vulguis o no, fer posat de turista en una terra en la qual no hauríem de ser forasters. És la nova porta d'aquesta vella casa pairal que és el Ripollès.

El Segrià

El Segrià és el nom de la comarca encapçalada per la ciutat de Lleida. No deixa de ser, però, una denominació més aviat culta i administrativa, sense la força popular que té el Pla de Lleida. És clar que, sobre el terreny, no és ben bé el mateix, i ja que parlem de «Pla» hem de recordar que els pobles que són a la banda de llevant del Segrià es consideren integrats en una entitat pròpia que es diu Pla d'Urgell. Tot i que aquests escrits respecten la divisió territorial de Catalunya que va fer la Generalitat durant la República— perquè no són estudis tècnics ni dictàmens oficials, sinó un modest intent de proporcionar al lector unes «imatges» del país—, no es pot negar que tard o d'hora l'actual Generalitat haurà de revisar l'estructura comarcal i examinar la conveniència d'introduir el Pla d'Urgell com a territori diferenciat. L'espectacular creixença de Mollerussa afavoreix que es replantegi el tema. Mollerussa pertany al partit judicial de Lleida, al bisbat de Solsona, a la comarca del Segrià... i voldria retrobar, juntament amb Bellpuig i d'altres pobles de la rodalia, la seva identitat secular en el Pla d'Urgell.

Acabat aquest incís, i tornant al Segrià actual, la majoria dels pobles són poc visibles, perquè normalment estan situats en un escenari d'horta que col·labora al camuflatge. L'excepció és la ciutat de Lleida, amb el turó damunt el

qual s'alça la Seu Vella, que destaca a l'horitzó. L'airós campanar —que pel fet de ser perpendicular a l'apaisada base monumental encara sembla més esvelt— es converteix en un punt de referència col·lectiu.

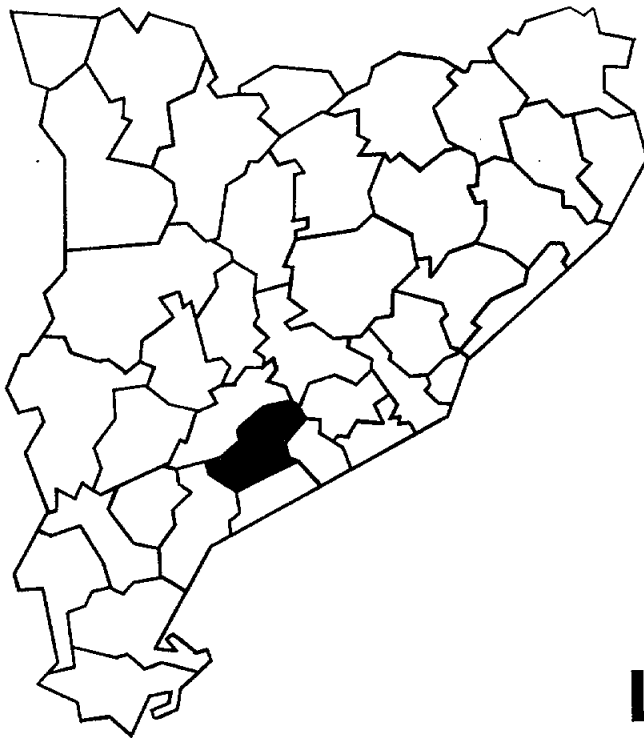
L'horta lleidatana, aquests darrers anys, s'ha guanyat molta fama a tot Catalunya, i més enllà i tot, però la veritat és que la seva activitat no és pas recent. Les «partides» d'aquesta horta són molt antigues, i formen el que en podríem dir —emprant el llenguatge de moda— una urbanització laboral-residencial perfectament estructurada. Tot al voltant de la capital hi ha hagut sempre un assentament humà i un aprofitament agrícola molt positiu; el que passa és que la diversificació de conreus s'ha reduït en benefici de l'extensió predominant d'algun tipus de fruita, i l'autarquia familiar ha cedit davant l'organització comunitària. Les facilitats que ofería aquesta terra per a la mecanització han estat decisives.

Tothom parla de la pera llimonera lleidatana, però hi ha d'altres varietats, i el préssec, i la poma. La poma té un avantatge: es pot conservar molts mesos, de manera que la seva comercialització no es veu forçada per les exigències de la temporada. Aquesta comercialització a gran escala ha provocat necessàriament dues coses: d'una banda, el cooperativisme —un esforç col·lectiu racional— i, a més, la creació de magatzems frigorífics. El negoci de la fruita, però, és delicat. Hi ha les adversitats meteorològiques, però també el problema de la venda. Consumim poca fruita, i el cost que suposa fer-la arribar al client és molt elevat. És un producte que un cop entra en la circulació del mercat es fa malbé aviat, que té pèrdues i un transport car. I no oblidem que l'acumulació d'estocs és un desastre, perquè tendeixen a ser invendibles.

El mercat internacional no és menys difícil, a causa de la competència. I cal jugar recursos molt més complicats, estructurar una política comercial, organitzar-se d'acord amb l'Administració... «és la pera», que diuen, sí senyor.

Són els habitants dels pobles i de les cases del camp els que expliquen en bona part l'existència del Carrer Major de Lleida, autèntic carrer major de tot el Pla. És un carrer estret, protegit del clima massa fred o massa calorós, i pel qual es pot caminar a poc a poc, tafanejant les botigues. En una punta, s'hi conserva la Paeria, la Casa dels Paers —avui l'Ajuntament— que és una bellíssima mostra de l'arquitectura civil romànica del segle XIII. Un edifici excepcional a Catalunya, una lliçó de proporcions, d'elegància formal, de discreta i refinada presència.

És de suposar que, un cop a Lleida, el visitant pujarà a veure la Seu. L'última vegada que ho vaig fer em vaig adonar que encara no s'havia completat la restauració del conjunt monumental. Probablement, els recursos són minsos en relació amb la importància de l'obra. Confio que darrerament la recuperació de la Seu haurà agafat un ritme més decidit. Em costa d'entendre que bellugui més la continuació de la barcelonina Sagrada Família que no la restauració de la Seu lleidatana, però com que tot plegat no depèn de mi està clar que la meva opinió té cap valor.

L'Alt Camp

La denominació d'Alt Camp, aplicada a una part del Camp de Tarragona, és exacta. Observant la realitat, el poble ha distingit sempre, perfectament, l'Alt Camp i el Baix Camp, que són de fet, la comarca de Valls i la comarca de Reus.

L'Alt Camp és un dels territoris més suggestius de Catalunya, perquè el relleu orogràfic li proporciona una gran varietat de paisatges i de racons. El travessen dos rius, el Francolí i el Gaià; el Francolí és un riu força més important, però és la Ribera del Gaià —pel meu gust— la zona més abruptament bella de la comarca. La Ribera del Gaià és una entitat natural —una subcomarca, si voleu— no gaire coneguda, i és llàstima, perquè Gaià amunt el visitant pot descobrir, sense empentes ni mixtificacions, un món que ha conservat el seu caràcter i on els congosts feréstecs alternen amb faldes suaus. D'altra banda, la història de l'Alt Camp comença al Gaià, i per això no ha de sorprendre anar trobant al llarg de la vall una colla de castells que són testimoni de la primera embranzida de la Reconquesta en aquestes terres.

A desgrat dels nuclis industrials, l'Alt Camp no ha deixat de ser «camp», és a dir, una comarca agrícola, amb vinya, cereals, ametlles, avellaners... I calçots. Anar a menjar calçots a Valls —i en alguns establiments de la rodalia —s'ha convertit en una excursió gastronòmica que ha aconseguit un veritable èxit

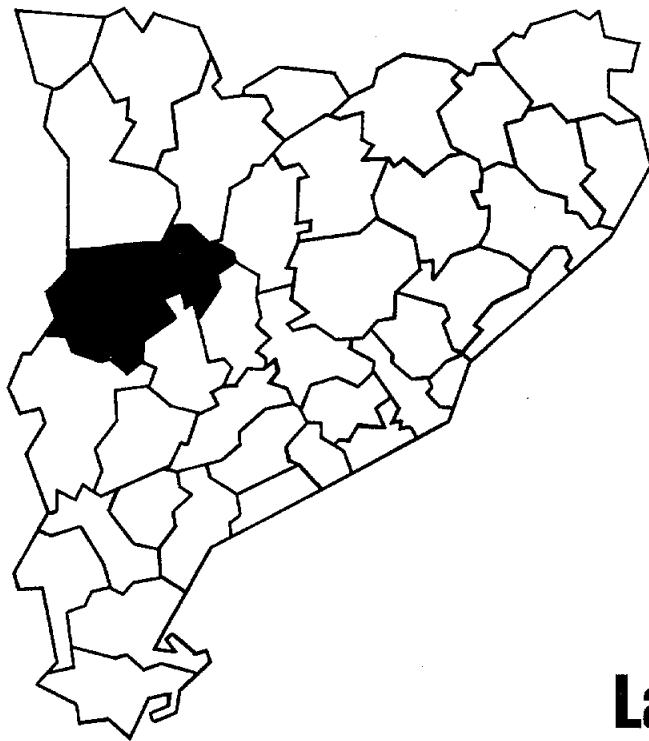
popular. Els calçots són els grills de les cebes blanques que es conreen per a ser menjats al caliu, acompanyats d'una salsa que sovint és presentada en dues versions: més o menys picant. La tradició és menjar els calçots a l'aire lliure i a peu dret, agafant una punta amb els dits i deixant que l'altra es fiqui boca endins; és la manera més saborosa, i evidentment més neta, de tractar aquests gruixuts espàrrecs de pell socarrimada amb la qual hom ha de procurar de tenir-hi el mínim contacte físic.

A l'Alt Camp hi ha Santes Creus i l'antic monestir del cister. La grandiositat de Poblet, a la veïna Conca de Barberà, ha fet que molta gent no s'hagi interessat prou per descobrir les gràcies de Santes Creus, que són —almenys per a mi— incomparables. No es tracta només de l'arquitectura, que té el punt màgic de la iniciació del gòtic flamíger, ni del claustre, un dels més perfectes de Catalunya. És la barreja de familiaritat i alhora de misteri que encomana l'aire que envolta el conjunt monumental. Quan passa la porta i entra a la plaça del monestir, el visitant deixa de ser un «visitant» per a convertir-se en un «vivent» d'una atmosfera que sembla molt antiga i al mateix temps és molt present. Aquesta plaça, tan ordenada i acollidora, tan espaiosa però també tan casolana, amb la font al mig, i l'església que la tanca part de dalt, és al meu entendre un dels paisatges edificats més bonics de Catalunya.

Valls és la capital de l'Alt Camp. És una veritable capital de comarca, que té una vitalitat mercantil i social que ve de molt lluny. El segle XII ja tenia la categoria de vila! No solament era un gran mercat, sinó que hi florien les indústries, que avui són, naturalment, molt més importants. S'hi van dictar unes Ordinacions Municipals que són, si no m'equivoco, les més antigues de Catalunya, i s'hi fundà la Universitat i la Seixantena, o germandat pagesa. Els mossos d'Esquadra tenen l'origen en les esquadres de Valls.

Les grans festes de Valls —les de la Candela— se celebren cada deu anys, els que acaben en 1, i és costum que hi assisteixi una gran quantitat de vallencs que la vida ha dut a instal·lar-se en d'altres terres, sovint ben llunyanes. Hi ha dues especialitats de Valls que jo m'estimo molt, i que amb el temps no han tingut la mateixa sort: el famós aiguardent, el sec, és clar, que ha sofert l'investida dels anisats dolços, i els Xiquets de Valls. L'antiguitat i la fama dels Xiquets ha fet que durant molts anys la majoria de catalans hagin anomenat «xiquets de Valls» les colles de castellers que s'han format en d'altres poblacions. La rivalitat de les primeres colles de Valls, la «Vella» i la «Nova», són la base d'un moviment casteller que avui dia es troba en plena expansió i és una de les manifestacions populars més espectaculars però també més profundes —i apassionants— de Catalunya.

Valls és una ciutat que té una sèrie d'indrets molt agradables. El carrer Baldrich, que és el carrer de les botigues i de la gent que va i ve; el Pati, que és on es fa el vermut el diumenge, i que en un dia assolellat d'hivern és una delícia; la part més rústega, cap a la baixada de la Catedral i els seus voltants; i la plaça de l'Oli, empoxada, que té un batec popular i sempre fa olor de fruita... I és que l'Alt Camp i Valls no es desemparen.

La Noguera

El meu primer record de La Noguera va lligat al tren que duu de Lleida a la Pobla de Segur. Vaig descobrir que la Noguera és una comarca que puja, en rampes successives, i la calma del tren em va permetre d'observar el canvi de colors de la terra, el canvi dels conreus, el canvi del gruix de l'aire. D'un paisatge familiar, de terra plana, vaig passar progressivament a una geografia més dura, que exigia a la carretera veïna al ferrocarril la humiliació dels constants revolts, i cada un era com una inclinació de cap, una barretada que la carretera ofería a la poderosa muntanya. El tren era més orgullós, i més astut. Avançava força rectament, i de tant en tant es ficava en un túnel, i quan en sortia el seu xiulet tenia alguna cosa de befa, dedicada a la muntanya que havia deixat endarrera.

De les dues carreteres principals que travessen la comarca de sud a nord, la que va per Balaguer, que és la més llarga, permet advertir molt bé els canvis que deia. La part baixa de la comarca és parenta encara del Segrià i l'Urgell, amb els quals comparteix els canals i l'explotació agrícola. És una superfície bastant llisa, ordenada, treballada. Més amunt de Balaguer entrem ja en un altre món, i una cosa semblant s'esdevé si avancem per la ruta de llevant quan deixem endarrera Artesa de Segre. El paisatge perd densitat humana, es va fent cada vegada més solitari i més esquerp.

L'itinerari que s'enfila des de Balaguer cap al port d'Ager és una meravella. Circulem per unes altures desèrtiques però vibrants, dominades a ple dia per un sol esclafidor, electritzat, i poblades de bon matí i al capvespre per un aire fred extraordinàriament pur. És un panorama immutable en el qual no hi ha gairebé cap rastre humà. Si ens aturem, descobrim de cop i volta la magnitud del silenci, que sembla confluïr sobre nosaltres des dels quatre xamfrans del paisatge. Si allarguem una mica més la immobilitat, advertirem que el silenci està entreteixit amb una rítmica i lleu crepitació... Potser els insectes que s'amaguen a la garriga, potser el cruïxir subtil de milers d'arbres sota el sol de migdia.

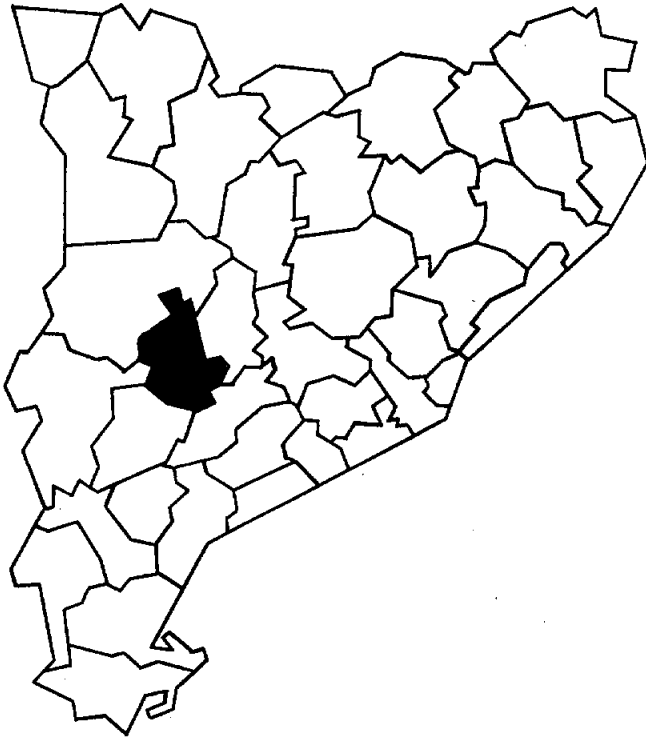
Aquesta és la Noguera que més m'atrau, i quan la soledat podria arribar a ser angoixosa, l'aparició de les Avellanes, al peu del camí, té l'encant suggestiu de la tossuda i modesta presència de l'home en un racó de món.

Després comença la baixada a la vall d'Ager, una de les més belles de Catalunya, a la falda del Montsec. La serra té la nuesa altiva pròpia dels gestos d'audàcia, dels desafiaments orgullosos. No hi ha altre remei que fer-li la volta, temptejar el mur enorme... fins a trobar el pas estret de Terradets, que és per on s'esmuy el riu, la Noguera Pallaresa. La carretera i el ferrocarril s'aprofiten de l'esforç mil·lenari que ha fet l'aigua per a foradar el Montsec.

El millor moment per treure el cap al balcó de la vall d'Ager és quan cau la tarda; aleshores el sol suau il·lumina el Montsec i endolceix el seu rostre, que agafa un matís rosat i sembla que afluïxi la tensió muscular de la pedra. La gràcia d'aquesta vall —com la de la Cerdanya— és que s'estira paral·lelament a la cursa del sol, i la lluminositat hi és viva i sobretot llarga.

Cal, però, haver-se aturat a Balaguer, capital de l'antic Comtat d'Urgell, peça històrica de primer orde, tan notable com la ignorància que els catalans tenim de la nostra pròpia història. Però Balaguer, Ager i tota la Noguera ha vist enderrocar-se lamentablement una part insubstituïble del seu patrimoni històric i artístic. És un fet entristidor i per això em permeto d'aconsellar al viatger que s'aconsoli amb el Balaguer actual. Pel meu gust, és una població francament atractiva. El seu diorama és perfecte: primer el riu, després la paret de cases que hi donen, amb els baixos emporxats; al darrera, i al capdamunt, l'església. És una ciutat admirablement emplaçada.

Després d'aquesta visió general, entrar-hi proporciona d'altres satisfaccions. Alguns carrers i places ofereixen una evocació medieval molt viva, i el passeig resulta agradable. I, naturalment, cal arribar a la plaça del Mercadal, amb porxos, magníficament ordenada, plena de simpatia. És un centre animat, d'autèntic aire popular. Facin-me cas: no envesteixin precipitadament el Montsec. Estirar una mica les cames per Balaguer és alguna cosa més que un convenient exercici físic. És la possibilitat de respirar en un ambient profundament estimulants i acollidor.

L'Urgell

L'Urgell té la forma aproximada de la meitat d'un cercle, una meitat vertical, com si fos un arc amb la punta de fletxa orientada cap a Lleida. On posaríem els dits de la mà dreta, per tensar aquest arc imaginari, hi ha Tàrrrega.

La comarca limita al nord amb la Noguera i la segueixen, voltant la Segarra, la Conca de Barberà, les Garrigues i el Segrià. Es pot dir que, llevat de la Conca de Barberà, totes les altres comarques presenten fronteres més o menys polèmiques amb l'Urgell. Al meu entendre, aquestes polèmiques es deuen, d'una banda, al fet que la divisió territorial de Catalunya feta per la Generalitat d'abans de la guerra no va tenir temps d'imposar-se o d'ésser corregida, és a dir: no va poder fer el rodatge que l'hauria posat a punt; d'altra banda, l'evolució de la indústria, dels mercats, de les comunicacions, etc., pot donar ara arguments nous, en alguns casos, per a una classificació comarcal diferent.

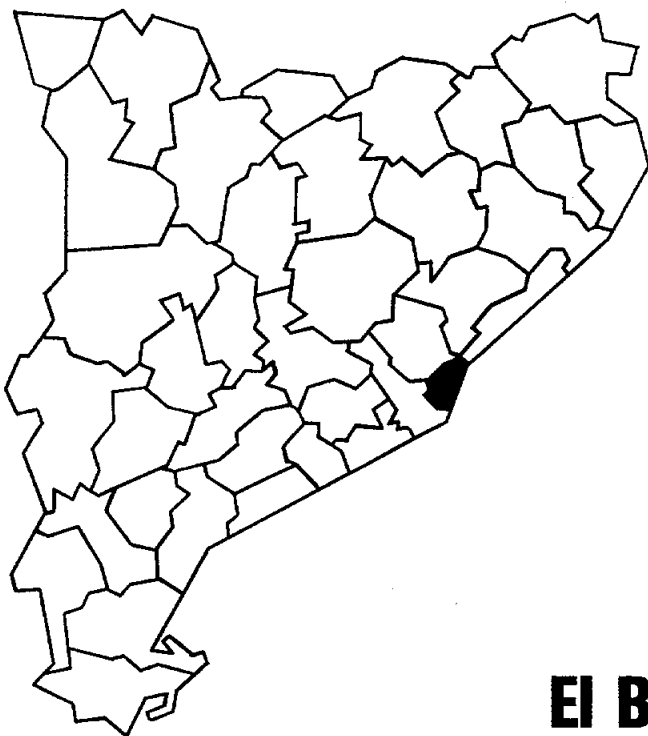
El nom de l'Urgell s'ha convertit una mica en una «marca», una marca identificable amb riquesa i prosperitat. La imatge de l'Urgell va lligada amb la imatge del Canal. Proporcionar a la terra l'aigua necessària era el que se'n diu «una aspiració de segles», i efectivament va caldre molt de temps i molt de treball per a dur-la a terme. El primer projecte, decisiu, és de l'any 1749; però havien

de passar més de cent anys abans que una Reial Ordre (1853) no autoritzés la construcció del canal.

Els beneficis no es van començar a notar, d'una manera convincent, fins al començament d'aquest segle. L'obra havia estat extraordinàriament complicada: sèquies, ponts, aqüeductes, sifons, perforacions, desguassos... També es produïren els inevitables conflictes entre interessos contraposats, però el procés era irreversible. El Canal és la causa del creixement demogràfic d'una part de l'Urgell, obtingut, en part, pel despoblament d'altres terres de la mateixa comarca, de manera que aquella «marca» Urgell equivalent a riquesa de què parlàvem no és del tot exacta. No es pot oblidar que una bona part de l'Urgell és de secà. I tampoc no és tan pla com el passavolant pot creure, endut una mica pel que veu de la carretera estant, i una altra mica per la literatura que parla del Pla d'Urgell (o la cançó que glossa «la plana d'Urgell»). El que passa és que, en efecte, a l'Urgell hi ha una plana considerable i un regadiu molt ben muntat en comparació amb el que és corrent a Catalunya. I aquesta veritat parcial tendeix a convertir-se en un tòpic general.

Per acabar d'embolicar la troca, al nord de l'Urgell hi ha una zona popularment diferenciada: la Ribera de Sió, que en la divisió de la Generalitat no té personalitat de comarca. És, doncs, una subcomarca, i per tant vinculada a l'Urgell, és a dir, a Tàrraga. Però si ho expliqueu als d'Agramunt no us faran pas bona cara. En principi, una «ribera» no té les característiques de comarca, i els mateixos habitants del país solen distingir entre «vall» i «ribera», i reserven aquesta designació per a la faixa de terra més pròxima al riu; però en canvi tenim la comarca anomenada Ribera d'Ebre... Per això he dit «en principi», perquè això de la comarcologia no és una ciència exacta, i perquè si —com cal esperar— un dia les comarques arriben a estructurar-se d'una manera oficial, ho faran d'acord amb uns principis, amb una tradició i amb un rigor geogràfic, sens dubte, però també de cara a una justificació actual i una eficàcia futura.

Tàrraga és la capital de l'Urgell i l'estratègic nus de carreteres Barcelona-Lleida i Tarragona-Pirineu, a més del ramal de Balaguer. Per a la gent de pas, la ciutat és només un punt de referència del viatge. Llàstima. Jo mateix fa temps que no m'hi he aturat a perdre-hi una estona, però anys endarrera vaig descobrir que Tàrraga era força més que una carretera sorollosa. (Per cert que aleshores hi havia aquí l'invent més atabalador que hom pugui imaginar: un cafè amb una «bolera» a dins, a tocar les taules. Cada vegada que els pals queien, semblava que algun cambrer hagués deixat caure una safata plena de copes i botelles.) Es podia endevinar, en d'altres indrets, una vida més tranquil·la, les converses sobre la circumstància agrícola, la partideta... (A Tàrraga s'ha jugat molt, i a vegades molt fort.) Lluny de la remor dels camions, s'arribaven a sentir campanes. A la vella Tàrraga hi ha carrers que semblen gravats antics. I a la plaça de l'Hospital, emporxada i deserta, hi havia tant de silenci que es produïa aquell moment de l'esgarrifança —l'esgarrifança de la meravella impensada.

El Barcelonès

Més d'una vegada hem fet la broma de dir que el Maresme és una comarca que té per capital Mataró, i entre d'altres poblacions importants hi ha Barcelona i Badalona.

És una manera de veure el problema del Barcelonès. Ve a dir que, geogràficament, el Maresme es podria allargar —i s'allarga— fins a Montjuïc; que la serra de Collcerola (Tibidabo) no és altra cosa que la continuació de la serra litoral del Maresme, i que la Rambia barcelonina és germana de totes les rambles i rieres que hi ha —a Mataró, a Arenys, etcètera— a la comarca del costat. Sense l'existència d'una gran ciutat com Barcelona, el turonet de Montgat no hauria estat definidor de cap frontera.

És lògic que Barcelona hagi creat la seva pròpia comarca, i també és natural que hi pertanyin Badalona, Santa Coloma de Gramenet, l'Hospitalet de Llobregat, Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern. Tot això forma una de les zones de més densitat de població a escala mundial.

L'anomenat Pla de Barcelona, que és un pla relatiu —com sol passar a Catalunya—, ha estat molt emmascarat per l'obra de l'home. Ens costa d'imaginar que aquí hi havia vinyes i camps de blat, oliveres i hortes. Del Tibidabo

estant, en d'altres temps es veia un «paisatge», no una immensa aglomeració urbana. Fins i tot els turons han quedat dissimulats sota la capa de cases.

Si Barcelona ha crescut, encara ho han fet més, proporcionalment, els altres municipis del Pla, que tenen un creixement demogràfic intensíssim i continuat. Però llevat del cas de Badalona, que és una ciutat amb més vida pròpia i independent, els nous habitants de Sant Adrià, de l'Hospitalet, de Santa Coloma, etcètera, estan relacionats en una bona part per raons de treball, amb Barcelona, de manera que s'ha produït una doble migració: una migració vital, que ha dut centenars de milers de ciutadans dels seus llocs d'origen a les poblacions del contorn barceloní, i una migració laboral, que els duu cada dia des d'aquests nuclis-dormitori a la Barcelona estricta.

L'explosió demogràfica ha fet que el Barcelonès sigui un exemple de desordre urbanístic, de destrucció dels tradicionals i harmònics centres de població, i de manca de coordinació entre els diversos espais habitats.

Dit això, he de confessar que m'hi trobo força bé ficat en aquesta olla de pressió. Sóc un ciutadà incorregible. Barcelona és la meua vida natural. Hi he nascut, hi han nascut els meus pares, hi han nascut els avis. Barcelona és la meua casa. Ja sé que vaig contra la moda, però m'agrada viure i caminar per Barcelona. Tafanejar qualsevol barri, qualsevol carrer. L'ideal que tinc més a l'abast és fer, cada dia, un tomb per l'Eixample, que és la meua Barcelona sentimental, la que recordo quan no hi sóc, la dels plàtans que he vist treure fulla cada any, d'ençà que vaig néixer; posat que en aquestes ratlles no hi puc fer cabre tot el Barcelonès, ni tan sols tot el que és Barcelona, deixeu-me que miri d'explicar perquè baixo a fer tres voltes per la meua illa de l'Eixample quan, a mig treballar, em sento aturat o nerviós.

Un gat pren el sol al clot d'un arbre, i la portera del 109 ha tret una cadira baixa al carrer. Dues dones xerren, cara a cara, els dos cistells a terra. I veig, en passar, la cara rodona i pàl·lida de la carnissera, que oficia calmosament la seva litúrgia brutal davant el grup de dones professionals de la paciència. M'adono que fan obres a la botiga de llegums cuïts, per tal d'instalar-hi un rostidor de pollastres. I passa un home amb cartera, i una parella de fusters, oficial i aprenent, fent broma de no sé què. Hi ha una noia bellament immòbil a la parada de l'autobús. Quan faig la segona volta, les dues dones encara xerren, amb els dos cistells a terra; gesticulen molt, però he après a observar que com més frenèticament dialoguen més d'acord estan... contra algú o contra alguna cosa.

Un home d'edat avançada arrossegant els peus, amb vestit complet, camisa i corbata, i un paquet a la mà, i sempre m'emociona aquest aguantar el tipus a certa edat, i penso que són gent sacrificada i bondadosa, però a vegades és un vellet que li clava una bronca exagerada al nét de la portera del 109 que li barrava el pas, i tot això és així, i a la vegada és diferent al febrer i a l'octubre, al migdia o al vespre, i sempre suggestiu tant si hi ha el batec enèrgic del sol com la delicada respiració del gris. I havent fet la tercera volta —veig que al taller de cotxes hi ha un nou mecànic; a la pastisseria ja han retirat el frigorífic dels gelats— pujo a casa i em poso a treballar, i em sento una mica més viu que abans.

Punt final

Acabada la sèrie d'imatges comarcals que he anat publicant cada setmana, m'ha semblat oportú d'afegir-hi un comentari que d'alguna manera resumeixi la significació d'aquests textos.

Com deia en començar, ja fa mesos, no es tractava d'encabir en unes ratlles una guia o un inventari de cada comarca. No tan sols els límits d'espai ho feien impossible, sinó que calia no perdre de vista que els textos havien de ser publicats en un diari, i per tant una condició indispensable era que permetessin una lectura fàcil. Per sort, ja hi ha llibres que examinen amb el màxim detall els aspectes artístics, geogràfics, econòmics o històrics de les comarques catalanes, i qui tingui una veritable curiositat per aquests temes farà bé d'acostar-s'hi; m'agradaria haver col·laborat una mica a desvetllar aquesta curiositat a través de les ratlles setmanals.

La «sensibilització» —com es diu avui— dels catalans envers les seves comarques era el propòsit fonamental de qui ha signat aquests comentaris, i també de Banca Catalana, que n'ha projectat i patrocinat la publicació. Una idea oportuna, com ho demostra un fet evident: mentre sortien aquestes «imatges», el fet comarcal de Catalunya s'ha plantejat d'una manera pública amb motiu de l'elaboració de l'Estatut. Els comissionats per a redactar-lo han expo-

sat diversos punts de vista sobre la millor manera de recollir la presència comarcal en el futur Parlament de Catalunya. No és aquesta columna el lloc adient per a formular una opinió —que ningú no m'ha demanat— en relació amb el valor o la conveniència de les propostes que es discuteixen; només vull subratllar que, després de tants anys de «provincialització», la realitat comarcal torna a aparèixer amb renovada força, i també amb nous problemes, com tots els fets vius.

Ajustar l'equilibri entre Barcelona i la seva perifèria, d'una banda, i de l'altra la resta de Catalunya, no és pas fàcil, però al mateix temps és una tasca importantíssima de govern. Sense una capital com Barcelona, Catalunya no tindria la influència que té, però sense unes comarques envigorides el país pot convertir-se en un monstre de desequilibri. La troballa d'una fórmula que, més enllà de la justificació electoral, permeti d'impulsar la vitalitat de cada una de les nostres comarques és un deure col·lectiu prioritari.

Suposo que, com jo, la majoria de lectors d'aquest diari no han estudiat mai la geografia comarcal de Catalunya; a les escoles ens tenien prou capficats —o distrets— amb una colla de matèries exòtiques i, molt sovint, al capdavant inútils. Jo m'he hagut de fer una modesta cultura comarcal a base de pràctica. No és que sigui un mal sistema, i en tot cas no n'hi havia d'altre, però cal confiar que ben aviat un nou criteri d'ensenyament proporcionarà als adolescents de Catalunya una preparació més sòlida sobre una de les característiques definidores de la nostra comunitat; l'estructura comarcal. L'antiga màxima de «conèixer-se un mateix» és en aquest cas una exigència indefugible si volem superar els defectes i aprofitar les qualitats d'aquest «cos» tan profundament articulat que en diem Catalunya.

Aquestes «imatges» han volgut ser, doncs, un petit mirall on es reflectís la diversitat i l'interès de cada una de les comarques catalanes. Contràriament al que diu el títol que encapçala aquest darrer comentari, no pot haver-hi «punt final» en la preocupació per donar als territoris i als habitants de Catalunya una interrelació vàlida i creativa. Tot just som al començament del procés de recuperació de la consciència col·lectiva. Jo estic convençut —com s'ha dit de la poesia— que la comarca «és plena de virtuts inconegudes».

INDEX

Abans de començar	7
La Garrotxa	9
La Segarra	11
L'Alt Penedès	13
El Maresme	15
La Selva	17
Anoia	19
El Tarragonès	21
El Montsià	23
El Gironès	25
La Cerdanya	27
El Pallars Sobirà	29
El Berguedà	31
El Baix Empordà	33
El Vallès Occidental	35
La Conca de Barberà	37
Osona	39
Bages	41
El Solsonès	43
El Vallès Oriental	45
Terra Alta	47
Garraf	49
El Baix Camp	51
El Baix Llobregat	53
El Pallars Jussà	55
L'Alt Urgell	57
El Baix Ebre	59
L'Alt Empordà	61
El Baix Penedès	63
Les Garrigues	65
El Priorat	67
La Ribera d'Ebre	69
Era Val d'Aran	71
El Ripollès	73
El Segrià	75
L'Alt Camp	77
La Noguera	79
L'Urgell	81
El Barcelonès	83
Punt final	85